

ВИДИН СУКАРЕВ

**ПЛОВДИВСКАТА ОБЩИНА И ИЗГРАЖДАНЕТО НА
ГРАДСКАТА И ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА
1944–1990 г.**

Част I.

**Социалистическото строителство
от 9 септември 1944 до юни 1971 г.**

монография

Издателство „ИНТЕЛЕКСПЕРТ-94”

Пловдив, 2020 г.

Книгата се издава с подкрепата на
Регионален исторически музей – Пловдив

*На българските поколения, създали материално-техническото и
интелектуалното наследство през този спорен и отричан исторически период.*

Пловдив, Велики вторник, 14 април 2020 г.

Авторът

ПЛОВДИВСКАТА ОБЩИНА И ИЗГРАЖДАНЕТО НА ГРАДСКАТА
И ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА, 1944–1990 г.

Част I. Социалистическото строителство от 9 септември 1944 до юни 1971 г.

Автор: Видин Сукарев

Рецензенти: проф. д. ист. н. Донко Дочев, проф. д-р Стоян Маринов

Коректор: Мира Николова

Издателство „Интелексперт-94”

ISBN: 978-619-7220-69-8

Пловдив, 2020

СЪДЪРЖАНИЕ

Списък на ползваните съкращения	4
Въведение	5
Първа глава. Периодизация, методология и източници на изследването	
1.1. Период, методология и необходими пояснения.....	7
1.2. За източниците и тяхното представяне	13
Втора глава. Преходен период 1944–1949 г.	
2.1. Временна общинска управа	18
2.1.1. Управление на Община Пловдив от Отечественния фронт през първите месеци след 9 септември 1944 г.	18
2.1.2. Временната общинска управа до края на 40-те години	26
2.2. Временният градски народен съвет до изборите.....	50
Трета глава. По пътя към социализма	
3.1. Началото (или краят на управлението на Иван Перпелиев)	58
3.2. Никола Балканджиев. ГНС до началото на 1959 г.	61
Четвърта глава. „Големият скок“ към комунизма (в още по-погрешна посока)	
4.1. Атанас Костов	80
4.2. Иван Димитров.....	85
4.3. Иван Панев	91
4.4. Коста Куманов.....	99
Заклучение	118
SUMMARY IN ENGLISH	123
Литература	125

Съкращения на имена на печатни издания

БЕ – Списание „Българска етнология“, София

БФ – Списание „Български фолклор“, София

ГСУИФ – Годишник на Софийския университет. Исторически факултет, София

ГСУФФ – Годишник на Софийския университет. Философски факултет, София

ГРИМПд – Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив, Пловдив

ИМЮБ – Списание „Известия на музеите в Южна България, Пловдив

ИПр – Списание „Исторически преглед“, София

ИБГД – Списание „Известия на Българското географско дружество, София

ИБ – Списание „Историческо бъдеще“, София

ОГ – Вестник „Отечествен глас, Пловдив

ПОВ – Пловдивски общински вестник, Пловдив

Съкращения на имена на политически и обществени организации органи на властта и др.

БАН – Българска академия на науките

БКП – Българска комунистическа партия

БРП(к) – Българска работническа партия (комунисти)

БРП(т. с.) – Българска работническа партия (тесни социалисти)

ГК – Градски комитет

ГНС – Градски народен съвет

ДКМС – Димитровски комунистически младежки съюз

ИК – Изпълнителен комитет

ОНС – Окръжен народен съвет

ВЪВЕДЕНИЕ

На 5 септември 2014 г. експертно международно жури определи Пловдив за европейска културна столица през 2019 г. Днес, пет години по-късно, когато тази забележителна година е към края си, идва време за равносметки, но те са въпрос на настоящето и близкото бъдеще, които не касаят проучване, насочено към миналото. Струва си обаче да се разгледа въпросът защо Пловдив беше предпочетен пред останалите кандидати? Кой са тези дадености или особености, които му донесоха номинацията? Всеки запознат веднага би казал, че това, с което прави впечатление на българи и чужденци градът, е неговата древна история, изложена пред техните очи на пластове от различни епохи. Вероятно това не е основен и единствен фактор, защото и останалите кандидати го притежават в една или друга степен, но наистина Градът на тепетата се откроява в това отношение. Друг важен елемент е наличието на множество културни събития, институции, творци и традиции. Конкументните градове също не са лишени от тях, но очевидно Пловдив и тук е с предимство, градът е наричан културна столица на България десетилетия преди да бъде определен за европейска такава от Съвета на министрите на ЕС. Ясно е, че културните пластове в Града на тепетата са се трупали хилядолетия наред, но също така ясно е през кой исторически период те в най-голяма степен бяха разкрити, проучени, реставрирани и превърнати в атракция за жителите и гостите на града. Известно е кога се създава по-голямата част от въпросните институции и традиции, кога се раждат, порастват и формират повечето от творците.

Културата и туризмът са силно свързани, естествено най-здравата връзка е културният туризъм с неговите разновидности. Като туристическа дестинация Пловдив се откроява именно в това отношение, особено през последните години, когато Международният панаир по различни причини привлича все по-малко посетителски интерес. Културният туризъм е съвкупност от традициите на миналото и фактори от ново време като научно-технически достижения, адекватна

маркетингова и рекламна политика, творчески и интелектуален потенциал. Създадената богата традиция и календар от събития в десетилетията след Втората световна война определено имат връзка както с развитието на туризма и съпътстващите дейности по създаване на антропогенните ресурси, така и с обявяването на града за европейска културна столица.

В това изследване ще бъде обърнато внимание на това кога, как и до каква степен през времето от края на 1944 до 1990 г. са формирани основните елементи на туристическата инфраструктура на Пловдив, както и някои от водещите антропогенни туристически ресурси, запазени и действащи и до днес. И тъй като основната институция, която допринесе за избирането на града през 2014 г. за европейска културна столица е общината, а това е институцията и с най-голяма функционална приемственост, каквито и политически промени да се случват, във фокуса на изследване попада именно нейната дейност, политика и отношение през посочения период, в който до голяма степен „се наливат основите“ на значимия международен успех. Настоящата първа част на изследването включва времето между 1944 и 1971 г.

Съвсем естествено в тази връзка обектът на изследване е Община Пловдив, а предметът – изграждането на градската и туристическата инфраструктура през посочения период. Основната цел е да се проследят, дефинират и обяснят възможно най-цялостно процесите по формирането и изграждането на инфраструктурата и антропогенните туристически ресурси. За това е необходимо създаване на една както панорамна, така и детайлна картина на тогавашното време, засягаща много други аспекти от живота на хората и от общинското управление.

Туристическата инфраструктура е органическа част от общата градска, транспортната, стопанската, съобщителната, жилищната, комуналната – от целият сложен и многосъставен организъм на Древния и вечен град.

ПЪРВА ГЛАВА. ПЕРИОДИЗАЦИЯ, МЕТОДОЛОГИЯ И ИЗТОЧНИЦИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1.1. Период, методология и източници на изследването

Времето между 9 септември 1944 и 10 ноември 1989 г. отдавна се коментира във всички заинтересувани слоеве на българското общество, при наличието на остра конфронтация за крайната оценка. Интелигенцията, ако за нея може се говори като цяло поради поначало разнородния си характер, също участва в този задочен дебат, но е далеч от полагащата ѝ се ръководна роля в него. Вероятно това е така, защото историците, хората които са най-добре запознати с миналото, сравнително отскоро се занимават с него, а и определено техните изследвания не са особено популярни и в малка степен се отразяват на общественото мнение. Периодът е все още близо и хората предпочитат собствените си спомени, както и тези на техните близки. Освен това осмислянето на процеси и събития, разкриването и изучаване на документи ще продължи още твърде дълго. Като се добавят към тази картина и силно поляризираните мнения на съвременниците, става ясно защо академично мислещата и школувана общност въпреки несъмнено многото приносна работа, основно от последните две десетилетия, е още далеч от поставянето на дебата на по-широка основа. Самата поляризация на мнения обаче означава, освен всичко друго, и засилен интерес, на който обществено ориентирани науки, трябва да отговорят.

На практика всеки, който цялостно или частично е преживял въпросния период, има мнение за него. Тук основно се вземат предвид изказаните и обосновани становища вследствие на изследователска работа, поднесени според съответните книжовни, стилски и морални критерии, без да се нарушава добрият тон, а се оставят настрана булевардните и истерични такива. Като правило повечето изследвания, изобщо публикации и съответно – оценките, касаят общите национални насоки на развитие на страната в политически, икономическо, културно,

психологическо и пр. отношения.¹ Значително по-малобройни са микроисторическите дискурси – насочени към различни региони, селища, институции, етнографски или етнически групи и други традиционни или новосъздадени по линията на културни процеси общности. Естествено, периодът след 9 септември 1944 г., тепърва предстои да се изследва и представя. Натрупано е огромно документално наследство, което обхваща и снимкови, аудио и видео материали. Открива се широк терен за работа не само за отделни изследователи, а за цели колективи. Въпросът е единствено да се появят хора с активен интерес, които въоръжени с методите на историческото проучване, вдъхновени от музата Клио, да атакуват свободната все още територия, за да могат на нея да се разразят истински научни битки – дискусии, въз основа на документални аргументи, а не на слухове и предубеждения, както по-често се случва.

Съвсем не може да се каже, че съществува строго установено правило историците да не вземат становище по въпроси от близкото минало в своята научна дейност и изследвания, макар някъде да се срещат такива твърдения. Въпреки възможните неудобства, погледът на изследователя задължително трябва да бъде насочен не само към близкото минало, но дори и към настоящето, което скоро също ще се окаже част от миналото. Работата на историка далеч не е само аналитична – свързана с изучаването, обработката и обобщаването на информацията в източниците. Свидетелствата, подлежащи на изследване, първо трябва да бъдат открити, събрани и подредени, което става най-бързо и пълно във време, близко до тяхното изготвяне. Тази изпълнителска, „черна“ работа на специалистите в архиви и музеи остава настрана от шума на обществото, неговите злободневни интереси и потребности, но нейното извършване, нейното съществуване, е важно –

¹ Трябва да се подчертае приносът на учените от две неправителствени научно-изследователски звена, работещи най-последователно в тези насоки – Институт за изследване на близкото минало и Център за исторически и политологически изследвания. Особено полезно е, че двете организации имат различна обща интерпретация на процесите, най-общо казано про и анти социалния експеримент, извършен в страната през 1944–1989, което допълнително обогатява представата за сложността на тогавашните времена и останалото от тях наследство.

то представлява първия етап от историческата обработка на данните, посредством които се изследва всеки един поставен въпрос и проблем. С други думи, историческото научно изследване дори на съвсем скоро случили се събития на практика никога не престава, но качественият краен продукт се получава след време. Също както направата на хубаво вино или спиртен дестилат, с разликата, че при тях човекът направлява природни реакции, докато в изследването на миналото всичко трябва да се извърши от самия него. Това означава, че конкретната проучвателска работа е въпрос на възможностите на изследвача. Очевиден е изводът, че резултати от емпирична дейност върху по-обозрими в териториално и темпорално отношение проблеми, какъвто е историята на институциите на местната власт, могат да бъдат представяни на заинтересуваното гражданство далеч преди изтичане на „буферен“ период от няколко десетилетия. В практиката тази времева дистанция по-скоро е нарушавана, отколкото спазвана; тя остава едно добро пожелание на учените, които методологически правилно целят темпорално, а и ментално дистанциране от проблема, за възможно най-правилната му интерпретация. С други думи, търсят се лабораторни условия, но не винаги това е възможно. Обществената необходимост изисква и налага да се посветят изследователски усилия и труд понякога твърде скоро след някое историческо събитие. Нищо лошо и погрешно няма в правенето на опити да се пресъздаде и осмислят миналото – важното е това да се върши добросъвестно и без нагласата, че въпросите се разрешават веднъж и завинаги. Трябва също да се има предвид, че революционните научно-технически, технологични и комуникационни промени от последното столетие ускориха неимоверно динамиката на живота, което неминуемо се отрази както на историческите процеси, така и на тяхното изследване.

Изследването на въпроси, свързани с развитието на туризма със сигурност причислява тази работа и към кръга на икономическите проучвания и по-специално тези в направление туризъм. По този начин се очертава един солидно изграден интердисциплинарен блок – поглед

насочен към миналото, който задължително трябва да се извърши със средствата и методологията на историческите науки, но съчетан с изследователския интерес към проблемите на туризма и общественото стопанско развитие. В по-тясно методологическо отношение работата може да се причисли към традицията на проучване на историята на институциите, в която също на широка основа се съчетават исторически, културни, стопански, юридически и други проблеми. Заявката за интердисциплинарност съвсем естествено произтича и от предмета на изследване – общинското управление на Пловдив, многопластова и сложна система, притежаваща различни структури, засягащи всеки живеещ, работещ или временно пребиваващ на нейната административна територия.

В това изследване често се дава информация за финансовата стойност на различни строителни и други дейности. За да се ориентира читателят в тях, трябва да има предвид, че в първите две десетилетия след Втората световна война са извършени три парични реформи – през 1947, 1952 и 1962 г. Особено при първите две основната цел е да се из земе колкото може по-голямо количество пари от имотното население², което на практика води до ликвидиране на богатата прослойка и социално изравняване.

Ето кратка ориентиловъчна информация за цените и доходите в различни години от разглеждания период: През 1945 г., когато страната е силно засегната от военновременната криза и инфлация, средната брутна дневна надница на тютюноработник мъж за манипулация на тютюн е 321.61 лв., а на жена – 257.79 лв. Средната цената на килограм свинско месо е 221 лв., на килограм бял хляб – 52.59 лв, килограм ябълки – 58.31, литър вино – 84.50 лв. Месечният наем на две стаи и кухня в София е 1887, а в Пловдив – 1073 лв.³. През 1956 г. цената на литър червено вино е 5.40 лв., на килограм свинско месо – 1.92, на килограм ябълки – 2.00 лв., на килограм бял хляб – 3.43. Средната

² Вачков, Д. Икономиката на комунистическа България (1944–1962), 285–286; Паричната обмяна в България през 1947 г. – форма на финансова репресия с., 105–111.

³ Статистически годишник на НРБ за 1943 – 1946 г., т. 35–38, с. 213, 287–288.

годишна работна заплата в страната е 7781 лв.⁴ През 1962 г. след паричната реформа средната годишна работна заплата е 1020 лв. Килограм бял хляб струва – 0.34, килограм ябълки – 0.23 лв., килограм свинско – 1.34, литър вино – 0.78.⁵

Съпоставянето на тези данни с изложените надолу такива за бюджети и различни мащабни инфраструктурни проекти и строителни дейности дава добра представа за значителния финансов ресурс, който е притежавала тогавашната местна власт.

Обстоятелства от различен характер налагат разделянето на тази работа на две части. Конкретният повод за това е кризисното положение в страната вследствие на пандемията от коронавирус, което забави цялостното завършване и за да се случи то поне отчасти, се наложи дирене на критерии, според които готовата част да бъде обособена и издадена, а останалото до се завърши при настъпване на по-добри времена. Тези трудности, породили допълнителни аналитични и обзорни дейности, се оказаха от полза, защото чрез тях се вникна по-дълбоко в контекст, външна, вътрешна логика и взаимовръзка на предмета и обекта на изследване с други напречно и успоредно въздействащи събития и явления, фактори и процеси.

Както по отношение на основното развитие на страната, така и във връзка с местното такова, периодът на комунистическото управление може да се раздели на два основни дяла. Първият е от 9 септември 1944 г., когато започва всичко, до пролетта на 1971 г.⁶ Вторият обхваща времето след това с малки разлики в горната граница: до 10 ноември 1989, до парламентарните избори през юни 1990 или до избрането на Николай Сомлев за кмет на Пловдив през октомври. В първата половина на 1971 г. в страната се случват значими промени. Между 20 и 25 април се състои X конгрес на БКП, на който се обявява, че страната тръгва по пътя на зрелия социализъм при осъзнатата невъзможност да се стигне до

⁴Статистически годишник на НРБ за 1956 (съкратено издание), с. 23, 78.

⁵Статистически годишник на НРБ за 1963, с. 86, 292.

⁶ Тук се има предвид общата хронология на събитията и развитието на страната, а не по-усложнената и детайлна вътрешна периодизация, която също е спазена в хода на изложението.

обещаната през 1962 г. на VIII конгрес комунистическа обществена формация.⁷ В тази връзка през следващия месец е приета новата т. нар. Живковска конституция, която официално санкционира социалистическият характер на държавата, водещата роля на БКП и васалната зависимост от СССР.

По това време вече са забележими ясни индикации за повишаването на жизнения стандарт, което дава тласък за развитие на потребителско общество в условията на социалистическа икономика и се отразява сериозно на развитието на вътрешния и международния туризъм през следващите десетилетия.

Важни промени настъпват и в пловдивската община. Извършената смяна на управлението след местните избори в края на юни полага началото на нов период, обхващащ по-голямата част от 70-те и 80-те години, по времето на който е извършена най-видимата промяна по отношение на общата и туристическата инфраструктура. Този период наистина заслужава да се разгледа в обособено изследване и заради двете големи фигури, които имат водеща роля за значимите достижения – председателите Диран Парикян и Христо Мишев. Твърде възможно е с напредването на изследователската работата управленията им дори да бъдат разделени и в отделни издания, за да се открият още по-релефно техните приноси за облика на съвременния Пловдив. На този етап обаче предстои първата част, завършена и представена на вниманието на читателите.

⁷ Енциклопедия „България“, „Осми конгрес на БКП“, „Десети конгрес на БКП“.

1.2. За източниците и тяхното представяне

Основният документален масив, използван за проучването, е големият фонд 129К на Община Пловдив, обхващащ точно периода на изследването и съхраняван в Регионален държавен архив – Пловдив. В този фонд се съдържа огромно богатство на данни, които разкриват основният начин на работа и развитие на институцията. Ползвани са също така документи и от Централния държавен архив, достъпни посредством Интернет, както и издания на общината – официални и за служебно ползване. Като важни свидетелства за започване, завършване и хода на работа по определени обекти са привлечени публикации в тогавашния периодичен печат, най-вече пловдивският официоз „Отечествен глас“. Много интересен поглед както по-темата, така и по огромен кръг въпроси от времето след Втората световна война, се разкри в един на практика непознат на родната наука източник – достъпните онлайн разсекретени архиви на Централното разузнавателно управление на САЩ. В тези документи се открива гледна точка, която липсва в българските такива, в които наличните признания за пропуски, грешки, слабости и негативни настроения в обществото са изолирани и маскирани под дебели пластове пропаганда и клетви за вярност към партията. Да не говорим за масово тиражираните пропагандни издания, от които излиза, че тогавашните хора живеят в условията на земния Рай. Сведенията в документи на ЦРУ, естествено, не могат да бъдат приемани безрезервно, но съчетаването им с домашните такива създава коректив и плътност както на общата историческа картина, така и на редица детайли от нея. Особено ценни са конкретните данни, които се откриват в докладите за разположението на различни строителни обекти и дейности, които обхващат и туристическата инфраструктура и ресурси. Друг важен елемент са текстовете, разкриващи настроения на населението към властта и по различни проблеми, снабдяване, мода, обслужване, западните държави и тяхната култура. Такива няма как да бъдат открити понастоящем у нас, защото или са унищожени, или не са били събирани приоритетно. Дори да ги има, са засекретени или най-малкото трудно достъпни.

Възстановяването на събития, процеси и подробности от миналото се извършва с методите на научното изследване, но няма по-добра възможност за възстановяване на общата картина, настроения и дух на времето от това, което се открива в качествените литературни произведения. Особено подходящи за целите, поставени тук, са „Задочните репортажи за България“. Талантливото перо на писателя Георги Марков, съвременник и свидетел на времето на социализма, който същевременно може да го сравни и с това преди 9 септември, както и с живота на Запад, е възможност за поглед на проблемите от ъгъла на крайните противници на режима, които обаче го познават много по-отблизо, отколкото агентурата на ЦРУ.

Резултатите от това изследване са постигати въз основа на достъпна, значителна, но не и на цялата изворова база, защото това е непосилна задача за един изследовател, дори и за колектив. Рамките на обхванатото и аргументацията са представителни и достатъчни за убедителността на изводите. С оглед на сложността на проблемите и увеличаването на гледните точки и информацията в съвременното динамично общество, е невъзможно да се очаква, че са разрешени всички проблеми и разкрити всички въпроси и подробности. Тепърва има да се трупат още изследвания и приноси, да се уточняват неясноти.

Настоящата монография е разширен вариант на третия дял от издадената през 2014 г. популярна „История на Община Пловдив“.⁸ Тя обаче се явява надграждане както в тематично-проблемно, така и в съдържателно отношение. Само настоящата Първа част, обхващаща малко повече от половината период, надхвърля по съдържание цялото изложение за 1944–1989 в Историята. Тук са добавени много нови подробности за общото развитие на институцията, града и основната тема на изследване, придружени от подробна литература, коментари и анализи, каквито нямаше как да намерят място в предното издание, предназначено за възможно най-широк кръг читатели.

⁸Пижев, А., Сукарев, В., Шивачев, Ст. История на Община Пловдив (1878 – 1989), с. 189–274.

За да не се утежнява по възможност четенето, цитираните в бележките под линия публикувани издания са посочени в съкратен вариант, като пълният списък с всички библиографски данни е поместен в азбучен списък в края. По същата причина огромният брой позовавания на вестникарски публикации са посочени само с датата и годината, изписани с арабски цифри – например брой излязъл на 2 март е посочен като 2. 03., а на 10 октомври – 10. 10. Имената на вестниците и голяма част от другите периодични издания също са съкратени. В началото е приложен списък с пълните форми. Само в изключителни случаи са давани имена на автори, заглавия на статии и е посочван номер на страница. Повечето вестници от онова време (в огромната част от случаите тук, както се каза, е ползван „Отечествен глас“) излизат на не повече от четири страници. Много често това са съвсем кратки беззаглавни и анонимни новини за започване, завършване или откриване на строителен обект. Поместването на всички известия от печата едно след друго или едно под друго в бележки под линия или в текста, би утежило много ползването му. И при сегашното положение бележките и позоваванията са много. Точно затова, когато се изреждат дейности по строеж и благоустрояване и се посочват голям брой медийни публикации, бележката е поставена след абзаца и там отделните дати от едно течение на вестник са изредени една след друга, разделени от запетаи – примерно ОГ (вестник „Отечествен глас“), 1.02., 7.02., 4.05., 11.10. 1958 означава броевете на вестника от 1 февруари, 7 февруари, 4 май и 11 октомври 1958 г. Съзнавам, че това решение има недостатъци, но подробното излагане на публикации, които са от второстепенно значение за изследването, но иначе са многобройни и обемни, е безпредметно. Ако някой желае да потърси нещо в тогавашната преса по съответен въпрос, данните са достатъчно, за да го направи. При всички положения обаче много по голяма е стойността на ползваните документи и научните изследвания.

В научната литература съществуват известни разногласия за точната дефиниция на понятието туристическа инфраструктура, но

почти всички автори включват към него посочените елементи, без които не е възможен нито туризъм, нито нормалното функциониране на модерното градско селище⁹. Може да се каже, че изследванията по историята на туризма в България през комунистическия режим тепърва има да се развиват. Най-много се обръща внимание на международния туризъм и Черноморието, като може да се забележи участие и от бившия Съветски съюз, както и на развитието на кулинарията, обикновено свързано с проучвания върху история на всекидневието.¹⁰ Въпросът с развитието на общинските институции в България е обект на изследване от сравнително неотдавна. Повечето заглавия, които могат да се открият, са посветени на общи проблеми в развитието на местното самоуправление през даден период от време. В това отношение могат бъдат посочени трудовете на автори като Христо Христов, Елена Грозданова през 70-те години на XX век и в наше време Валери Колев.¹¹ Последният от споменатите е определено изследователят, обръщаш най-голямо внимание на общинската институция, но голямата част от неговите трудове са насочени към нейното общо развитие в национален план, какъвто е случаят и с неговите двама предшественици. Предимно автори на регионални изследвания са тези, които разглеждат историята на определена община в по-голям или по-малък отрязък от време,

⁹ Василева, В., Сабриева, С. Съвременни специфики в развитието на туристическата инфраструктура и суперструктура в България и основни насоки за подобряване. – В: Туризмът и иновациите. Варна: „Наука и икономика“, 2018, с. 415–420.

¹⁰ Иванова, М. Туризмът под надзор; Шкодрова, А. Соц гурме. Куриозната история на кухнята в НРБ; Дечев, Ст. В търсене на българското; Лютите чушки“ и българската национална кухня; Пътят на боба до българско национално ястие; Българска, но не точно шопска; Еленков, И. Орбити на социалистическото всекидневие; Попов, А. Народна Република България как обект на международния туризъм на советските граждани; Радянско-български туристически връзки през призмата на микроисторията и историята на повсякденния; Международно сътрудничество на социалистическите страни Причерноморья в сфера на туризма (1950–1980-е години); Каковкина, О. М. Особливости на развитието на международния туризъм в България от 1970-те до началото на 1990-те години; Узлова, Л. Пътуване и туризъм от ГДР към НР България през периода 1950–1990 г.; Маринов, В., Е., Дограмаджиева, М. Асенова. Еволюция на туристическото райониране в България.

¹¹ Вж. заглавията в приложения списък в края срещу имената на посочените автори. Тези и изследванията, посочени в следващата бележка, обикновено са извън хронологията и предмета на настоящото, но имат важна роля по отношение на историографията на общинските институции в България.

цялостно или в определен аспект.¹² Конкретно за Пловдив и за пловдивската община може да се каже, че от около четвърт век и особено в последното десетилетие тази институция получава значително изследователско внимание на голям брой автори с още повече публикации. Огромната част от заглавията, без значение дали са строго научни, или с популярен характер, обикновено разглеждат периода между Освобождението и 9 септември 1944 г.¹³ Две са изключенията, прехвърлящи горната граница. Първото е албум-справочник с кратки биографични данни за пловдивските кметове.¹⁴ Второто е посочената по-горе колективна история. Друго място, в което може да се срещне информация за някои от дейностите на общинската администрация в Пловдив след 9 септември 1944 г. е книга с автор доктор на историческите науки Донко Дочев¹⁵, вещ познавач на Новата и Найнова история на България и Града на тепетата, но тя е посветена на друга проблематика и препокриването е незначително.

¹² Пунев, Ат. История на Пещерската община; Найденов, С. Страници из историята на Своге и общината. I.; Тацов, Ал. Сборникъ. Книги, статии и материали за София, Столична община и Етрополе.

¹³ Анев, П., Дочев, Д. и др. 1919–1960. 50 години от обявяването на Пловдивската комуна; Иванов, Хр. Временното руско управление и възстановяването дейността на общините; Общинско управление и кметове от 1878 до 1944; Колева, Р., Тоева, А. Кметът Божидар Здравков; Кривошиева, Й. Из дейността на общинското управление и Комитета за стопански грижи и обществена предвидливост в Пловдив през Първата световна война (1914–1918); Обстоен библиографски преглед виж у: Шивачев, Ст. Ролята на Община Пловдив за развитието на града през периода 1886–1944 г., с. 7–13.

¹⁴ Райчевски, Г., Петков, П. Пловдивските кметове.

¹⁵ Дочев, Д. Провинциалният тоталитаризъм. Ч. 1.

ВТОРА ГЛАВА. ПРЕХОДЕН ПЕРИОД 1944–1949 г.

2. 1. Временна общинска управа

2.1.1. Управление на Община Пловдив от Отечествения фронт през първите месеци след 9 септември 1944 г.

В навечерието на 9 септември 1944 г. Пловдив ври и кипи. На 1 септември Окръжния комитет на Българската работническа партия издава позив до работниците за обща политическа стачка, която да започне на седми същия месец. В първия ден стачката е разпръсната, но на 8 септември ръководените от организаторите на комунистическата съпротива тълпи на практика овладяват властта в града. Армията и полицията, наясно с цялостното положение в страната, не им се противопоставят. От завзетия Пловдивски затвор са освободени политическите затворници, които след официалното осъществяване на преврата формират голяма част от органите на новата власт¹⁶. Общинското управление няма отговор в тази кризисна ситуация и предпочита да запази мълчание. В протоколната книга сутринта на 9 септември 1944 г. е записано, че е проведено заседание на Засилената общинска управа на Пловдив, все още оглавявана от кмета Димитър Костов, заемащ този пост от 26 ноември 1943 г.¹⁷ Не се съобщава нищо за извършената през нощта смяна на властта в столицата, нито за положението в Пловдив. Вероятно в очакване на нарежданията от София, са обсъдени рутинни въпроси – отпускане на различни възнаграждения и помощи и вземане мерки срещу петнистия тиф. В 9 и четвърт заседанието е закрито.¹⁸ Властта в Пловдив е сменена по-късно през деня не с нареждане от Министерството на вътрешните работи, както би следвало да се очаква, а с решение на Областния комитет на Отечествения фронт. На първото негово легално (или по-скоро

¹⁶ Митев, Й. и др. История на Пловдивската окръжна партийна организация на БКП (1892–1975), с. 383–387; Анев, П. И др. История на профсъюзното движение в Пловдив, с. 183–185; Дочев, Д. Пловдив между двете Световни войни (1918–1944). Част II, с. 218–222.

¹⁷ Шивачев, Ст. Ролята на Община Пловдив за развитието на града през периода 1886–1944 г., с. 295.

¹⁸ Регионален държавен архив – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 3, л. 167–169.

свободно) заседание на същия ден за кмет е избран д-р Асен Кожухаров, „известен обществен деец в града и голям приятел на Съветския съюз”¹⁹, определени са и двама от помощниците му – Иван Воденичаров и Георги Николов. Интересното е, че един от помощниците на предишния кмет Димитър Костов – инж. Стефан Шишков запазва поста си.²⁰ В 18 часа новият кмет поема властта. За тежестта на решението на областния комитет говори фактът, че д-р Асен Кожухаров успява да запази властта си дори след като на 12 септември от София се получава решение на Министерския съвет за назначаване на нов кмет – пловдивският адвокат и местен председател на БСДП – Стефан Стамболов²¹. По-късно, на 16 септември, правителството издава специална заповед, че всички назначения се правят от ведомствата, а ОФ комитетите единствено имат право да препоръчват кандидатурите, които считат за подходящи.²² Това на практика поставя общинската управа за известно време извън закона (доколкото изобщо в такава ситуация може да се говори за законност), но в края на краищата се налага правителството да оттегли назначението на Стефан Стамболов. Почти месец след 9 септември градът се управлява със заповеди на кмета. Първото документирано свикване на колективен общински властови орган, наречен „Постоянно присъствие”, е от 4 октомври.²³ На него е взето решение заседанията да се провеждат всяка сряда и са разгледани стари искания и молби на граждани. В средата на ноември, след издаването на Наредба-закон за назначаване, уволняване и класиране на служителите по ведомствата на МВР и за временната общинска управа,²⁴ е официално съставена временната общинска управа на Пловдив, в която влизат кметът, заместниците му, кметските наместници и членове, определени от местните ОФ комитети. Междувременно работата на новата администрация започва, силно

¹⁹ Вестник Отечествон глас, 10. 09. 1944.

²⁰ ОГ, 11. 09. 1944.

²¹ ОГ, 13. 09. 1944.

²² ОГ, 17. 09. 1944.

²³ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 3, л. 171

²⁴ ДВ 242, 2. 11. 1944 г.

затруднена от военното положение. Не достигат основни хранителни продукти, шири се черна борса, много сериозен е жилищният проблем, голям брой от гражданите се намират под прага на бедността. Изостава данъчната събираемост.²⁵

Първата заповед на д-р Ас. Кожухаров след поемането на властта е всички общински служители да заемат незабавно работните си места и да изпълняват задълженията си „безусловно, бързо и резултатно.” Втора точка от заповедта гласи да бъдат украсени улиците и домовете с български и съветски знамена и обилна зеленина за посрещане на Червената армия. На следващия ден в общината е разкрита служба за приемане на подаръци за съветските войници. Към гражданите е отправен призив „да се отзоват най-горещо и побързат да представят своите подаръци”²⁶. В следващите дни на Централния площад е издигната триумфална арка, украсена с ликовете на „Сталин, Ленин и нашите първи революционери: Ботев, Левски и Раковски”²⁷.

Революционните промени са си революционни промени, но общинската администрация продължава да следва оперативния си ход. В точка трета от първата заповед на новия кмет се призовават гражданите да запазят спокойствие „...Отечественият фронт е единна, творческа и дисциплинирана народна сила, която в името на народното благо, ще направи всичко необходимо, за да може българският народ да получи по-добро и по-щастливо бъдеще.” В следващата си заповед от 10 септември д-р Кожухаров нарежда всички търговски и индустриални предприятия да продължат нормалната си работа, както и да се спре до второ нареждане раздаването на тъкани, трикотажи и дърва. От съществена необходимост е снабдяването на населението с брашно и мазнини. Два дни по-късно кметът отправя призив към работещите в пловдивските мелници и маслобойни да заемат работните си места и продължат нормалната си работа. Военната ситуация личи в почти всеки общински акт, който засяга всички граждани или големи групи от

²⁵РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 4, л. 1 – 12.

²⁶ОГ, 11. 09. 1944.

²⁷ОГ, 13. 09. 1944; 15. 09 1944.

тях. Създава се организация за оценяване щетите и обезщетяване на пострадалите от съюзническите и германски бомбардировки. В резултат на 26 октомври правителството решава да предостави като помощ на града отпуснатите преди това под формата на заем за направа на бомбени убежища 56 млн. лева.²⁸

Прегледът на документите на властта преди и в първите месеци след 9 септември на пръв поглед не установява качествено различие в дейностите, освен новите действащи лица на по-високо ниво и постепенната политическа кадрова чистка, която обаче не изглежда особено сериозна на фона на големия брой хора, работещи в Пловдивската община. Като цяло може да се твърди, че през тези първи години мнозинството общинските служители на средно и ниско ниво запазват работните си места и естеството на работата си. Макар че е вторият по-големина град в България, Пловдив като наследство от стопанската изостаналост и традиционно аграрния поминък на страната и населението притежава голям брой селскостопански земи и немалка част от жителите му като основно или помощно занятие са земеделци. Още дълго в заповедните книги на общината ще се фигурират текстове за глоби на граждани, пасящи незаконно добитъка си в общински имоти. Общината е собственик на огромен фонд земи, към които не от вчера проявяват апетити какви ли не хора и дружества. Друг постоянен въпрос в протоколните книги от тези години е дейността на т. нар. БИЗОМ – Бюро за изпълнение на закона за общинските места, по-късно името и съответно абривиатурата са леко изменени – първата дума става „служба“.

Продължава и раздаването на парични или други материални помощи на бедните граждани. Това е другият основен масив от текстове, които неизменно се срещат по страниците на тогавашните документи. Бедните, в зависимост от това дали са първа, втора или трета категория, получават безплатна топла храна в обществените трапезарии, безплатно болнично лечение и лекарства в общинските аптеки, а за децата им не се

²⁸ОГ, 27. 10. 1944; РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 3, л. 224

заплащат училищни такси. И тук настъпва дребна терминологична промяна „бедните“ се превръщат в „нуждаещи“. Със сигурност може да се твърди, че след 9 септември социалната ангажираност на общината нараства. Покрай редовното отпускане на помощи на бедните и пострадали от бомбардировки все повече се откроява загрижеността към работниците. Подпомагат се тютюноработниците, основната маса на пловдивския пролетариат, повечето от които, поради естеството на техния отрасъл, остават без работа през зимата. От същото време се появява и още една категория граждани, на които се изплащат помощи и получават с течение на времето все по-големи привилегии – „пострадалите от фашизма” и борците против него. Средствата за финансиране на тази политика лягат във все по-голяма степен върху плещите на по-заможните граждани. През 1945 г. с наредба-закон пропорционалното облагане с данък сгради е заменено с прогресивно.²⁹

Първата рестриктивна мярка спрямо по-имотните жители на Пловдив, влизаща в остро противоречие с чл. 67 на Търновската конституция за неприкосновеното право на собственост, предприета от общинската администрация след 9 септември, е заповед на кмета от 22 октомври. С оглед острата жилищна криза се забранява заемането на жилищни помещения в Пловдивската градска община от непловдивски жители, с изключение на евакуираните и пострадали от бомбардировки от други градове. Всички жилищни помещения се поставят под разпореждането на служба „Жилища и наеми”, която единствено има право да настанява и размества обитателите на жилища в Пловдив. Нареща се в срок от седем дни притежателите на по-големи домове да се „стеснят” в ограничен брой стаи в зависимост от членовете на семейството, а освободеният жилищен фонд да се предостави за отдаване под наем посредством общинската служба³⁰. Нарушителите се глобяват. Може да се каже, че това е фактическото начало на политиката на експроприация спрямо буржоазията, провеждана на ниво местна власт в Пловдив.

²⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 4, л. 92; ЦДА, Ф. 1Б (ЦК на БКП), оп. 6. а. е. 10, л. 10–11.

³⁰ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 4, л. 12; ОГ, 27. 10. 1944.

Както обикновено се случва в България при промяна на вътрешно и външнополитическия курс на управление, сред първите начинания на общинската администрация е преименуването на улици и площади. Бул. *Адолф Хитлер* (*Цар Освободител* – днешен *Руски*), бул. *Бенито Мусолини* (*Васил Априлов*), улица *Виктор Емануил* (*Велико Търново*) просто връщат старите си имена, но преименуването на пл. *Цар Симеон* (днешен *Централен*) на *Червения площад* и улица *Май* на загиналия съветски офицер майор Евгений Гоцуляк говорят за ясно осезаемото настъпление на новата идеологическа конюнктура.³¹ Други свидетелства в тази насока са изграждането на костница в Централни гробища за тленните останки на загиналите партизани, издирени и разкопани от специално изпратени и финансирани с общински средства експедиции,³² и отпускането на карти за безплатно ползване на градския транспорт на председателите и секретарите на районни комитети на ОФ, както и на местните водачи на политическите формации, влизащи в него. Квартирите на съветските войски са освободени от такси за електричество, а общината заплаща техните наеми на собствениците.

Общинската управа започва работа „ударно“, (според новия език, който се налага в публичното пространство и медиите). До края на годината приходите надхвърлят предвиденото в бюджета ниво, но без да се отчита инфлацията, със сигурност значителна в условията на военно-стопанска криза. От началото на 1939 до края на 1944 г. по различни изчисления животът поскъпва между три и осем пъти.³³ Изпълнението на бюджета дава допълнителен импулс на пропагандната за „народния“ характер на отечественофронтовската власт. В протоколирания отчет е изтъкнато обстоятелството, че до 9 септември приходите от данъчни постъпления са значително по-ниски от прогнозните, а след превратната дата се утрояват. Натрупан е излишък от над 6 млн. лв.³⁴ От друга страна обаче, общинската управа в края на годината гласува един допълнителен бюджет от 9 милиона лева, който

³¹ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 4, л. 2; Пак там, а. е. 3., л. 174; вж и ОГ, 5. 10. 1944.

³² РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 5, л. 181.

³³ ЦДА, Ф. 1Б (ЦК на БКП), оп. 6. а. е. 27, л.

³⁴ РДА Пловдив, ф. 158, оп. 1, а.е. 5, л. 7 – 11.

не е посочен в отчета, както и един извънреден от 56 милиона, включващ държавната помощ за построяването на бомбоубежища³⁵. Манипулацията на финансови и стопански данни, един от характерните белези на управлението след 9 септември 1944 г., се проявява още при първите му стъпки.

Докато трае войната, най-непосредствените задачи са изхранването на населението, борбата с черната борса и жилищният въпрос. Предприемат се обаче и мерки за стратегическото развитие на града. На 8 ноември Комисията за временната трудова повинност към общината е натоварена с изготвянето на тригодишен благоустройствен план за периода от 1 януари 1945 до 31 декември 1947 г.³⁶ Със заповед на кмета от 4 ноември 1944 г. е формирана комисия от специалисти по градоустройство и архитектура, която да подложи на обсъждане изготвения през 1942–1943 г. градоустройствен план от германския проф. Херман Янзен³⁷. В комисията влизат технически служители на общината и представители на пловдивските организации на Инженерно-архитектурната камара и Инженерно-архитектурното дружество в Пловдив – архитектите Борис Марков, Христо Пеев, Стефан Тодоров, Калин Бояджиев, Стойко Стойков и инженерите Васил Стоилов, Кирил Груев³⁸.

В началото 1945 г. е възстановен временно преустановилият работа през войната Етнографски музей³⁹, макар че тази институция не фигурира в официалните статистически годишници от този период, издавани за 1943–1946 и 1947–1948 г.⁴⁰ Вероятно това е, защото музеят официално не приема посетители, а осъществява единствено събирателска дейност, макар че по думите на главния уредник „въпреки неуреден, музеят се посещава“⁴¹. По същото време най-старата музейна

³⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 3, л. 223 – 224.

³⁶ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 3, л. 195.

³⁷ Шивачев, Ст. Ролята..., 293–294.

³⁸ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 3, л. 37; Пловдивски общински вестник, 15. 11. 1944, с. 7.

³⁹ ОГ, 26. 01. 1945 г.

⁴⁰ Статистически годишник на НРБ за 1943 – 1946 г., т. 35 – 38, с. 426 - 433; Статистически годишник на НРБ за 1947 – 1948 г., т. 39 -40, с. 309 – 311.

⁴¹ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 6, л. 168.

институция в града – Археологическият музей започва своето самостоятелно съществуване отделно от библиотеката, която на свой ред след военновременната евакуация заработва отново на 15 януари 1945 г.⁴² През следващите месеци животът в страната започва все повече да излиза от военните коловози и да навлиза в руслото на мирното ежедневие. Това добре личи от статистиката за посетителите на Археологическия музей. За 1945 г., след като отново отваря врати за посещение, той е посетен от 10936, а през следващата от 27079 души, или почти трикратно увеличение⁴³. В началото на 1945 г. за административна сграда на спортен клуб „Ударник“, създаден от обединението на клубове от втора градска част „Баркохба“, „Алтай“, „Аграр“ и др., е предоставена под наем сградата на бившето общинско градско казино, с цел да бъдат изведени мадежите от него и изобилстващите в квартала кръчми и кафенета.⁴⁴

Въпреки че д-р Асен Кожухаров стабилизира снабдяването и общинския бюджет, с приближаване края на войната той става неудобен за бъдещите планове, които има доминираното от комунистите ръководство ОФ на национално и местно ниво. Половин година след 9 септември БРП (к) започва все по-явно настъпление в заемането на властови ресурс и изместване представителите на останалите политически сили във фронта. Съвсем скоро след провеждането на Първия национален конгрес на организацията на 9 март 1945 г., на 22-ри същия месец, със заповед на министъра на вътрешните работи, д-р Кожухаров е сменен с Иван Перпелиев, комунист, председател на Областния стопански комитет на ОФ. Мотивите пред обществеността са, че Асен Кожухаров не се справя достатъчно добре с икономическото ръководство на общината. За да бъде допълнително дискредитиран, скоро той е подведен под съдебна отговорност и за черноборсаджийство, но обвиненията не са доказани.⁴⁵

⁴² ОГ, 12. 01. 1945.

⁴³ Статистически годишник на НРБ за 1943 – 1946 г., т. 35 – 38, с. 426; Статически годишник на НРБ за 1947 – 1948 г., т. 39 -40, с. 309.

⁴⁴ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 4, л. 69 – 70.

⁴⁵ Дочев, Д. Провинциалният тоталитаризъм, с. 24.

Ръководството на общината попада вече съвсем пряко в ръцете на Комунистическата партия. На 23 март са публикувани изменения в Наредбата-закон за временните общински управи. Неслучайно по същото време са сменени и кметовете на повечето други големи градове в страната – София, Варна и Русе.

2.1.2. Временната общинска управа до края на 40-те години

Смяната на Асен Кожухаров с Иван Перпелиев е осъществена точно преди оповестяването на бюджета за 1945 г., който е публично представен от новоназначения кмет на 24 март в салона на Военния клуб, но всъщност е изготвен и приет по времето на предишния.⁴⁶ Новият бюджет е „обърнат към широките народни маси“; въвежда се прогресивно подоходно облагане, 1/3 е предвидена за благоустрояване, особено на крайните градски квартали, залагат се средства за откриване на музикално училище, Пловдивски университет, за подпомагане на Народния театър, Народната библиотека, Общинския музей, физкултурата, ликвидиране неграмотността, здравни и социални грижи. В изказванията и пресата се чувства приповдигнатият тон за това и онова, предвидено да се направи или направено от „новата ОФ власт“, което наистина не е малко и впечатлява, но трябва да се има предвид, че Пловдивската община е разумно управлявана и през предходния период. В интервю през ноември 1945 Иван Перпелиев подчертава, че, за разлика от повечето градове, Пловдив няма дългове⁴⁷ – важно обстоятелство за следвоенното възстановяване и развитие на града.

Започват благоустройствени мероприятия, отпускат се пари за шосиране на 19 улици. Особено належащи са мерките срещу най-често засягащата голяма част от пловдивските граждани стихия – наводненията. Финансирана е и направата на дига на левия бряг на р. Марица от железопътния мост при Захарна фабрика до ул. *Златна Панега* за предпазване от наводнения на квартал „Филипово“. Пак в тази връзка се предвижда корекция и укрепване на бреговете на реката с каменни буни

⁴⁶ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 4, л. 191, 194

⁴⁷ ОГ, 14. 11. 1945.

между същият мост и моста на Герджика в протежение на 500 м, заедно с още толкова на десния бряг при моста „Ландос”, както и направа на облекчителен канал с дига на река Рибница и отводнителен канал в Прослав. Взето е решение и за извършване на редица озеленителни работи по улиците *Пазарджишка*, *Дясна крайна*, *бул. Хр. Ботев* и *Житния пазар*; създаване на 20 цветни градинки в училищни дворове; залесяване в местностите „Лаута”, „Маришка низина”, „Герена”, „Царско поле” и Джендем тепе⁴⁸. Предвидено е всички тези дейности, оценени на 12 млн. тогавашни лева да бъдат извършени от наборите на временната трудова повинност.

Съвсем не между другото трябва да се каже, че силите и средствата на временната трудова повинност, т. е. на огромната част от пловдивските жители, са в основата на голяма част от благоустройствените и озеленителни дейности по това време. Не случайно и една от основните общински служби е тази, отговаряща за повинността. На нея подлежат всички трудоспособни граждани между 20 и 44-годишна възраст. Полагат се по десет дни труд в годината за пешаците и 5 дни за коларите. Наборите се свикват на 6 смени годишно между месеците април и декември⁴⁹. Обикновено трудоваците работят на обекти според местожителството им в градските райони. Не малка част от бюджетните приходи на общината, които отиват направо за строителство и благоустрояване, са постъпленията от откупа за временната трудова повинност, който съществува и преди 9 септември, но новата власт урежда със Закона за временната трудова повинност от септември 1948 г. След тази дата временната трудова повинност се превръща от отработъчно в парично задължение, събирано от подлежащите набори, като средствата се изразходват за благоустройствени начинания, а облагането е прогресивно, достигайки 10% от месечния доход, ако той надхвърля 20 хил. лв.

⁴⁸ РДА Пловдив, ф. 158, оп, 1, а.е. 5, л. 13 – 17.

⁴⁹ Пак там, л. 17 – 18.

Приемствеността в управлението преди и след 9 септември по отношение изпълнението на немалко дейности, цели и задачи намира потвърждение и по символичен начин. Решено е починалият бивш председател на тричленка Христо Павлов да бъде погребан на разноски на общината, както и че в бъдеще всички кметове и помощник-кметове на общината и видни пловдивски граждани ще имат право на същото, при условие, че гробът в бъдеще няма да се използва за други погребения⁵⁰. По същото време е взето решение и за откриване на общинска служба „Бърза помощ“⁵¹, осъществено след повече от две години.⁵²

Въпросът с градоустройствения план на града се развива още по-бавно. След 35 заседания на комисията между 10 ноември 1944 и 16 март 1945 и консултация със съветските архитекти – академик Алексей Щусев, проектирал мавзолея на Ленин, и Николай Баранов, главен архитект на Ленинград, посетили Пловдив през май 1945, е решено планът да бъде основно преработен с аргумента, че той не отговаря на новите реалности и условия на развитие на града след войната. Двамата специалисти от СССР задават основните насоки за бъдеща работа – да се проучи възможността градът да се разшири на запад, като се имат предвид нивото на подпочвените води, възможностите за канализация и отводняване, климатичните условия и проекта за водоснабдяване. Гъстотата на застрояване да бъде 100–250 души на хектар с площта на улиците. Въпросът с големината на парцелите, височината на сградите, преценката и начина на застрояване да се уреди така, че да се избегне прекаленото ненужно на първо време разширение на града, с оглед да се застроят на първо време свободните терени в съществуващите градски части. В новата разработка трябва да намерят място „правилно разрешените“ от проф. Херман Янзен градоустройствени проблеми⁵³.

През август към общината се създава Градоустройствен съвет, учреден с наредба-закон, публикувана с указ 94 на Министерството на

⁵⁰ Пак там, л. 5–6, 23.

⁵¹ Пак там, л. 11.

⁵² РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1, а. е. 9, л. 103.

⁵³ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 5, л. 37, 103–105.

обществените сгради, пътищата и благоустройството. Целта е да се дадат и разработят възможно най-правилните решения на проблемите с бъдещото развитие на Пловдив. Съветът е ръководен от кмета на града, в него участват специалисти от градоустройствения съвет в столицата, представители на Министерството на благоустройството и Министерството на железниците, на Инженерно-архитектурната камара, Дружеството на българските инженери и архитекти, двама представители на общинския съвет, на Техническия отдел при общината, на Областната стопанска камара, както и на видни пловдивски инженери и архитекти.⁵⁴

Този орган трябва да контролира и ръководи екипът, който изработва новия на практика план. Подписан е договор с архитектите Калин Бояджиев, Стойко Стойков, Борис Марков и Георги Петков, които се заемат с работата срещу общата сума 1 милион и 400 хил. лв.⁵⁵ (Проф. Янзен вече е получил 1 млн. 815 хил. лв.⁵⁶). Макар че стремежът е изграждането на ново, по-справедливо общество и широко се пропагандира работата на доброволни начала в полза на обществото, архитектурните специалисти определено са по-консервативни. Те искат заплащане за работата си както конкретно за преработката на плана, голяма част от работата по-който вече е извършена и те я получават наготово, така и за заседанията в предварителните комисии. В протоколната книга на общината са оставени достатъчно сведения за този доста срамен пазарлък.⁵⁷

За съжаление, както в много други епизоди от националната и местна българска история, главните действащи лица не се оказват на нивото на историческия случай. Изготвеният план след по-малко от две десетилетия ще бъде остарял. Не се вземат достатъчно задълбочено предвид бързите тенденции към разрастване броя на жителите, развитието на съобщенията и транспорта. До голяма степен вследствие именно на така извършената работа „на парче“ цялото градоустройст-

⁵⁴ Пак там, л. 105–109.

⁵⁵ Пак там, л. 176 – 180.

⁵⁶ Пак там, л. 172.

⁵⁷ Пак там, л. 169–175.

вено и инфраструктурно планиране на Пловдив след Втората световна война се превръща в надпревара и борба с вече създадени и постоянно създаващи се заради действие или бездействие проблеми, вместо в далновидна и дългосрочна работа по тяхното ликвидиране още в зародиш. Предвиденото от проф. Янзен развитие на града към Родопите е изоставено за сметка на такова в посока изток – запад – край бреговете на Марица и в близост до историческото ядро – Трихълмието.

Възраженията срещу плана на Янзен звучат наистина основателно на съвременниците – че е твърде скъп, че ще бъде построен един на практика нов град на юг от стария, който ще остане в неговата сянка по отношение на инвестиции за благоустрояване и развитие. Друг аргумент, според небезпристрастното мнение на арх. Георги Петков е, че Янзен смята Пловдив да се развива „като малък провинциален градец на една земеделска страна (аграрна колония на Германия), а не като втора столица на България, една страна, в която развитието на индустрията и търговията са поставени на първо място”⁵⁸. В крайна сметка проверката на времето показва кой план е бил по-стойностен за стратегическото дългосрочно развитие на града.

Предвижда се новият план да е готов за осем месеца – до края на 1945 г. Завършването се забавя до юли 1947 г., но не е окончателно; още няколко пъти планът е ревизиран чак до 1953 г.,⁵⁹ а след по-малко от десетилетие се надигат гласове за изработването на нов. Прав се оказва, за съжаление, Пею Денчев, чиновник в Техническият отдел на общината,⁶⁰ който във вестник *Отечествен глас* отбелязва: „Нека г-да архитектите, които са дали доказателства, че са добри в областта на архитектурата и по специално при монументални строежи, но никога не са работили върху градоустройствен план и то на град като Пловдив, преди да започнат работа, да си дадат ясна представа за задачата си и чак след това да пристъпят към изпълнението на работата по плана, ако

⁵⁸ ПОВ, 1. 03. 1946.

⁵⁹ Арх. Петков, Г. Подробният градостроителен план на Пловдив е пред своя завършек. – По пътя на социализма, ноември 1953, 2, с. 7 – 10.

⁶⁰ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 5, л. 198.

евентуално им се възложи (По това време той вече е възложен. Бел. В. С.). Градоустройствените планове се проектират от урбанисти с доказана практика и по тази причина ние се страхуваме да не би градоустройственият план на Пловдив да заприлича на европейска обувка, по която са сложени наши кръпки”.⁶¹ Дали поради тази критика, или просто заради наистина голямата отговорност и обществен интерес, през следващите месеци комисията провежда срещи с различни заинтересовани съсловия и организации, за да чуе техните мнения – в града предстои да се изгражда индустриална, търговска, транспортна, болнична, спортна, културна, образователна и военна инфраструктура. Изтъква се, че в сравнение с плана Янзен, планът се разработва открито и се дава възможност на всеки да изкаже критики и препоръки. Може би това излизане извън кръга на експертност, тази прекалено широка демократизация, също изиграва негативна роля. Тук е мястото да се каже, че добрите намерения на всички лица и органи изглеждат въвн от съмнение, причините за недобрния краен резултат трябва да се търсят на други места.

Междувременно се предприемат множество архитектурни и благоустроителни начинания, като се използва старият Шнитеров план от 1896 г.⁶² Пловдив се задъхва от притока на население от околните селища, наложително е засилено жилищно строителство, потребни са също училища, детски градини, бани и други обществени постройки. От една страна, те служат на гражданите като улесняват живота им, а от друга, на управляващите, които извличат от тях съответните политически дивиденди.

Започва работа по построяването на пет общински жилищни блока в квартал „Лаута”; на училищни сгради в кв. „Надежда” до парна електроцентра „Въча”, пристройка към училище „Братя Миладинови” и ремонт на разрушената при бомбардировки IV прогимназия „Иван Вазов” (в днешния район Южен), както и училище „Й. Груев“ в центъра⁶³. Пловдив все още е зает от съветски войски и недостигът на

⁶¹ ОГ, 9. 10. 1945.

⁶² ОГ, 26. 08. 1945

⁶³ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 5, л. 70, 137–139.

учебни сгради и помещения е чувствителен. Към 1945 г. от 36 училища само 23 са свободни за учебни занятия⁶⁴. Проектират се обществена баня на бул. *Мария Луиза* и блокови жилища⁶⁵, работи се по разширяване на дневен детски дом кв. „Ухото”⁶⁶, приспособяване за дневен детски дом на общинска сграда на ул. *Перун*; по две изцяло нови детски градини в кварталите „Каменица” и „Филипово”, на детски ясли и училище „Отец Паисий”⁶⁷. Отпуснати са 20 млн. лева за сушилня за кожите на животни, за обори и други стопански постройки при кланицата⁶⁸. Одобрява се искането на жителите на Коматево селото да се отделят от общината на село Марково и да се присъединят към Пловдивската⁶⁹. Отпускат се допълнително средства за възстановяването на сградите, пострадали от бомбардировки през април 1944 г., тъй като направените тогава оценки са засегнати от инфлацията⁷⁰.

През 1947–1948 г. са изградени Северният и Южният поясен канал с обща дължина над 13 километра, чието предназначение е да пазят града от наводнения – трудов и организационен подвиг, извършен на доброволни начала в кратки срокове, за който днешните пловдивчани не подозират. Освен извършването на изкопните работи при прокарването на каналите, през следващите няколко години над тях са построени над 20 моста при пресичането на пътища, шосета и ж.п. линии. Започват изкопните работи и по направата на Главния отливен канал, започващ 8 километра източно от града и влючващ се в градската канализация при парк „Лаута”. Завършени са в общи линии канализационните работи във високите части на града. Започват сондажите за водоснабдяване с подпочвени води⁷¹. Тези дейности са пряко продължение на начинания от времето преди 9 септември. Независимо от настъпилите множество промени, нуждите на хората остават едни и същи.

⁶⁴ ПОВ, 1. 03 1945; срв. РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 5, л. 259.

⁶⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 5, л. 117 – 122 .

⁶⁶ Пак там, л. 210

⁶⁷ ПОВ, 1. 03. 1945; РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 6, 107–108, 239.

⁶⁸ Пак там, л. 67.

⁶⁹ Пак там, л. 91–94.

⁷⁰ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 6, 137.

⁷¹ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 8, л. 123, 210 – 211, 238 – 239, 285 – 290; ОГ, 5. 06 1947, 15. 12. 1948

Динамиката на общо развитие на процеси от политически и обществен характер през втората половина на 40-те години у нас е впечатляваща. Желанието на новото общинско управление е Пловдив да се сдобие колкото може по-скоро с градоустройствен план. Неговото изготвяне и одобряване обаче съвпадат по време с поредица законодателни и социални промени, донесени от Конституцията, Законът за национализацията на частни индустриални и минни предприятия, Законът за незаконно забогателите, Законът за отчуждаване на едрата градска покрита недвижима собственост, Законът за държавните имоти, Законът за жилищното строителство и др. Изготвеният през 1945–1947 и утвърден в началото на 1948 г. план не е съобразен с настъпилите в процеса на работата по него новости, което налага да бъде осъвременен. Архитектите Никола Овчаров, К. Бояджиев и Г. Петков при техническия отдел на ГНС за няколко месеца изпълняват тази задача и на 26 август 1949 г. планът отново получава одобрението на Министерството на комуналното стопанство и благоустройството. Промените засягат предимно инфраструктурни решения за отвеждане на транзитния трафик в покрайнините на града, оформянето площи за жилищните квартали, зеленина, спортни площадки и учебни заведения.⁷² Както беше посочено по-горе, това не е последната промяна в плана, по чиято цялостна реализация така и не се започва целенасочена работа. В повечето случаи времето изпреварва заложените в него начинания и те остават да напомнят за себе си само в запазените документални свидетелства. По-значими нереализирани проекти са преместването на Централна гара на мястото на доскорошната Сточна, изграждането на три нови товарни железопътни гари, построяването на монументална Палата на съветите, т. е. на Окръжен, Околийски и Градски народни съвети, на сграда на театъра, южно от Червения площад, на съдебна палата на мястото на Панаир хан, оформянето на всеки отделен градски район около собствен център, в

⁷² ОГ, 15. 09. 1949.

който да бъдат съсредоточени сградите на обществен и културен живот⁷³.

Най-съществените последствия за града от този донякъде приложен план, са две. Първото е новата пътна артерия – булевард *Георги Димитров* (сега *Борис III Обединител*), свързващ района на Сточна гара с Панаира, чиято цел е да облекчи съществуващия трафик по днешната пешеходна главна улица *Княз Александър I*. Двете най-важни съоръжения за трасирането на булеварда са тунелът, преминаващ под седловината между Джамбаз Тепе и Таксим тепе, и мостът над Марица при новозаплануваното Панаирно градче. Още през 1937 г. Общината отпуска за Мострения панаир място от 150 декара, северно от реката⁷⁴. При подготовката на първото издание на възобновеното след войната изложение общински строителни бригади активно участват в изграждането на панаирния комплекс, за да бъде завършен до датата откриване – 31 август 1947 г.⁷⁵

През декември същата година временната общинска управа подписва договор за пробиването на тунела с професора по тунелно строителство от Софийската политехника инж. Любен Трънка⁷⁶. Дължината на тунела – около 180 м и ширината му от 18 м правят съоръжението най-големият пътен тунел на Балканите по-онова време. За да финансира изграждането на такива крупни строителни мероприятия като тунела, моста и канализацията, временната общинска управа тегли заем от Института по общественно осигуряване на стойност 300 млн. лв.⁷⁷ Предвидено е пробивът да бъде извършен в рамките на две години, което и става. На 26 март 1949 г. са разчистени последните сиенитни блокове и първият етап от строителството е завършен.⁷⁸ Впоследствие обаче работата е забавена. Още по-мудно върви изграждането на второто възлово инфраструктурно съоръжение на

⁷³ ОГ, 28. 10. 1948; 10. 12 1948; 11. 12. 1948.

⁷⁴ Шивачев, Ст. Ролята..., 266.

⁷⁵ ПОВ, 8.02., 14. 07. 1947.

⁷⁶ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 1. а. е. 9, л. 226–228.

⁷⁷ Пак там, л. 215 – 218; ПОВ, 13. 12. 1947.

⁷⁸ ОГ, 27. 03. 1949.

новия социалистически булевард – моста. Работата по него започва през 1950 г.⁷⁹, но скоро след това е изоставена. Едва десетилетие по-късно мостът заедно с тунела са открити за движение⁸⁰, като окончателното завършване на тунела е през 1967 г.⁸¹ Двадесет години след подписването на договора.

Трудностите по строителството на социалистическия булевард сякаш много наподобяват цялостното изграждането на социализма: Шумни декларации и лозунги, демонстрация на мащабност и размах в действията и като краен резултат след дългото чакане: скромно по размер и вид, но скъпо и все по-неефективно с годините съоръжение. Близо половин век по-късно равносметката е категорична. На практика булевардът разсича като с нож града от север на юг, отивайки в общи линии от никъде за никъде, защото не извежда директно към нито една от главните входно-изходни пътни артерии в това направление. Разрушаването на старите градски квартали от двете страни на съвременния тунел лишава Пловдив от съвсем доскоро непокътнато старинно градско пространство, органически свързано с Трихълмието и осигуряващо лесен пешеходен достъп до него от всички страни, за разлика от съществуващото сега положение, което се утежнява особено много от началото на 80-те години с разкриването на Античния театър. И ако все пак прокарването на Тунела и новия булевард могат да бъдат оправдани с аргументи от прагматично или функционално естество заради твърде затрудненото движение по *улиците Княз Александър I и Отец Паисий*, каква може да бъде обосновката за изграждането на моста на едно ниво с булевардите от двете страни на река Марица, чието прокарване също е предвидено в градоустройствения план и които би трябвало да бъдат най-естествената възможност за пресичането на централните градски части с автомобилен транспорт от изток на запад. Въпросното съоръжение, предназначено принципно да скъсява пътища и разстояния, с напречното си разположение спрямо

⁷⁹ОГ 12. 11. 1950.

⁸⁰ОГ. 26. 08; 9. 09 1960.

⁸¹ОГ. 9. 09. 1967.

крайречните артерии на практика се явява пречка за това. Донякъде на шега, но и с отсенка на сериозност, предвид тогавашните разбирания, може да се допусне, че мостът на Панаира не е издигнат над крайречните булеварди, които носят имената *Ленин* и *Сталин*, защото това би означавало Георги Димитров да бъде поставен по-горе от двете съветски комунистически икони.

Второто последствие е породено от решението новото жилищно строителство да се извършва предимно в старите граници на града, вместо далеч по-далновидното усвояване на незастроени земеделски земи в неговата периферия, голяма част от които бездруго са общинска собственост. Към средата на ХХ век в Пловдив действително съществуват множество свободни парцели, но темпът на увеличаване населението показва, че те ще бъдат заети в рамките най-много на две десетилетия. Съчетаването на тази концепция с водещото начало на социалистическата урбанистика в жилищното строителство – изграждането на панелни и изобщо многоетажни блокове – твърде скоро довежда до създаване на едно тясно и претъпкано понастоящем с автомобили пространство не само в центъра, но и в районите „Северен” и „Южен” – точно трите, в които в наши дни попадат очертаванията на Пловдив през разглеждания период.

От казаното дотук най-логичен е изводът, че въпреки доброто си желание и наличието на широки възможности, общинското управление през преходния и изключително важен период 1944–1948 г. допуска стратегически грешки в градоустройственото планиране, които оказват негативно влияние в развитието на Пловдив до наши дни, а и за в бъдеще. Тези пропуски не са умишлени, а се дължат на припряност, надценяване и главозамайване от собствените възможности, отдавна изявени народопсихологически черти у българина, особено когато се озове на ръководна длъжност.

Сред стратегическите дейности на временната общинска управа, които имат положителни последици за града, е политиката в културната сфера. Общината активно участва в дейността на Областния ОФ

комитет за културно въздигане на града. Отпуснати са по 500 хил. лв. за откриване и обзавеждане на Музикално училище в сградата на бившото Немско училище и за борба с ликвидирането на неграмотността⁸²; Още половин милион е даден на пловдивските читалища. Голяма е заслугата на общинските власти и за откриването на Пловдивския университет. Архивните документи са съхранили трудностите по убеждаването на Министерският съвет учебното заведение да бъде именно в Пловдив, както и още по-големите по осигуряване на сгради за учебните занятия.⁸³ Общината отпуска безвъзмездно 2845 хил. декара земи на Аграрно-лесовъдния факултет на Университета⁸⁴. Освен това, за откриването на висшето учебно заведение през есента на 1945 г. Пловдивската община се задължава да внесе 40 млн. лв. за обзавеждането му, при общ бюджет около 300 млн. Поради това, със съгласието на Министерството на финансите, търговията и социалната политика, общината налага извънреден налог върху алкохолните напитки⁸⁵. От него през през 1945 г. са събрани 28 млн., а през следващата още 50. Събраните в повече средства са пренасочени за строеж на училище и блокови работнически жилища⁸⁶. За Музикалното училище и Симфоничния оркестър са отпуснати 1 милион 390 хил. лева⁸⁷.

Първата учебна година на Пловдивския държавен университет „Паисий Хилендарски” е официално открита на 8 декември 1945 г.⁸⁸ Отначало занятия се водят в сградата на Търговската гимназия и кино „Балкан” (днес казино на ъгъла на Главната улица и площад *Стефан Стамболов*). Превръщането на Пловдив в университетски град дава могъщ кумулативен импулс в културното развитие на града и увеличаването на местната интелигенция, макар че към тази прослойка народната власт традиционно не изпитва особена симпатия. Общината

⁸² РДА – Пловдив, Ф. 158, а. е. 5, л. 100–101.

⁸³ Пак там, л. 259 – 261.

⁸⁴ Пак там, л. 278 – 281. На първото заседание е взето решение за 3000 декара, по-късно размерът на площта е прецизиран. РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 6, л. 124–125, 290.

⁸⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 4, л. 194...

⁸⁶ ПОВ, 16. 08. 1946

⁸⁷ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 5, л. 266 – 266.

⁸⁸ ОГ. 9. 12. 1945.

продължава да оказва съдействие на университета по всички проблемни въпроси, дори най-неочаквани. През 1947 г. е удовлетворена молба на Медицинския факултет да бъдат погребвани безплатно мъртвците, които са използвани за дисекции и упражнения⁸⁹. В следващите години от Пловдивския университет се разоряват три висши учебни заведения, обособени по съветския пример според професионално-научното им направление – Висш селскостопански институт „Васил Коларов”, Висш медицински институт „И. П. Павлов“ и Висш институт по хранително-вкусова промишленост.

Полагат се грижи за развитието на спорта и туризма. Вземат се мерки да се приведе в действие басейнът в близост до черквата „Св св. Петър и Павел” в подножието на Бунарджика, чието ползване преди 9 септември не е възможно поради възраженията на църковния клир, че не трябва да има голи хора в близост до Божи храм⁹⁰. През 1945 г. са отпуснати 50 хил. лв за ремонт на игрището на „Ботев”, същите суми получават и отборите на „Ударник”, „Парчевич”и „Спортклуб”. Двеста хил лв. за основен ремонт получава домът на физкултурата (бивш „Тракийски юнак“); за дострояване на хижа „Здравец“ са отпуснати 100 хил. лв.⁹¹ Според общинските тарифи физкултурните дружества са освободени от такси, за издаване на разрешителни за строеж, строителна линия и ниво, водно право, скици на имота и др.⁹² Отпуска се парична помощ в размер на 30 хил. лева на пловдивския туристически съюз „Родопи“ за това, че ще бъде домакин на Народен конгрес на туристическия съюз в Пловдив на 12 – 13 юли 1945 г.⁹³ Взема се решение за построяване на лятно кино, като се изтъква липсата на подходящи места за отмора на гражданите в пловдивските летни жеги⁹⁴.

Отпуснати са 25 хил. лева за поправка на пътя от от Калофер до мъжкия манастир, където се намира детската лятна колония за бедни

⁸⁹ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 8, л. 149.

⁹⁰ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 5, л. 41.

⁹¹ Пак там, л. 67–68.

⁹² РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 6, л. 23 – 24.

⁹³ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 5, л. 112

⁹⁴ Пак там, 45.

пловдивски деца, издържана от училищното настоятелство⁹⁵. Къщите в Стария град на Димитър Георгиади, Недкович и Ламартин са освободени от такса смет, водоснабдяване, канализация и опазване от пожари⁹⁶. Ако при изкопни работи, свързани с производството на тухли или керемиди, бъдат открити старини или археологически ценности, те се запазват, дейността се прекратява и се уведомяват общинските власти⁹⁷. Друго решение на местната управа от изключително значение за града е издействането на окончателно спиране на добива на каменен материал от западните склонове на Джендем тепе⁹⁸.

През първите години след войната продължават трудностите по снабдяването на града с основни хранителни продукти и въобще с всякакви стоки. От старата и негодна ограда на Цар Симеоновата градина, съборена от старата власт⁹⁹, са добити около 20 тона желязо, от които една част е предоставена на Чистителната служба за направа на подкови, друга е продадена за претопяване, а трета закупува Областният стопански комитет на ОФ¹⁰⁰. Взето е решение и се предприемат стъпки за закупуване на механична фурна за хляб. Такава е отпусната от съюзническата контролна комисия¹⁰¹. С това се слага началото на промишленото хлебопроизводство в града и на изграждането на бъдещия хлебозавод, което обаче ще се реализира след почти десетилетие. По-резултатна е работата по подновяване и разширяване на канализацията – друг проблем, чието разрешаване е сред приоритетите. Решено е също да се сключи заем от 10 млн. лв. от фонд на Министерството на финансите за подпомагане водоснабдяването на общините¹⁰². Започва строежът на две автоматични помпени станции, които да снабдяват с вода Прослав и Общинската болница за гръдоболни. Завършени са през следващата година¹⁰³.

⁹⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 1, а. е. 4, л. 228.

⁹⁶ Пак там, л. 94 – 98.

⁹⁷ Пак там, л. 106.

⁹⁸ Пак там, л. 138.

⁹⁹ Шивачев, Ст. Ролята..., с. 290.

¹⁰⁰ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 5, л. 96.

¹⁰¹ Пак там, л. 217–219.

¹⁰² Пак там, л. 225, 275; РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. , л. 44

¹⁰³ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 5, л. 211, 235; ОГ, 6. 05. 1949

Сериозно затруднен е транспортът, товарен и обществен. В опита си да осигури редовен превоз на строителни материали, общината закупува 30 биволски коли. Впоследствие обаче те са продадени на търг, тъй като се оказват непотребни¹⁰⁴. Неумолимата модернизация на живота вече съществено е намалила общественото значение на транспорта с животинска тяга. И трябва да се върви в крак с нея. Срещу отпускане на дървен материал от парк „Отдих и култура” съветските войски предоставят на общината 4 стари трофейни камиона¹⁰⁵. През ноември 1945 г. е отчетено, че в превозът на товари и градския транспорт настъпва подобрене и печалбите на общинското предприятие се увеличават¹⁰⁶, но всъщност градският транспорт се обслужва от едва 7–8 коли¹⁰⁷. Няколко седмици по-късно по молба на жителите на кварталите „Надежда“, „Борислав“ и „Христо Ботев“ е взето решение да се открие нов седмичен пазар в съботния ден, който да обслужва техните нужди¹⁰⁸. Това е началото на „Събота пазара“ в район „Южен“, съществуващ и до днес.

На 7 февруари 1946 г., след прочитането на отчетния доклад от Борис Тонков, уредник на Общинския музей, за дейността му през предната година, се обсъжда откриване на отдел, обхващащ периода на Възраждането и първите години след Освобождението. Изказват се мнения за разгръщане на събирателска дейност и разгласата ѝ сред гражданите¹⁰⁹.

Разнообразна е дейността на общинската администрация през първата година на „народната власт“. Проблемите са много, някои от тях са натрупани от много години, други са резултат от тежката военна ситуация и породената от нея стопанска криза. Общата икономическа изостаналост на страната също играе своята роля. В множество документи на общинската управа се често се открива, че недостигът на

¹⁰⁴ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 5, л. 156.

¹⁰⁵ Пак там, л. 156–157,

¹⁰⁶ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 6, л. 32 – 34.

¹⁰⁷ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 7, л. 117; ОГ, 15. 01. 1946.

¹⁰⁸ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 6, л. 64 – 65.

¹⁰⁹ Пак там, л. 168–169.

средства не е толкова сериозен, колкото липсата на елементарни строителни материали и консумативи. Налага се висши общински служители да се занимават с разрешаването на подобни проблеми при строителни или благоустройствени дейности¹¹⁰. През април 1946 г. е взето решение да се продадат на пловдивските граждани 50 тона цимент по 300 лв. торбата за поправка на тротоарите пред техните имоти¹¹¹. Друг интересен случай от същото време е отпускането на 50 торби цимент на спортното дружество „Христо Ботев“ за довършване на строително-ремонтните дейности по направа на атлетическа писта, бани, канцелария, волейболно и баскетболно игрище и други спортни обекти, за което дружеството е изтеглило заем от 1 милион лева, но строителни материали на свободния пазар липсват¹¹². Във времето около референдума за формата на управление и провъзгласяването на Народната република в града, поради недостиг на въглища, работи само Чифте баня, но и нейните запаси са на привършване¹¹³. Ниското битово ниво се компенсира с повишаване на духовното. Общината започва проучвания за откриването на градска библиотека¹¹⁴.

Тогавашната администрация работи в условията на купонна система, военни реквизиции и наряди. Градът и неговите околности са заети от руски и български войски. Въпреки това, като един вече доста голям град, около 150 хиляден, със значителен стопанско-търговски живот, Пловдив има немалки за времето възможности за самоиздръжка и дори инвестиции. През 1946 г. се подема инициатива за създаване на Пловдивска общинска банка¹¹⁵, но с настъпващите промени тя е изоставена. Изготвен е тригодишен план за 1947–1949 г. за благоустрояване на 48 улици и площади, направа на квартални градинки и украса на хъмовете, отводняване, оздравяване и канализация¹¹⁶. Обсъждат се мащабни строителни мероприятия като израждане на

¹¹⁰ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 7, л. 188.

¹¹¹ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 6, л. 269.

¹¹² РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 7, л. 155, 177–180.

¹¹³ Пак там, л. 211–212.

¹¹⁴ ПОВ, 11. 11. 1946.

¹¹⁵ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 7, л. 137–146.

¹¹⁶ Пак там, л. 213–216.

голяма Кооперативна болница и превръщане на общинската кланица в модерен месокомбинат¹¹⁷.

Подлага се на осъждане дейността на държавната Върховна жилищна комисия, която, за да задоволи нуждите за настаняване, затваря хранителни заведения в центъра и градът е заплашен да остане без такива. По преценка на общинския съветник Никола Буков ежедневно в Пловдив идват не по-малко от 30 хиляди посетители от други населени места и въпросът с изхранването им е сериозен. Кметът обаче прекратява по-нататъшните осъждания¹¹⁸. Поредно свидетелство за нарушаването на естествените пазарни стопански механизми с намеса на властови орган. А по-сериозните промени тепърва предстоят.

Политическото и обществено-икономическо развитие на страната е насочено към все по-осезаемо скъсване с едва що възстановената на хартия демократична политическа система след 9 септември. Идеологическата машина работи по всички фронтове. Повече от година се подготвя преименуването на улици, площади, паркове и булеварди, квартали и други елементи на градското пространство. През май е публикувана наредба-закон в този дух със съответните инструкции¹¹⁹. Особено важно е да се премахнат имената на „лица от Кобургската династия и техни приближени“. Първите преименувания се извършват по повод обявяването на Народната република. Изчезват имена *Цар Симеон, Княз Фердинанд, Княз Александър, Царица Йоана, Мария Луиза, Княгиня Евдокия, Княз Кирил* и др.¹²⁰ Уредникът на Общинския музей Б. Тонков по заповед на кмета изготвя списък с предложения, който впоследствие на заседание на общинската управа на 27 ноември е прочетен, но е взето решение да се отпечата, като се приложат и кратки биографии на лицата¹²¹. На 18 декември се прави ново разглеждане и осъждане, като се обявява обществен конкурс и се назначава комисия по преименуването.

¹¹⁷ Пак там, л. 288 – 296.

¹¹⁸ Пак там, л. 250.

¹¹⁹ ДВ, 2.05., 18.05.1945.

¹²⁰ ПОВ, 7. 09. 1946.

¹²¹ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 8, л. 8.

Някои имена, предложени за премахване, се запазват, добавят се други¹²². На на 27 и 29 януари комисията заседава и на 18 април представя на Временната общинска управа списък от 86 улици, три булеварда, седем площада, една градина, два хълма и шест предградия (квартали)¹²³. Огромна част от градското пространство. В началото на октомври 1947 г. преименуването е официално оповестено¹²⁴. Почти всички улици в града, които съдържат спомен или дори сянка за предишните времена, изчезват. Освен имената на членовете на Кобургската династия, са променени много имена на улици, наречени на селища от Македония, Беломорието, Западните покрайнини и Добруджа, защото или обитателите им са преселници от тези места, или там са водени паметни сражения по време на войните от 1885 до 1918 г. Всеки спомен за „великобългарски шовинизъм“ трябва да бъде изкоренен. Дори улица *Загоричани*, родното място на създателя на Комунистическата партия Димитър Благоев, попада в това число. Не са пожалени улици, наречени на средновековни български владетели като *Хан Телериг*, *Цар Светослав*, *Цар Иван Александър*, *Калоянов връх*, *Царева Ливада*, че и *Перун*, а какво да кажем за *Пълдин*. Интересно е, че Червеният площад е наречен със сегашното си име – *Централен*, вероятно като акт на осъзната субординация спрямо Съветския съюз. Жертва на преименуване стават дори улици, носещи имената на възрожденци като *Георги Данчов*, *Драган Цанков*, *Рада Киркович*. Малко по-късно, по случай 70-годишнината на Васил Коларов, Временната общинска управа дава неговото име на Главната улица¹²⁵. Това преименуване изличава изконна градска памет. През следващите десетилетия, с прииждането на население от други места и израстването на новите поколения, загубата се задълбочава. За съжаление преименуването на улиците след началото на демократичните промени поради различни причини не възстанови имената на много улици и така те останаха заличени, с единствения шанс историческото изследване да съхрани спомена за тях.

¹²² Пак там, л. 31

¹²³ Пак там, л. 218 – 220.

¹²⁴ ОГ, 5. 10 1947; ПОВ, 18. 10. 1947.

¹²⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 1, а.е. 9, л. 53

Християнската празнична традиция все повече се измества от официалния календар. За последно в брой на Общински вестник от 1946 г. излиза материал, посветен на Великден¹²⁶, но след провъзгласяването на Народната република, тази практика изчезва. Цялата пролетна празнична еуфория се насочва към Първи май. В началото на 1947 г., въз основа на решение на общинския съвет от 29 декември 1943 г., Митрополията заявява желание да ѝ се даде място за строеж на епархийска болница, но новите представители на „народната власт“ отказват с мотива: „...градоустройствената комисия прави усилия силите да се насочат към строеж на държавните болници и да се остави само една болница най-много от частен характер“. На този ранен етап последователите на исляма се радват на повече права¹²⁷. През септември 1947 г. в стария общински старопитал на Константин Хаджикалчов отваря врати Българо-мохамеданско духовно училище.¹²⁸ В последствие започва строеж на специално предназначена за него сграда на десния бряг на Марица срещу Панаирното градче. През 1950 училището е закрито, а на негово място се разкрива т. нар. Родопски пансион¹²⁹. Общината полага грижи за турското училище, обезпечаването му с материални средства, персонал и сграден фонд, както и за другите училища на малцинствените групи.

Културното наследство от античността, както и днес, е третирано превратно, въпреки съществуващите регламенти. Взето е решение откритите при изкопните работи за основите на училище „Йоаким Груев“ зидове от римска баня да бъдат разбити и разчистени, за което е съставен протокол за допълнителните разноски¹³⁰. За щастие унищожението не е цялостно и останки от зидовете са съхранени и днес в избите на училището – днешната Професионална гимназия за битова техника. Заслугата затова е на арх. Петър Върбанов, който преработва проекта¹³¹.

¹²⁶ ПОВ, 21. 04. 1946 г.

¹²⁷ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 8, л. 97.

¹²⁸ ОГ, 13. 09. 1947.

¹²⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 246, л. 79; ДВ, 13. 06. 1950.

¹³⁰ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 8, л. 100 – 101.

¹³¹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 318, л. 54.

При строеж на частна сграда на Трихълмието с натъкване на стара тракийска стена, плановете са променени в съответствие с изискванията на градоустройствения план от преди войната за Старинната част на града, предвиждащи стената да е открита и достъпна¹³².

С приближаващата ликвидация на частния сектор в обслужването, Временната общинска управа със съгласието на Министерството на вътрешните работи, иззема ресторант „България“ и на 28 февруари 1947 г. приема решение за създаване на общинско стопанско предприятие за организиране, обзавеждане и стопанисване на хотели, ресторанти и магазини. Декларираните цели са да се открият още четири ресторанта – на Бунарджика, Сахат тепе, Цар Симеоновата градина и Царския остров (преименуван на Остров на републиката), в които „широките народни маси да намерят вкусна и евтина храна“. Изтъква необходимостта от хотели за настаняване на „високите гости“, пред които общината нееднократно е изпитвала неудобство от предлаганите им условия за настаняване. Трети приоритет е целогодишни народни кухни за бедните граждани. Представен и приет е правилник. Звезденията са категоризирани като обикновени и образцови. Общината предвижда да финансира предприятието с 10 милиона лева собствен капитал. След обсъждане какво да е името на предприятието се предлага да се взимства това на софийското такова, от което произлиза инициативата – „Хоремаг“, с добавка името на всеки обект хоремаг „България“, хоремаг „Хълм на освободителите“ и пр. Общината съставя управителния съвет на предприятието, а директорът се назначава от МВР по нейно предложение. За първи ръководител на предприятието кметът предлага Борис Коев, ръководител на централата по снабдяване с топливо „Тракия“. Управителният съвет е оглавен от помощник-кмета Тодор Тодоров¹³³.

Още в същото заседание общинската управа предприема стъпки по освобождаването на ресторанта на Бунарджика от неговия наемател

¹³² РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 9, л. 150; Шивачев, Ст. Ролята..., 276–277.

¹³³ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 8, л. 141–146.

и поемане на ръководството му от новото предприятие на 1 април. Молбата на наемателят Михаил Арнаудов е да остане на работа в ресторанта, което общинското ръководство препоръчва на директора¹³⁴. По-късно към тази инициатива се присъединява и наемателят на ресторанта на Сахат тепе, на ресторант „Москва“, на кафе-сладкарница и ресторант „Молле“, на хотел „Астория“ и др.¹³⁵ В официалните документи всички наематели приветстват присъединяването на заведенията към новата структура, но зад трафаретния и приповдигнат тон на техните молби определено прозират мимикрия и примирение. „Народната власт“ действа с все по-широк обхват и гражданите нямат избор освен да се подчинят и нагодят към новостите. Взето е решение общинското земеделско стопанство да закупи 700 овце и 300 свине, за които да се грижи и впоследствие да продаде добитите месо и други продукти на предприятието „Хоремаг“ и социалните институти на общината. От общинския бюджет за тази цел са отпуснати 15 милиона лева¹³⁶. Впоследствие са закупени 295 овце, 295 агнета и 4 коча от Троянско и Тетевенско¹³⁷.

В протокол от 15 март 1947 г. е оповестено решението на върховния съвет на Пловдивския мострен панаир, на което присъстват по право кметът и неговите помещници, взето съвместно с министрите на търговията и индустрията, за възобновяване на Панаира от същата есен. Правителството отпуска 50 милиона лева за строеж на палати, както и други материали по предложение на представителите на общината. За да се проучи организацията на подобни прояви в чужбина, кметът е командирован в Чехословакия на панаира в Прага¹³⁸. Както беше посочено и по-горе, общината активно съдейства за организацията на Панаира. Създадена е специално служба по снабдяването, която да действа по време на изложението¹³⁹.

¹³⁴ Пак там л. 147.

¹³⁵ Пак там, л. 152–154, 228 – 229, 249.

¹³⁶ Пак там, л. 198.

¹³⁷ Пак там, л. 282 – 284.

¹³⁸ Пак там, л. 154–155; ПОВ, 28. 02., 15. 04. 1946.

¹³⁹ ОГ, 24. 08. 1947.

На 18 май на публично заседание е представен бюджетът за 1947 г. и отчетен този за предходната. Отчетени са завишена събираемост, икономия на 89 милиона лева и увеличаване на новия бюджет с около 100 милиона. Отчетени са много успехи в строителството и благоустройството, но и много проблеми. Отделно е даден бюджетът на общинските стопански предприятия, възлизащ на около 400 милиона лева. След представянето на бюджета, думата е дадена на вътрешният министър Антон Югов, който очертава перспективата общината все повече да навлиза в сферата на търговията и обслужването, защото така градовете в нашата страна ще се сдобият с хотели, ресторанти и места за действителна почивка. „Бихте ли могли вие да сравните силата на един отделен собственик със силата на една колективна организация, каквато представлява общината“? Антон Югов изтъква, че до 9 септември общините не са се занимавали с нищо и 70 години след Освобождението в Пловдив и редица други градове се наблюдава „един пълен безпорядък“¹⁴⁰. Всъщност бюджетът още не е приет официално, и е обсъден в следващи заседания, но показното му представяне очевидно превръща това във формалност. Поредна индикация за все по-осезаемото пренебрегване на демократичния дух в местното самоуправление. На 7 юни е приет бюджетът на „Хоремаг“ на стойност 140 милиона приход и разход¹⁴¹, което го прави едно от най-крупните общински предприятия. За сравнение бюджетът на общинското земеделско стопанство за същата година е 67 милиона лева, този на предприятието електроснабдяване малко под 90 милиона, на това по транспорт – около 60 милиона¹⁴². Месец по-късно по специален параграф на общинския бюджет на „Хоремаг“ са отпуснати още 10 милиона оборотен капитал¹⁴³. На 30 юли МВР редуцира бюджета на предприятието с два милиона, а оборотните средства – с два милиона и половина¹⁴⁴, но това не променя описаното положение. Че предприятието е истински бюджетен мастодонт, става

¹⁴⁰ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 8, л. 255 – 264.

¹⁴¹ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 9, л. 4–5.

¹⁴² Пак там, л. 6–10.

¹⁴³ Пак там, л. 56, 59.

¹⁴⁴ Пак там, с. 69–70.

още по-ясно от гласувания на 30 декември 1947 бюджет от 879 милиона лева за следващата година. Прави впечатление, че предвижданата от хотелите печалба е сред най-малките – 20 милиона, по толкова се очаква от шкембеджийниците и сладкарниците, докато от ресторантите и народните ресторанти съответно печалбата е определена на 150 и 96 милиона. Най-голям приход, въпреки всички данъци, налози и ограничителни политики, носят кръчмите – 400 милиона. С извършената национализация в предприятието се вливат нови пет хотела и общо стават осем, като от създаването на предприятието за около 6 месеца от трите съществуващи, печалбата е около 5 и половина милиона. Прави впечатление, че обсъждането на бюджета е доста продължително, за разлика от тези на останалите общински предприятия, изтъкват се проблеми с кражби на пари и продукти, с назначаване на сигурни кадри¹⁴⁵. Определено роля за това чувствително увеличение имат два фактора – ликвидирането на частния сектор и провеждането на Международния панаир.

Сред многообразните дейности на общината от това време се срещат и други стъпки в посока на изграждане и организация на туристическа инфраструктура. По онова време думата „туризъм“ не се среща сред документите, говори се за посетители, почивка, почиващи, отдых и отмора. На 23 юли е решено да се подмяни на настилката на тротоарите по Главната улица от Централния площад до моста, както и на други централни улици за сметка на живеещите пред тях граждани по повод откриването на Панаира с обяснението, че градът ще бъде посетен от чужденци „и тротоарите не могат да останат в това положение, каквито са – разкъртени“¹⁴⁶. На същото заседание е одобрено искане на Щаба на Втора армия да се използва добив на почва от местността „Голямата могила“ между шосетата за Куклен и Асеновград за направа на 500 хиляди тухли, предназначени за постояване на военен почивен дом в Пампорово.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Пак там, л. 277 – 285.

¹⁴⁶ РДА – Пловдив, ф. 158, оп. 1. а. е. 9, л. 61

¹⁴⁷ Пак там, л. 65.

За да задоволи нуждите на гражданите от чист въздух и прохлада в летните жеги, общинската управа влиза в конфликт с кметския наместник на Прослав. Жителите на селото, искат да секат дърва за горене от Острова, а там е предвидено да се направи парк¹⁴⁸. След време мястото наистина се превръща в предпочитано за прекарване на свободното време и става една от забележителностите на града.

Местната власт провежда мерките подети от централната за борба с пиянството и действието на специално приетия Закон за намаляване броя на кръчмите. В Пловдив трябва да бъдат затворени 173 кръчми, изброени и описани подробно, и остават да работят 95, които обаче е решено да станат общински. Пореден удар срещу частната инициатива. Тъй като в центъра е постановено да има 53 кръчми, а са останали да съществуват 32, се налага откриването на нови 21¹⁴⁹. Работата по проверката и прехвърлянето на оставащите да действат кръчми се прехвърля на предприятието Хоремаг, чийто директор обаче подава оставка на същото заседание, представена четири дни по-рано с мотив „преумора и силно разклатено здраве“¹⁵⁰. На същото заседание се поставя и въпросът за засилване на инвестициите в градския транспорт изграждане на тролейбусна мрежа. Основният проблем е липсата на валута и добри контакти с Франция и Белгия, откъдето могат да се купят най-изгодно автобуси и отново погледите са отправени с надежда към съветското командване.¹⁵¹ На практика положението е по-зле от това през 1945-6 година, защото броят на обслужващите коли е 4-5, което налага по-вreme на Панаира да бъдат мобилизирани частни коли и шофьори.¹⁵²

За стопанисване на кръчмите с уточнен брой 116, е създадено ново общинско предприятие „Нарпив“, с участието на общината и Трудова кооперация „Прогрес“¹⁵³. Документите, които показват реалните

¹⁴⁸ Пак там, л.105 – 106.

¹⁴⁹ Пак там, л. 134 – 141.

¹⁵⁰ Пак там, л. 146.

¹⁵¹ Пак там, л. 148.

¹⁵² Пак там, л. 167–168.

¹⁵³ Пак там, л.181 – 185.

настроения на хората, в нашите архивохранилища са трудно откриваеми. В печата гърми езикът на пропагандата. Очевидно обаче положението на обикновените хора, а след национализацията и неизгодната парична обмяна за богатите всички стават обикновени, не е цветущо. Документи на ЦРУ, открити от колегата в РИМ – Пловдив Методи Крумов, свидетелстват че в навечерието на 9 септември 1947 г. пловдивски тютюнорботници, а този отрасъл е традиционна твърдина на комунистическото и пролетарско движение, провеждат стачка срещу малките хранителни дажби.¹⁵⁴ По онова време обаче настъплението на еднопартийната власт все още не е пълно, а това дава възможност за макар и ограничени легални форми на недоволство и съпротива срещу нея.

2.2. Временният градски народен съвет до изборите

Приемането на новата Конституция през декември 1947 г. окончателно кодифицира скъсването на страната с развитието което тя има от Освобождението насам. В новия основен закон е заложен съвършено различен принцип от дотогава съществуващия (макар и отдавна неприлагащ се на практика) за разделение между централната и местната власт. В Глава V се постановява създаването на колективни органи на държавната власт по места под името народни съвети. В нея попадат и Градските народни съвети, какъвто е статутът на пловдивското общинско управление през следващите десетилетия. Различните административни реформи водят до някои промени в името – от Градски народен съвет на Градски народен съвет на депутатите на трудещите се, по късно и Общински народен съвет, но това не се отрязва на принципите на управление, които са до голяма степен вече наложени „де факто” и предстои да се случи същото „де юре”. С влизането в сила на Конституцията на 4 декември 1947 започва подготовката на специален Закон за народните съвети, обнародван в Държавен вестник през април 1948. Месец по-рано в началото на март централната власт назначава временни народни съвети до провеждането

¹⁵⁴ <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R001000530001-5.pdf>, p. 1; вж и Дочев, Д., Провинциалният..., с. 201–202.

на местни избори на 15 май 1949. Формата се изменя, но съдържанието в общи линии се запазва. Длъжността кмет е заменена в новия закон от нова – председател на Изпълнителния комитет на Градския народен съвет, но функционалната приемственост е подчертана с личностна – председател на Временната управа на Пловдивския градски народен съвет е отново Иван Перпелиев.

Одържавяването на индустриалните предприятия и прилагането на Закона за отчуждаване на едрата градска покрита недвижима собственост съгласно новата централизирана стопанска политика, част от която е общинската администрация, довежда до преобразования. На Градските народни съвети се предоставя управлението на производствата и дейности от местно значение. Местната власт поема ръководството по обединяването на частните занаятчии в трудово-занаятчийски кооперации, както и квалификацията на необходимите за местната промишленост кадри, извършвана преди това от бившите стопански камари. Изземането на търговията и услугите от частни в държавни ръце изисква обособяване на още служби и предприятия. На мястото на преди това съществуващите общински, околийски и държавни финансови служби за събиране на данъци, акцизи, инспекция и др. се създава Финансов отдел към ГНС, подчинен и на Министерството на финансите. Създадена е също Планова комисия, натоварена с местното стопанско планиране; отдел „Труд и социални грижи“, включващ бившата Инспекция на труда, агентурата при фонд Обществено осигуряване, общинската служба „Социални грижи; служба „Земеделие и животновъдство“; отдел „Търговия и продоволствие“, заменил старото военновременно Комисарство по снабдяването; отдел „Наука, изкуство и култура“ за ръководство на културните институти; Отдел „Народна просвета“, обединил Училищната инспекция и Училищното настоятелство; Комитет за физическа култура и спорт. ОСП „Плод-Зеленчук“; ОСП „Местпром“, обединяващо производствата от местно значение – даракчийници, мелници, Килимарска фабрика и работилница за производство на юргани и дюшеци; ОСП „Народна печатница“,

контролиращо национализираните пет печатници; ОСП „Градстрой”, отговарящо за строителните дейности на ГНС, наследник на техническите отделения към общината.¹⁵⁵

По-рано създаденото общинското стопанско предприятие „Хоремаг” продължава да действа. През 1948 г. работят 12 хотела – 1, частен, 1 държавен на новообразуваното дружество „Балкантурист“¹⁵⁶, 9 общински и един кооперативен. Впоследствие, частният е ликвидиран, а единият от общинските е преустроен за други нужди, но въпреки това за 1949 г. са регистрирани общо 165 024 нощувки, а за 1948 – 101 764. Увеличението е значително, но планът е от 192 хил.¹⁵⁷ През първото шестмесечие на 1949 г. хотелите в града са 11 с общ брой легла 577. При запланивана заетост 82% е отчетена малко над 70, приблизително толкова е и тази на общинските хотели. Все още съществуват частни заведения за нощувка под името „ханове“ на брой 18, но е предвидено предприятието да обхване в близко време и тях¹⁵⁸. През второто полугодие осемте общински хотела показват увеличение в броя на нощувките спрямо предходния период¹⁵⁹, вероятно заради Международния панаир. През 1950 г. хотелите преминават към друго ново ОСП – „Хигиенни услуги“¹⁶⁰. Интересно е, че в доклад на ЦРУ с дата 2 август 1950 г., съдържащ основна информация за града, е обърнато специално внимание на хотелите в града, и поименно са изброени десет от тях, разположени в центъра¹⁶¹.

Следващите 14 месеца ГНС продължава строителните дейности по коригиране и укрепване бреговете на Марица – по това време са извършени голяма част от работите по изграждане на речното корито в тогавашните граници на града; по канализацията и водопровода, по построяване нови училищни сгради, ясли и детски градини,

¹⁵⁵ ПОВ 31. 03., 17. 04. 1948.

¹⁵⁶ ОГ, 5. 12. 1948.

¹⁵⁷ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 2, а. е. 245, л. 60.

¹⁵⁸ Пак там, л. 43

¹⁵⁹ Пак там, л. 56 – 57.

¹⁶⁰ Пак там, л. 59

¹⁶¹ CIA-RDP82-00457R005400410005-6, p. 2.

озеленяването и благоустрояването на Сахат тепе, Младежкия хълм и парк „Лаута”, строителството на Панаира, настилане на улици и мн. др.¹⁶²

Разгръща се мащабно планиране на нови сгради за вече съществуващи или все още несъздадени културни и образователни учреждения, включени в изготвения от ГНС през лятото на 1948 и представен пред Комитета за култура перспективен план¹⁶³. Нови сгради за Драматичен и Куклен театър и ремонт на старата за нуждите на самодейни колективи; Нова сграда на Народен археологически музей, на Народна библиотека, на Агрономическия и Медицинския факултет, както и на общежития за студентите. Нова сграда на Общинска библиотека, на Художествена галерия, на централен градски дом на културата и на четири квартални, на Музикално училище с концертна зала. Предвижда се в ремонтираната сграда на някогашния Народен дом на БРП (т. с) да се открие Музей на съпротивата; да се закупят девет къщи в старинната част на града, които да се реставрират, като тази на Христо Г. Данов да стане Музей на Възраждането; да се направят лятна къпалня, постоянна художествена естрада, Летен театър, парк за отдих и култура, благоустроен с „летни кина, библиотека, читални, художествени кътове“ и др.; Бюфет в Парка на свободата, художествено изработени омнибусни спирки. Отделя се внимание и на разкриването на местна радиостанция, от която се подчертава, че има голяма нужда¹⁶⁴. Някои от тези планове са реализирани напълно, други частично, трети изобщо не са, но животът се променя, въпреки ниския стандарт, ограниченото снабдяване и потискането на личността. Пропагандата работи и създава атмосфера на въодушевление и ентузиазъм, която се чувства дори и днес в езика на документалните свидетелства. Лозунговите заглавия и език, че всичко се прави за народа, макар и да са в много отношения несъстоятелни, имат и някои основания. Българското общество значително повишава достъпа до

¹⁶² Пак там, л. 48 – 50, 67; ОГ, 22, 26, 28, 29 04., 1. 05. 1949.

¹⁶³ РДА – Пловдив Ф. 158К, оп. 2. а. е. 508, л. 1–4.

¹⁶⁴ Пак там, л. 5 – 12.

култура и културни институции, свободно време и донякъде възможности за пътуване. С други думи предпоставките за развитие на туризма значително се подобряват. Все повече се среща клишето „културен отдых на трудещите се“¹⁶⁵, предприемат се и различни начинания по организиране на такъв. От голямо значение са почивните станции и лагери за учениците, които създават отрано нагласа за прекарване на свободното време извън дома и населеното място, която продължава и в по-зряла възраст.

През септември 1948 г. е открит любимият на много поколения пловдивски деца Куклен театър, който възниква и се развива през първите години от съществуването си изцяло на издръжка на ГНС¹⁶⁶. На следващия месец е направена първа копка на огромен дворец на пионерите¹⁶⁷, но впоследствие проектът е изоставен; четвърт век по-късно на същото място е построена новата сграда на Народната библиотека. В крайна сметка пионерски дом в Пловдив така и няма да се построи; същата или подобна е съдбата на много други проекти на обществени сгради. От документите и медиите личи желанието да се работи с вдъхновение и на високи обороти, но това твърде често не се случва поради недостиг на средства, материали, работна ръка или недобра организация. Все пак постигнатото по онова време е успех на фона на общата културна и стопанска изостаналост на страната и населението.

В края на годината, в серия от публикации в „Отечествен глас“, ГНС оповестява основните насоки на бъдещо развитие на града – разширяване на озеленителните дейности, като създадените пояси зеленина се свържат. Изкореняват се големи дървета, които се засаждат в Панаирното градче. Хълмът на младежта усилено се благоустроява от младежки бригади. Останалите също трябва да бъдат благоустроени. Предвижда се поне в чертите на града Марица да стане пълноводна. Също така: създаване на четири индустриални зони; слагане край на

¹⁶⁵ Еленков, И. Орбита на социалистическото всекидневие, с. 21–38, 66, 73, вж и с. 203–212.

¹⁶⁶ ОГ, 28. 07., 21. 09. 1948

¹⁶⁷ ОГ, 26. 10. 1948.

практикада да се строи в крайните градски части, а в центъра да има празни площи. ГНС се заема да окрупни парцелите, за да може да се извършват по-икономичните и удобни блокови строежи, за които ще се търсят средства от Инвестиционната банка. Най-напред ще се строи по главните артерии – булевардите *Ленин*, *Сталин*, *Георги Димитров*, *Лиляна Димитрова* (дн. *Мария Луиза* и *Цариградско шосе*). Проучва се въпросът с предоставяне жилищни терени около индустриалните зони. Около хълмовете и по тях сградите ще се запазят, а новите ще се строят в същия стил. ГНС отчита, че е построил 6 нови блока от по 8, 18 и 32 апартамента. Подобряване водоснабдяването и изграждане на модерна канализация ще възможно с регулацията на улиците. Северният и южен поясен канал, които пазят града от наводнения, са вече напълно завършени. Строи се главен отливен канал. Предвидено е създаване на университетски квартал. В западната част край Марица ще се изгради модерен стадион; по-малки ще има във всеки район на града. Първи крупни мероприятия са строежът на Панаира и прокопаването на тунела. При северния вход на тунела ще се изгради музей, а при Панаира нов мост. На Централния площад ще има паметник на съпротивата, монументална сграда на ГНС и на Народния театър. През първата петилетка на мястото на Панаир хан ще се построи съдебна палата¹⁶⁸. Тези обещания за близкото светло бъдеще подозрително съвпадат с времето на провеждане на V конгрес на БКП.

В началото на 1949 г. е назначена комисия с председател Никола Янев – началник на общинския отдел за наука, изкуство и култура и членове: двама софийски архитекти – Сава Бобчев и Георги Данчев, арх. Христо Пеев и директора на Археологическия музей Димитър Цончев, която да прегледа старите къщи в Пловдив и даде мнение кои да бъдат обявени за старини и кои следва да бъдат откупени от ГНС съгласно Закона за старините. Комисията съставя списък от 18 къщи и предлага да бъдат откупени четири¹⁶⁹. Големият радетел за запазването

¹⁶⁸ОГ, 10., 11., 12., 14., 15., 16., 17., 18. 12. 1948.

¹⁶⁹ДВ, 14. 04., 21. 05. 1949; РДА – Пловдив Ф. 158К, оп. 2. а. е. 507, л. 1.

на старите пловдивски къщи арх. Хр. Пеев подготвя изложение до председателя на ГНС за създаване на Архив на пловдивската битова архитектура от снимки, чертежи, скици и рисунки, посредством който да се улеснят бъдещите реставрационни работи и на служба за неговото изработване. Арх. Пеев предлага той да ръководи тази служба, без да получава възнаграждение¹⁷⁰.

По отношение на националната история т. нар. „период на народната демокрация“ завършва със споменатия V конгрес на БКП, проведен през декември 1948 г., на който е взето решение (разбира се предварително подготвено) страната да скъса с многопартийната система и да започне изграждане на социалистическа държава от съветски тип с ръководната роля на Комунистическата партия¹⁷¹. Времето на „народната демокрация“ отива в историята¹⁷². Опозицията е разгромена в изборите за XXVI ОНС през 1945 г., референдума за формата на управление и изборите за ВНС през 1946, а с паричната реформа, процеса срещу Никола Петков, приемането на Конституцията и национализацията на промишлеността и банките през 1947 г. тя е напълно смазана. Всички тези, а и много други действия, са звена от една и съща верига, която в крайна сметка ще окове българското общество и ще го задържи задълго извън семейството на демократичните държави, но за да се затвърдят достиженията на направляваната от могъщия кукловод Сталин Комунистическа партия, трябва да се премине през последното стъпало – осъществяването на избори за местна власт за пръв път от 1932 г.

От казаното дотук е видно, че работата е свършена предварително и резултатите са предизвестени. Въпреки това държавната пропагандна машина заработва с пълна сила за убедителна победа на ОФ – т. е. масово участие и минимално количество недействителни бюлетини, за да се демонстрира единната народна воля както пред големия съветски брат, така и пред вражеския капиталистически лагер.

¹⁷⁰ Пак там, л. 2–5.

¹⁷¹ Енциклопедия „България“, „Пети конгрес на БКП“.

¹⁷² Дочев, Д. Провициалният..., с. 134–139.

Преходният период в развитието на местната власт след 9 септември е време, в което се предприемат първоначалните дейности за изграждането на социалистическо общество. Социалистическото строителство се разбира двояко – от една страна, буквално с извършване на мащабни строителни дейности в стопанската, транспортната и жилищната инфраструктура, от друга – в промените на обществените отношения. На ниво местна власт в Пловдив се извършват действия и в двете посоки, променена е формата на собственост върху средствата за производство, а общината поема пълна или споделена отговорност с държавни органи и предприятия за всички строителни и стопански дейности. развитието на туризма и свързаните с него ресурси не е сред приоритетите, но се наблюдават немалко ръководени или осъществявани от общината мероприятия в тази насока, без значение че обикновено не са осъзнати като такива.

ТРЕТА ГЛАВА. ПО ПЪТЯ КЪМ СОЦИАЛИЗМА

3.1. Началото (или краят на управлението на Иван Перпелиев)

Съвсем не е случайно, че ОФ властта не бърза да провежда местни избори, а го прави едва тогава, когато е убедена предварително в „бляскавата“ си победа. Ето защо трябва да изминат почти пет години и три национални вота до организирането на първите избори за народни съвети на 15 май 1949 г. Победителите са предварително ясни, но желанието е резултатът да бъде впечатляващ. В деня на гласуването Централният площад и улиците около него отесняват. Провежда се грандиозен 100 хиляден митинг в подкрепа кандидатите на ОФ. В крайна сметка за тях са подадени 97.45% от гласовете (при общо участие около 94% от гласоподавателите), но местното комунистическо ръководство определя резултатите за незадоволителни¹⁷³.

На 2 юни 1949 г. на тържествено заседание в Дома на армията е конституиран новият ГНС. Иван Перпелиев отново запазва длъжността си на председател. В речта си той изтъква, че като единствен орган на държавната власт в Пловдив ГНС трябва да съблюдава изпълнението петгодишния стопански план; да участва в индустриализацията и кооперирането; да продължава политиката за културното въздигане на града, развитие на транспорта, както и да съдейства за изграждането на Международния мострен панаир. Като приоритетни задачи са посочени изпълнението на градоустройствения план заедно със заложените в него дейности по изграждане на канализацията и водоснабдяването, корекцията на Марица, построяването на бул. *Георги Димитров* и разгръщане на жилищното строителство¹⁷⁴. На втората редовна сесия на ГНС през август 1949 г. е прочетено писмо от Градския комитет на ОФ, с което се иска да бъде отзован съветникът Георги Атанасов Хълчев „за вредителска и шпионска дейност в полза на чужда държава“. Естествено всички градски съветници гласуват в подкрепа на това предложение,

¹⁷³ Дочев, Д. Провинциалният..., с. 354.

¹⁷⁴ ОГ, 3. 06. 1949.

изразявайки възмущението си от „предателството на Хълчев“¹⁷⁵. В ход е разчистването на сметки и дискредитирането както на „врага с партиен билет“ (точно тогава е в ход кампанията по дискредитиране на Трайчо Костов), така и на последните инакомислещи от другите политически сили част от ОФ. Георги Хълчев е сред членовете на временната общинска управа след 9 септември, бивш председател на градската земеделска дружба¹⁷⁶, но това вече няма никакво значение.

По това време страната вече пълнокръвно е заживяла в новият обществен ритъм. Девети септември, Първи май и Седми ноември се отбелязват с пищни манифестации, социалистически съревнования, полагане на извънреден доброволен труд и тържествени обещания на професионалните колективи за предсрочно изпълнение на плана. Речите завършват с лозунги във възхвала на СССР, Ленин, Сталин, Българската и съветската комунистическа партия и заклеяване на народните врагове, слуги на империализма и фашизма. Органи на държавната власт по места – Народните съвети – на практика се намират под контрола на всесилните районни, градски и окръжни комитети на ОФ и на БКП. Оформящото се тоталитарно общество с няколко препокриващи се властови центъра и тежък бюрократичен апарат затруднява провеждането на ефективна стопанска политика, въпреки че с попадането на всички средства за производство и финансови ресурси в ръцете на държавата принципно се създават условия за осъществяване на едромасщабни строителни и инфраструктурни проекти. Акцентът обаче пада върху безогледната индустриализация, а разрешаването на проблемите на населените места остава на по-заден план. Най-големите успехи, вече осезаеми по онова време, са в културно-образователната, социалната сфера и здравеопазването. Информационните кампании сред населението за повишаване хигиената и здравната култура, улесняването на достъпа до медицинска помощ, назначаване на лекари и зъболекари в училищата, безплатното образование и квалификационни курсове за

¹⁷⁵ ОГ, 26. 08 1949.

¹⁷⁶ Дочев, Д. Провинциалният..., с. 115.

усвояване на различни професии, разкриването на вечерни образователни курсове за ликвидиране неграмотността сред възрастните – всичко това са действия и мерки, предприети от общинските власти през разглеждания период. В сравнение с постигнатите в това отношение резултати, капиталното строителство и изграждането на модерна градска инфраструктура значително изостават, макар че са приоритетни. Особено тежък е жилищният въпрос. Общината не бездейства по-никой от належащите проблеми, но липсват правилните стратегия и далновидност, естествено следствие от робуването на идеологически стереотипи.

През първото полугодие на 1949 се завършва нова хлораторна станция, монтират се помпени агрегати и машини. Помпен агрегат е монтиран и за нуждите на Панаира, а през останалото време водоснабдява града. Правят се сондажи за нови водоизточници западно от града и северно от Марица. Главният отливен канал стига до средата на парк Лаута. Корекцията над жп моста на Марица е в ход, направени са голяма дига, преграда-преливник и множество буни; ниските води са вече отбити до новото корито. Корекционната работа се извършва от стария мост до ул. *Калофер*. В крайните квартали са положени 5000 кв. м настилка и 7 км бордюри. С прокопаването на отводнителните канали се е наложила направата на много мостове – 9 дървени, завършени през предната и настоящата година, и два железобетонни в строеж. Проведен е конкурс за мост на Панаира. Тунелът в главната галерия е пробит през април. Продължават странични и напречни разширения и бетониране. Направени са градини пред и на територията на Панаира и зелени площи по бул. *Сталин*. Текат озеленителни работи на Джамбаз тепе и Небет тепе и благоустройствени на Дановия и особено на Младежкия хълм, където работи бригада от 75 човека. Засадени там са 15 хил. дръвчета, изкопани 8 хил. дупки и предвидени още 10 хил. Напълно завършени са през годината училище „Й. Груев“, детски дом „Хр. Смирненски“, Млечната централа, обществен клозет в градината, две училищни сгради в кварталите „Въча“ и „Столипиново“, надстройка на

Гръдоболната и парашутна кула. Строи се една и се ремонтират три обществени бани, склад на „Меспром” и Народния дом. В Общинския музей е създаден отдел Градска библиотека.¹⁷⁷

Една от последните дейности с трайни последствия на Градския народен съвет под ръководството на Иван Перпелиев е закупуването от наследниците на обявените за старинни от посочената по-горе комисия къщи от техните наследници Евдокия Бакалова и Касандра Баятова.¹⁷⁸

3.2. Никола Балканджиев. ГНС до началото на 1959 г.

Един от малкото академично подготвени изследователи на Найновата история на Пловдив – Донко Дочев, характеризира Иван Перпелиев като типичен представител на формиращата се номенклатурна класа – амбициозен карьерист, без необходимия управленски капацитет, който не оставя следи в историята на града¹⁷⁹, но тази оценка е донякъде едностранчива. Документите свидетелстват, че Перпелиев е деен и осведомен ръководител. И със сигурност от неговото управление са останали следи и днес. По неизвестна причина, но може би и като признание, една от централните пловдивски улици и до днес носи неговото име. Парадоксално, но точно името на кмета, предприел най-масовото преименуване на улиците след 9 септември, остава незасегнато по време на не по-малко мащабната и крайна „демократична“ реставрация от 90-те години на ХХ век.

Вероятно в следствие на проявени управленски умения или по неизвестни други причини, но при всички положения заради заслужено доверие от страна на висшето партийно и държавно ръководство, на 11 ноември 1949 г. Перпелиев е назначен за заместник-министър на комуналното стопанство и благоустройството¹⁸⁰. На негово място като председател на изпълнителния комитет на ГНС е избран Никола Балканджиев, ветеран от първите редове на комунистическата

¹⁷⁷ ОГ 30. 08., 31. 08. 1949.

¹⁷⁸ ОГ, 20. 07. 1949. Вж. и ДВ 14. 04. 1949.

¹⁷⁹ Дочев, Д. Провинциалният тоталитаризъм, с. 235.

¹⁸⁰ ЦДА, Ф. 1Б (ЦК на БКП), оп. 6. а. е. 667, л. 40.

съпротива¹⁸¹. В унисон с обществените промени вече при биографични справки за представителите на властта акцентът пада не върху тяхното образование, (което най-често е завършено прогимназиално) а върху работническото минало и борческите заслуги – участие в стачки, партизанско движение, присъди и т. н. Според тези критерии Н. Балканджиев е идеален за заемането на висшия ръководен пост. Той обаче има и административен опит като дългогодишен синдикалист, общински съветник и председател на Училищното настоятелство още преди 9 септември. Назначаването става съгласно описаната вече схема: На сесията след приемане оставката на Иван Перпелиев е прочетено писмо от Околийско-градския комитет на ОФ Пловдив (По това време в административно отношение околията е междинна единица между общината и областта), в което се препоръчва за председател на ГНС да бъде избран Никола Балканджиев. За кандидатурата се застъпва първият секретар на Окръжния и градския комитети на БКП – Демир Янев и всички гласуват единодушно в негова подкрепа. Започва нов етап в управлението на Пловдивската община. Централизацията е пълна – вече няма разлика между държавна и общинска власт и съответно собственост. Бюджетът на Пловдив за 1949 г. е включен в държавния, а Никола Балканджиев освен председател на ГНС е също така член на ЦК на БКП и народен представител – т. е. кметската му длъжност е на практика най-нископоставената в структурите на управленската йерархия.

50-те години са важен период в следвоенната история на България. Новото социалистическо общество е още в детска възраст, но расте бързо и все повече се изяснява, че хората нямат друга алтернатива освен да вярват в правилността на наложената от СССР идеология. Смъртта на Сталин донася надежда за разхлабване на тази хватка, старите времена още се помнят. За това съдейства и промяна в стопанската политика на Съветския съюз, който започва да изнася за собствената си индустрия българския суров тютюн. Това довежда до безработица и глад пловдивския и изобщо българския тютюнев пролетариат. През май

¹⁸¹ ОГ, 20. 11. 1949.

1953 г. в Пловдив избухва стачка на тютюноработниците¹⁸², определяна от покойният бивш депутат и войнстващ антикомунист Христо Марков като най-ранната форма на явна съпротива срещу комунистическия режим. Това е доста пресилено твърдение, но е факт, че Пловдив се нарежда в челните редици на недоволството с тази и още по-ранната стачка от 1947 г. Общинските документи и изобщо българските документи, очевидно прочистени, почти напълно мълчат по-въпроса и доскоро стачката беше забулена в мистерия. С разсекретяването на документи от ЦРУ в известна степен това се промени. Стачка наистина е имало и то точно заради изнасянето на тютюна. Недоволствата обаче са продължили и през месеците юни и юли. Документите свидетелстват за значителни безредици, арестувани и убити¹⁸³. Тепърва обаче трябва да се уточняват подробности.

Съветизацията на обществото е в ход. Недостигът на стоки в търговската мрежа, както и други всевъзможни ограничения, създавани от неадекватната стопанска политика на „народната власт“ съдейства за формирането или може би по точно усъвършенстването на системата на т. нар. „врзки”. Тя е добре позната на всеки живял през този период и е може би най-точно, дори болезнено релефно описана от писателя-дисидент и жертва на режима Георги Марков¹⁸⁴. Народната власт създава каста от привилегировани – борците срещу фашизма и капитализма, които по партийна, отечественофронтowska, военна, милиционерска, профсъюзна или друга линия, в централната, окръжната или градската администрация заемат безбройни ръководни длъжности из сложния бюрократичен лабиринт. Като се имат предвид мащабите на

¹⁸² Стопанска история..., с. 237.

¹⁸³ <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00046R000500410012-8.pdf>, p. 2;
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A002400810010-5.pdf>, p. 1;
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81-01043R001400050004-3.pdf>, p. 257;
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A003100050009-3.pdf>, p. 1–2;
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00809A000700140101-2.pdf>, p. 1.;
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A002300760010-2.pdf>, p. 1–2.;
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00809A000700150544-0.pdf>, p. 1.;
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81-01043R001400050004-3.pdf>, 1–2;
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A002501100009-6.pdf>, p. 1–2.

¹⁸⁴ Марков, Г. Задочни репортажи за България, с. 72–75.

България и в частност на Пловдивския край, в който комунистическата съпротива е сред най-масовите¹⁸⁵, съвсем скоро се оказва, че почти няма човек, който да не успее по-някакъв начин да „се оправи”, т. е. да намери кой да ходатайства за него пред съответното учреждение и по този начин да преодолее нормативните ограничения.

Тези взаимоотношения са характерни и за ежедневни житейски ситуации, като снабдяването с хранителни продукти и всякакъв друг вид стоки. Хроничните липси в търговската мрежа са основен стопански белег на целия социалистически период и за разлика от други явления няма как да се прикрият от населението. Новият фолклор формулира ясно и кратко статуквото на нефомалните контакти с най-люютото проклятие за онова време „Да ти умрат връзките!” Връзкачество (или връзкаджийство) винаги е съществувало, но извеждането му в неписан обществен закон се случва в условията на „народната“ власт. Една от най-големите язви на българското общество в наши дни е дълбоко вкорененото предразположение към корупционни и задкулисни действия и вероятността системата на връзките да има принос за това никак не е за пренебрегване¹⁸⁶.

С всяка измината година новата общественно-политическа реалност се утвърждава, слага своя отпечатък в живота, душите и сърцата. Расте поколение, което се възпитава в духа на новите ценности, без пряко да помни старите. Поради скромността, трудолюбието и работоспособността на тогавашните хора през тези и следващите години е извършена впечатляваща с мащабите си градивно-строителна дейност. За съжаление политическото управление тласка народната енергия в неправилна посока. За местната власт, като орган най-близък до гражданите, тази квалификация важи в по-малка степен. Дори закриляни от чадъра на партия и държава, общинските ръководители са

¹⁸⁵ Данните за това са от възможно най-достоверния източник на информация, тъй като авторът на тези редове над десетилетие работи в отдел „Нова и най-нова“ история на РИМ – Пловдив, където се съхраняват хиляди документи, снимки и вещи от времето на комунистическата съпротива в Пловдивско.

¹⁸⁶ Вж. Еленков, И. Орбити на социалистическото всекидневие, с. 241–253.

длъжни да се съобразяват с нуждите на града и жителите му, които са и техни нужди. През петдесетте години започва да се оформя новата физиономия на Пловдив като град, устроен според стандартите на социалистическата урбанистика. Още през предходното десетилетие ГНС започва да изгражда блокови жилища за задоволяване на жилищните нужди, но те се броят на пръсти. В строителството се включват множество други държавни ведомства от административен или производствен характер, поощрява се и частното строителство, като и при това положение ролята на местната власт е значителна – предоставят се терени и се създава се организация за получаване на кредити от Българска инвестиционна банка. Разрешаването на жилищната криза в постоянно увеличаващия населението си град ще продължи и през следващите десетилетия, чак до края на 80-те – с други думи до горната хронологична граница на това изследване, когато вече настъпват съвсем различни обществено икономически условия, а и излизат на повърхността първите ясни симптоми на демографската криза. В средата на века обаче българската нация е все още достатъчно жизнена и работоспособна. Бързата индустриализация – задължително условие за едно социалистическо общество – и изобщо по-добрите възможности за поминък в големия град, въвлича стотици хиляди хора в урбанизационните процеси. Като средище на гъсто населен земеделски регион в Пловдив се налага по-различен модел за разлика от този в столицата и донякъде в големите черноморски градове Варна и Бургас, в които се съсредоточават хора от цялата страна. По-голямата част от прииждащото в града на тепетата население е от близките селища в равнината, Родопите, Средногорието и Подбалкана. Те не прекъсват връзката с родните си места поради тази близост понастоящем Пловдивският край е по-малко засегнат от обезлюдяването на малките населени места, което представлява същински бич за българската провинция.

През 1955 г. държавната власт с въвеждане на т. нар. жителство опитва да ограничи заселването в столицата, Пловдив, Варна, Бургас и

Русе¹⁸⁷. Тази мярка обаче е половинчата и не допринася с нищо за подобряване на положението, а дори го задълбочава, поощрявайки разрастването на скъпата милиционерско-бюрократична машина и охранявайки стремежите на засегнатите от тези мерки хора да се опитат да разрешат проблемите си по гореспоменатия „втори начин”.

Двойствеността между отрицанието и създанието е характерна за многосъставни обществени организми или институции, каквато е всяка една голяма градска община. Дейностите са много, проблемите също. Затова и оценките не могат да бъдат еднозначни. Определено при администрацията, ръководена от Никола Балканджиев, продължава да се откроява тенденцията, че по-резултатните като дълготраен актив и капитал за пловдивчани са мерките в културата, образованието, социалната сфера и здравеопазването. Към това трябва да се добави и още едно направление – спортът. Пловдив се превръща в града с най-голяма и модерна за времето си спортна база. Построени са Парашутна кула (1950); градският стадион „9 септември“ (днес преименуван „Пловдив“ – 1954); стадион за спортни игри с ръчна топка „Кочо Цветаров“ (1955), на мястото на днешните тенис-кортове в южните склонове на Бунарджика; Лятната къпалня; за спортни нужди се използва и Съветската палата в Панаира; изготвен е проект за строителството на Гребната база и на парковия комплекс „Отдых и култура“¹⁸⁸.

Приоритетната индустриализация се развива скоростно и по-това време градът все повече придобива облик на промишлен център. Общината като местен орган на държавната власт съдейства по реализацията на всички обекти на нейна територия с обезпечаване на терени, извършване на строителните работи, проектиране, изготвяне на документация и всякакви дейности от подобен род. Това принципно трябва да се има предвид, тъй като наличието на единна държавна собственост на капиталите и средствата за производство прави твърде неясна границата между компетенциите на Градския, Окръжния

¹⁸⁷ ДВ, 18. 03. 1955, 10. 04. 1956.

¹⁸⁸ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 513, л. 54 – 56, 134

народен съвет или други органи на властта както за днешните хора, така и за тогавашните съвременници.

Особено много сили и средства се хвърлят в подготовката и провеждането на ежегодния Международен мострен панаир. Още от началото на всяка година ГНС започва организацията по настаняването на изложителите, информира и събира гражданите, които желаят да предоставят квартири на изложителите. Вземат се мерки за снабдяването, транспорта, сигурността, здравеопазването, хигиената и всякакви други мерки, свързани с посрещане, настаняване и обслужване на гостите¹⁸⁹. Панаирът се превръща в традиционно събитие, очаквано с нетърпение както от жителите на града, така и от цялата страна. Все повече се разхубавява и раззеленява Панаирното градче. Отпускат се значителни средства и организира множество различни мероприятия и дейности – културни, спортни, здравни, за търговско и административно обслужване и благоустройство, художествена украса и много други¹⁹⁰. По това време изложението продължава по две седмици и представлява истинско предизвикателство за транспортната, съобщителната и обслужващата инфраструктура на града.

Може да се твърди с категоричност, че развитието на Международния панаир след Втората световна война е първият фактор, който превръща Пловдив в туристическа дестинация. Дори в началото на второто десетилетие на настоящия век специално проведена от общината анкета за туристическите забележителности на Пловдив има за резултат, че първото място с абсолютно еднакъв резултат 79.8 % поделят Панаира и Старият Пловдив¹⁹¹. В средата на 50-те години на XX век обаче Международният панаир е без конкуренция по привличане на туристи от страната и чужбина. Отчетите по изпълнение на годишните планове освен успехите, не скриват и наличните проблеми. Изтъква се нуждата от още легла по време на Панаира. Все

¹⁸⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 390, л. 44 – 62, 85 - 92.

¹⁹⁰ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 73, л. 37 – 45.

¹⁹¹ Александров, Кр., Й. Икова. Културният туризъм – част от устойчивия туризъм в град Пловдив, с. 156.

още има затруднения с отоплението, както и такива от чисто организационен характер – с почистването и бельото. През 1951 г. още един хотел („Париж“) е закрит, сградата е предадена за нуждите на Рабфак¹⁹². Все още в града съществуват два хана, обслужили 14 хиляди души за същата година¹⁹³.

Нарасналият приток от гости на града изисква общинската управа да предприеме съответните мерки. На 20 и 21 февруари 1953 г. в отдел „Благоустройство“ при ГНС като точка първа от дневния ред, заедно с обсъждане на подробните градостроителни разработки на културно-административния център на Пловдив, е разгледан и въпросът за определяне на място за изграждане на „представителен хотел с около 1000 легла“. В следваща точка се засяга въпросът за културно-историческите паметници, които да бъдат подчертани и открити за погледа на населението. Посочват се Чифте баня, баня Орта мезар, Дановата къща, черквата „Св. Марина“, Джумая и Имарет джамия. Много интересен и показателен пример за езика и отношението през онези години е характеристиката на последната сграда – в нея „личи борбата на нашите местни стари майстори с изменение архитектурата и стила, внедряван на времето от отоманските империалисти“¹⁹⁴. След различни дискусии е решено Представителният хотел да се намира в южната част на Центалния площад. Доклад на ЦРУ от 1953 г. посочва някои от хотелите в града: „България“, „Сплендид“, „Мусала“, „Астория“, „Москва“, „Ленинград“, „Карлово“, „Молле“ и „Средна България“ (очевидно „Средна Гора“). Всички са на по четири етажа. Чужденците предпочитат „Молле“ и „Москва“. Цените на легло за една нощувка са между 150 и 200 лева преди обмяната¹⁹⁵. Друг доклад от 1953 година споменава също хотелите „Тракия“ и „Охрид“ с по два етажа¹⁹⁶.

¹⁹² РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 246, л. 43, 69–70.

¹⁹³ Пак там, л. 86.

¹⁹⁴ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 513, л. 90 – 98.

¹⁹⁵ <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A000100150002-5.pdf>, p. 3.

¹⁹⁶ <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A000100030005-5.pdf>, p. 5.

През 1954 година започва строителството на хотела¹⁹⁷, наречен покъсно „Тримонциум“, открит (естествено) на 9 септември 1956. Сградата променя коренно облика на градския център. Социалистическият мастодонт е издигнат върху територията на някогашния чифлик на майор Райчо Николов. Унищожена е къщата на композитора Ангел Букорещлиев, превърната след смъртта му в музей, просъществувал обаче за кратко. На мястото на премахнатите домове на един български военен герой и един заслужил музикален деец се ражда нова емблема на града, запечатана трайно в спомените на няколко поколения пловдивчани и гости на града. Още през първата година от съществуването си представителният хотел увеличава броя на нощувките от 175 853 на 210136¹⁹⁸. Тъй като хотелът приютява предимно чужденци, по време на Панаира в него се разкрива медицински кабинет за техните нужди¹⁹⁹.

В доклад на ЦРУ от март 1958 г. е представен план на Пловдив, начертан на ръка, но много подробно със всички обществени сгради. Там са представени и съществуващите към онзи момент хотели – 9 на брой. Всички без изключение са в централната част на града по улиците В. Коларов и Отец Паисий или в техни пресечки. Хотел „Молле“ вече е преименуван на „Балкантурист“. Преименувани вероятно са и други хотели, защото вече има имена като „Сталинград“ и „Кооп“²⁰⁰. В Каталога на XVIII Панаир от 1958 г., сканиран сред докладите на Агенцията, се отчита, че до десетото издание средният брой на посетителите е около 200 хиляди, докато XVI и XVII надвишават 700 хиляди. В доклада на ЦРУ XVIII панаир е определен като впечатляващ. Изброени са доста интересни данни за цените на различни стоки и съотношението долар – лев. Малък автомобил Шкода срува 34 хил. лв, мотопед – 3200 лв., велосипед 700 лв., съветски часовник – 1200 лв.²⁰¹

¹⁹⁷ ОГ, 5. 10. 1954.

¹⁹⁸ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 248, л. 140.

¹⁹⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 390, л. 22 – 24.

²⁰⁰ <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81-01043R002000060013-5.pdf>, p. 2, 4.

²⁰¹ <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80T00246A045400160001-0.pdf>, p. 1 – 5.

Трудностите, които изпитва местната власт при осъществяване на дейности, за които е нормално да има личен интерес и инициатива, а не обществени такива, проличават от обзорните доклади за изпълнение на плановете. Най-редовно се отчитат проблеми от различен характер. На практика броят на магазини, хотели, аптеки и други търговски обекти намалява, в снабдяването също има затруднения; хотелите, които не са към „Балкантурист“ вече се стопанисват от друго крупно общинско предприятие – „Жилфонд“²⁰², отговарящо за над 1200 сгради²⁰³. Градския народен съвет като представител на държавната власт на местно ниво обаче има важна роля в управлението, контрола и организацията на дейностите и на предприятията с ръководство в столицата.

През същата година, донесла в общонационален мащаб Априлският пленум и спорната личност на Тодор Живков начело на страната, се случва и друго важно за развитието на туризма в Пловдив събитие. Министерският съвет предоставя на ГНС – Пловдив правото да провежда безвъзмездно строителни и благоустройствени мероприятия върху 1670 хектара гори и горски площи в близките склонове на Родопите като място за масов отдых на пловдивчани. Дава се началото на Народен парк „Родопи“ – предпочитано място за планински и уикенд туризъм през всички сезони. Близостта на планината до Пловдив е географско-икономическият фактор за развитието на тази дестинация, но, също както в много други аспекти на онези времена, се открива и политико-идеологически такъв. Преди 9 септември пловдивските комунисти и ремсисти масово са предприемали излети по тези места,²⁰⁴ за което свидетелстват и множество снимки и документи, съхранявани в РИМ – Пловдив, така че благоустрояването на тази част от планината и интегрирането ѝ с градската среда с изграждане на паметници и музейни експозиции, е част от специфичното отношение към миналото и доразвиването на култа към комунистическата съпротива. В началото

²⁰² РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 249, л. 51 – 52, 63.

²⁰³ По пътя на социализма, 1953, 1, с. 14.

²⁰⁴ Пак там, 1954, 3, с. 18.

на същата година в брой първи на „Държавен вестник“ е отпечатано постановление за устройството на хотелите, стопанисвани от Градските народни съвети. Въпреки различните идеологически елементи, като например поддържането на специален кът с марксистко-ленинска литература, е очевидно, че се обръща все по-голямо и специално внимание на пътуванията, свободното време и настаняването.

Пак през 1956 е открита голяма придобивка за града – тролейбусната мрежа, която за съжаление вече не съществува, а още през първата година са превозени почти 8 милиона и половина пътници.²⁰⁵ През 1957 г. градският транспорт в Пловдив се обслужва от 25 тролейбусни и 15 моторни коли, докато през 1948 г. автобусите са едва 12²⁰⁶. През следващата година започва строителството на автогара „Юг“²⁰⁷.

Твърде сгъстена е наистина хронологията на събитията. Продължава работата по изграждането на модерна канализационна и водопроводна мрежа, макар и бавно и при наличието на много проблеми. Окончателното разрешение на тези въпроси към онова време е все още далеч, но работите осезаемо напредват. Десетките километри нови подземни канали и колектори освен удобство донасят по-здравословен и приятен живот на гражданите²⁰⁸. Канализацията навлиза в града и започват да се изграждат уличните ѝ разклонения. Към водопроводната мрежа се включват допълнително изградени помпени станции, които увеличават значително дебитата на водата²⁰⁹. Поставено е ново осветление на главната улица между пл. *Джумаята* и кино *Балкан*²¹⁰.

По отношение организацията и провеждане на строителството вече се открояват язви, които стават характерни за целия социалистически период – разхищаване на средства, липса на координация между

²⁰⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 248, л. 75

²⁰⁶ ОГ, 19. 03. 1957.

²⁰⁷ ОГ, 12. 11. 1958.

²⁰⁸ РДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 248, л. 143.

²⁰⁹ ОГ, 29. 09. 1958.

²¹⁰ ОГ, 8. 10. 1957.

многобройните ръководни институции, забавяне на строителната документация и самоуправство.²¹¹ Една от основните негативни характеристики в повечето случаи при извършване на строежи за инфраструктурни, жилищни или обществени нужди е бавното им извършване. Вече беше посочен случаят с бул. *Георги Димитров*. През втората половина на 50-те години неговото трасе над Марица към Панаира преминава по временен дървен пешеходен мост, който през 1957 г. е разрушен от придошлата река; въпреки дигите и укрепителните съоръжения по бреговете, са нанесени значителни материални щети на домовете на стотици хора. Налага се спешно изграждане на евтини жилища за пострадалите. Отпуснати са помощи на 719 пострадали домакинства²¹². Забавянето на канализационните работи по улица *Гладстон* става пословично и дори в официалното издание на ГНС излиза сатирично стихотворение по този повод, озаглавено „По няколко куплети за пловдивски несрети“²¹³.

Новото жилищно строителство се извършва покрай предвидените нови булеварди – *Георги Димитров*, *Ленин*, *Сталин*, *Лиляна Димитрова* (*Мария Луиза*), *Фридрих Енгелс* (*Хр. Ботев – Запад*); покрай ж. п. линията преди моста, на ул. *Пазарджишка* – днешният бул. *България* след кръстовището с бул. *Васил Априлов* и в квартал „Университетски“ (районът около днешния Аграрен университет).

Нарастват инвестициите в здравеопазването – увеличава се персоналът, легловата и материално-техническата база в болниците и градските поликлиники, които заработват на участъков принцип. Заболеваемостта и смъртността спадат²¹⁴.

В изпълнение на директивите на V конгрес на БКП от края на 1948 г.²¹⁵, но и в следствие на местната инициатива, която ги предхожда, са разкрити няколко нови културни институции: Музей на

²¹¹ ОГ, 8. 06. 1956.

²¹² ОГ, 14. 11. 1957.

²¹³ По пътя на социализма, 1954, 1, с.39.

²¹⁴ Пак там, 1954, 2, с. 44 – 47.

²¹⁵ Станчева, С. Идеологически основания на музейната институция..., с. 55 (49 – 77)

революционното движение и капитализма в Пловдивски окръг (1951), помещаващ се в сградата на някогашния Народен дом – днес един от отделите на Регионален исторически музей Пловдив; споменатата Къща-музей „Ангел Букорещлиев” (1953), в дома на композитора на ул. *Капитан Райчо 7*, закрыта през 1960 г., като експонатите са предадени на Етнографския музей²¹⁶; Природонаучният музей (1955), разположен в старата сграда на общината, където се помещава и до днес. Като основа на неговата експозиция е някогашният музей на закрытия през 1848 г. Френски мъжки колеж, който остава да функционира, поддържан от Френското посолство. С одържавяването на музея избухва дипломатически скандал. Свещеникът, който държи ключовете, отказва да ги предаде на общинските власти и се налага влизане с взлом²¹⁷. Дълго време функционира и Музей на социалистическото строителство, разкрит през 1954 г., първоначално като отдел на Етнографския музей, по късно обособен²¹⁸, но неговата експозиция се изгражда като отдел към Музея на революционното движение през 1969 г. От 1950 г. започва формирането на фонд за постоянна Градска художествена галерия, чието откриване се състои на 2 март 1952 г. В сравнение с годините преди Втората световна война броят на музейните институции нараства от две на шест, но, разбира се, те работят под стриктен идеологически контрол като пропагандатори на идеите на марксизма и ленинизма за обществено-политическото развитие и историческия процес и на базата на „съветския опит”²¹⁹.

Създадена е също Градска библиотека „Максим Горки” в Чомаковата къща в Стария град (понастоящем галерия „Златю Бояджиев”). В нея се помещава създадената през 1950 г. по инициатива на арх. Хр. Пеев служба „Благоустройствен и градски архив”²²⁰.

²¹⁶ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 315, л. 114 – 115.

²¹⁷ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 2, а. е. 505, л. 49.

²¹⁸ По пътя на социализма, 1954, 4, 14–18.; РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 315, л. 130 – 131.

²¹⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 2, а. е. 505, л. 30–37, 38–40; Станчева, С. Идеологически основания на музейната институция..., с 58–67.

²²⁰ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 2, а. е. 505, л. 13.

За оборудването на тези културни институции са вложени огромни средства в ремонтни, събирателски, художествено-експозиционни и много други дейности.

Голямо внимание се обръща на културната самодейност. По официални данни на ГНС към 1954 г. в Пловдив развиват дейност 158 художествени и творчески колектива с над 6000 членувачи, докато преди 9 септември общият им брой за цялата страна е 123²²¹.

В началото на 1952 г. е открита новопостроената сграда на Народния театър, а година по-късно в нея се приютява и окончателно създадената след повече от три десетилетия опити Народна опера. За пръв път в протоколите на общината след 9 септември въпросът с операта е поставен на 7 юли 1947 г., когато по предложение на Иван Перпелиев се гласуват 500 хил. лева за първоначално финансиране на инициативата²²².

Все по-съществено внимание се обръща на недвижимото културно наследство. През 1952 г. северозападно от гара „Филипово“ е разкрита тракийска куполна гробница от IV век пр. Хр.²²³ През първата половина на десетилетието се извършват различни реставрационни и консервационни дейности в църквите „Св. св. Константин и Елена“ и „Св. Марина“²²⁴.

На 22 май 1956 г. Старинната градска част на Пловдив с постановление на Министерския съвет е обявена за архитектурен музеен квартал²²⁵. Наред с различните мерки за планиране, организиране и извършване на реставрационни работи, е отделено място и за написване на материали, които да популяризират паметниците на културата. Градския съвет е натоварен с голяма част от строителните и благоустройствени дейности, сред които е създаване на „специална проектантско-възстановителна група“. Дълго време този акт

²²¹ По пътя на социализма, 1954, 4, с. 42.

²²² РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 1, а. е. 9, л. 55.

²²³ Стамов, Ст., Коларова, В., Ботушарова, Л. Пловдив – паметници на културата, с. 12–14.

²²⁴ Пак там, с. 82, 86.

²²⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 316, л. 145.

остава без особени последствия. Едва с протокол от 28 април 1959 г. общината се заема да обезпечи дейностите на тази група, която очевидно действа без особена планомерност и организация. Главният архитект трябва да съгласува благоустройствените дейности с отдел „Просвета и култура” и да спре издаването на разрешения за ново строителство. Взема се решение до края на годината да се изготви градоустройствения план на квартала²²⁶, но по традиция той се забавя чак до 1971.

Иначе градът придобива все по-„социалистически” вид. Все още многоетажни жилищни постройки липсват; най-високите не надхвърлят 6 етажа и са твърде нарядко, но блоковото строителство тепърва предстои да се разраства. В печата се появяват статии за предимствата, които този вид жилища имат по отношение на цената, отоплението и пр. удобства. Вече твърде забележителни са присъствието и строежите на паметници и всякакъв род възпоменателни знаци на новите национални герои и символи. Разбира се, най-знаковият е Паметникът на съветската армия на Бунарджика, построен през 1954–1955 и официално открит на 5 ноември 1957. Повече от десетилетие преди това – през 1946, започва набирането на средства; дълго време продължават и дискусиите какво трябва да представлява и къде да се намира монументът²²⁷. През 1954 г. е открит бюст-паметник на Петър Ченгелов, през 1955 г. паметник на избитите през Септемврийското въстание в местността Кемера комунисти, 1956 – паметник на Димитър Благоев и бюст паметник на ремсиста Сашо Димитров²²⁸; през същата година се провежда и предварителен конкурс за изграждането на Братска могила. Из града са поставени стотици паметни плочи на дейци на комунистическото движение, по предварително изготвени списъци с данни от общината²²⁹. През следващите десетилетия тази дейност продължава да се разгръща. Понастоящем повечето от тези монументални свидетелства са скрити от

²²⁶ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 314, л. 106-107.

²²⁷ ОГ, 15. 11. 1947; 10. 03. 1948; 7. 04. 1949; 13. 01. 1950; 24. 08. 1954; 20. 01. 1955; 6. 11. 1957.

²²⁸ РИМ – Пловдив. Картотека на паметниците и паметните плочи в града и окръга.

²²⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 2, а. е. 505, л. 56–62.

погледа на гражданите или направо унищожени по време на вълната от отрицание на всичко направено през периода на комунистическо управление, заляла страната и особено Пловдив през последното десетилетие на ХХ век. От дистанцията на времето трябва да се каже, че тази културна реконкиста повтори за пореден път българската негативна особеност да се стига до крайности и да се заличават свидетелства и памет за миналото. Днес, когато интересът към този период е жив както от страна на чуждестранни гости на града, така и на млади и стари, мотивирани от любознателност или носталгия, със съжаление трябва да се каже, че са загубени важни ресурси за опознаването на този вече не толкова времево близък период, а заедно с това и за туристически посещения и бизнес.

На 15 септември 1958 г. отварят врати двете градски езикови гимназии, познати на пловдивчани под наименованията „Английската” и „Руската”²³⁰. През същата година е построено лятното кино в подножието на Сахат тепе, за което се поставя въпрос още в 1945 г. Като част от благоустройствените работи по този хълм е предвидено да се осигури пешеходен достъп до него от главната улица, посредством премахване на сградите на така наречения „Чипев базар“ и изграждане на стълбище. По същото време се заговаря и за бъдещо завиряване на Марица²³¹.

Немалко грижи се полагат по организиране на летуване на учениците извън града – обикновено по яката на Родопите, Средногорието и Подбалкана – около 7-8 хиляди годишно.²³² Социалната ангажираност – изплащане на помощи за бедните и безработните, функционирането на благотворителни трапезарии за безплатен обед, все още е сред водещите разходни пера в бюджета, въпреки общото повишаване на жизнения стандарт, доходите и занижаването на цените, за които постоянно се пише и говори. На

²³⁰ ОГ, 15. 08. 1958 г.

²³¹ По пътя на социализма, 1954, 2, с. 31 – 36.

²³² Пак там, с. 40.

практика обаче в града съществува значителна безработица, заради изградените все още малобройни промишлени мощности и големия наплив на хора от селата поради ниските доходи в ТКЗС.

Осезаемо нарастват зелените площи, павираните и шосирани настилки. Но все още предстои да се извърши твърде много, за да се достигне положението на модерния уреден град. Чак през втората половина на 50-те и по-съществено от началото на следващото десетилетие като технология за полагане на пътна настилка навлиза асфалтирането – а тази много по-бърза, евтина и удобна дейност е позната и използвана в развитите страни от десетилетия.

По това време е въведено и т. нар. самооблагане, което е наследство от паричното събиране на временната трудова повинност и се налага със закон от 1951 г. за селското население, а от 1958 за градското. От една страна, самооблагането може да се разглежда като допълнителен целеви финансов и в някои случаи трудов ресурс, използван пряко за благоустройство на населените места на хората, от които е събиран. От друга обаче, то представлява признание, че събираните чрез обичайните данъци приходи за развитието на градовете са недостатъчни. А при формирането на бюджетите неизменно се говори за изобилието на средства точно за горепосочените дейности, за понижаването на данъчното бреме на граждани и нарасналите приходи от индустрията. През 1958 г. налогът възлиза 1.5% от доходите на подлежащите на самооблагане и по три трудови дни, с което са направени 45 700 м бордюри, 48 300 м шосировка, 25,30 кв м, тротоари, 11 600 кв. м паваж, 20 800 кв. м калдъръм, асфалтиране 15 000 кв. м, водопровод 7 000 м, канализация 1 800 м, зелени площи 57 дка²³³. Самооблагането продължава да се използва и в следващите десетилетия до началото на демократичните промени с малки прекъсвания. Ефектът от него е огромен и си струва да се припомни, че всъщност гражданите на Пловдив и на останалите селища в най-тесен смисъл са съдействали за тяхното благоустрояване през онези години.

²³³ ОГ, 2. 04. 1958.

Една от последните дейности на администрацията под ръководството на Никола Балканджиев в началото на 1959 г. е решение за направа на нов гробищен парк в южната част на града²³⁴.

Строежът на социализма постоянно се натъква на пречки от различно естество както на национално, така и на место ниво. Факторите за тях са многобройни и представляват въпрос най-малкото за цяло едно изследване, чието време и място не е тук, но определено ниската производителност на труда, слабата заинтересованост, некадърното и слабо образовано ръководство в политическото и стопанското управление задължително трябва да се имат предвид като постоянно присъстващи. Наблюдава се отново двойственост. От една страна, изданията и носталгичните спомени на съвременници, възхваляващи постигнатото през онези години, и от друга, категоричните свидетелства за обратното. Тази реалност обаче не е въображаема. Тогавашните поколения са я изпитали и в действителност. Трудностите, недъзите, недостатъците се виждат ясно, но за тях винаги се намират обяснения дали от пропагандата по медиите, дали от самите хора, а убеждението в безпогрешността на Партията и водената от нея политика остават непоклатими. Малцинството, в което се появява колебания, става лесна плячка на репресивния апарат.

50-те години имат важно значение в развитието на България като туристическа дестинация. Правят се първите крупни инвестиции в тази насока. В печата започва да се среща информация за посещения на чуждестранни туристически групи, предимно от „братските социалистически страни“²³⁵, но покрай Международния панаир се увеличава дялът и на западните туристи. Писателят Георги Марков отчита големият скок в развитието на страната по отношение на туристическата инфраструктура от това време. Според него през 1956 г. Никита Хрушчов предлага България да развива международен туризъм, а точно тогава се очертава и остра нужда от западна валута. Като

²³⁴ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 401, л. 7 – 9.

²³⁵ ОГ, 14. 10., 23. 11. 1955; 4. 01., 22. 05., 7. 08. 1956; 14. 04. 1957.

резултат през последвалото десетилетие страната се преобразява. Изграждат се хотели, ресторанти, кафенета, ханчета, пивници, закусвални, пътища, бензиностанции. „С една дума не комунизмът, а туризмът модернизира България“, заключава авторът²³⁶. Постановлението от 1956 г. и изобщо дейностите по опазването, достъпността и рекламирането на културното наследство в Пловдив са част от един по-мощен процес, който в града е проведен от местната власт. От една страна инициативата за тези дейности идва от столицата, но не бива да се забравя, че те са в съзвучие с нуждите на града и неговите жители, така че това е един от не многобройните случаи, при които интересите на централно и градско ниво съвпадат, а това добре обяснява положителните и дълготрайни резултати. Съпоставянето на спомените и впечатленията на убития от критикувания от него режим писател с известията в печата и изследванията наистина сочи, че от втората половина на 50-те години туристическите пътувания започват да бележат ръст.²³⁷ Това е свързано с постепенното преодоляване на стопанските затруднения от войната и относителното успокояване на международното положение по време на управлението на Хрушчов и следващите заложения от него курс партийни лидери на малките източноевропейски държави.

²³⁶ Марков, Г. Задочни репортажи за България, с. 190, 198–200.

²³⁷ Попов, А. Д. Международное сотрудничество социалистических стран Причерноморья в сфере туризма, с. 309.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. „ГОЛЕМИЯТ СКОК“ КЪМ КОМУНИЗМА (В ОЩЕ ПО-ПОГРЕШНА ПОСОКА)

4.1. Атанас Костов

От изложеното дотук е видно, че управлението на общината след 9 септември зависи пряко от партийното ръководство на централно и местно ниво и колкото по-едромащабни и стратегически са начинанията, толкова по-голяма е неговата роля. Може да се каже, че обикновено ГНС е изпълнителят на партийните повели, които нерядко са просто прищевки на отделни овластени функционери. Нещата обаче на практика не са толкова опростени, понеже самите председатели на градските съвети са представители на партийното ръководство. Отношенията се усложняват допълнително от личните амбиции, вражди и конфликти, които често брулят административните върхове. Такива приятелства, неприятелства и всякакъв подобен род неформални контакти твърде често мотивират и определят административни действия, засягащи огромен брой хора. Каквито и да са условията, каквато и да е конюктурата, на първо място личностните и професионални качества на кмета определят дали той ще управлява задълженията си творчески или като маша на партията.

След управлението на Никола Балканджиев до началото на 70-те години се очертава тенденцията председателите на градския народен съвет да не се задържат задълго на поста си – в продължение на повече от десетилетие от 1959 до 1971 никой не достига дори и четири години, за разлика от времето преди това. Такъв период възлиза приблизително на един тогавашен мандат, но, както е видно, началото и – краят на управление на председателите обикновено не съвпада с избирането на народните съвети. Дори най-малките отсенки на демократичност биват зачерквани още в зародиш.

За това, че стопанската и административната политика не са достатъчно ефективни говорят честите административни реформи. Те следват една след друга на национално, окръжно, околийско, градско,

квартално и селско ниво и паралелно по партийните структури – сливания, обединения, разделяне, обособяване и отново окрупняване. Историята на всяко учреждение, институция, предприятие от всички възможни области на обществения живот е наситена с такива промени много по-често, отколкото през което и да е било друго време. При това във време на вътрешен и външен мир. Смяната на ръководните политически фигури на Априлския пленум не се отразява върху състава на органите на местната власт в Пловдив, което току що е започнало мандата си. По това време изборите окончателно са се превърнали в културно-масова дейност и не дават никаква възможност за изразяване на народната воля. Цялата стратегическа и оперативна власт е в ръцете на Политбюро, ЦК и техните представители по места в окръжните и градските партийни комитети. На 23 януари 1959 г. се въвежда ново териториално-административно деление на страната – поредното след 9 септември 1944. Премахват се околиците, традиционно съществуващи от Освобождението, а страната е разделена на 30 окръга, от които трите градски общини – София, Пловдив и Варна образуват отделни административни единици, подчинени направо на централните органи на управление²³⁸, на практика с ранг на окръзи, а останалите 27 до голяма степен се припокриват със съществуващите днес области. По силата на същото решение се създават временни градски изпълнителни комитети, които да ръководят общините до провеждането на местни избори през април. За председател на комитета е назначен Атанас Костов (Хаджигеоргиев)²³⁹, дотогава зам.-министър на търговията. Никола Балканджиев е прехвърлен в новото партийно ръководство на Пловдив – град. В справочното издание за кметовете на Пловдив е посочена датата 3 февруари като начална за управлението на Ат. Костов и крайна съответно за Н. Балканджиев²⁴⁰, но промяната се случва десет дни по-рано. Формалното значение на изборите за органи на властта

²³⁸ Указ за ново административно деление на територията на НРБ и за създаване на временни окръжни изпълнителни комитети. – Известия на Президиума на Народното събрание, (ДВ) 23. 01. 1957.

²³⁹ Пак там; ОГ, 24. 01, 1959.

²⁴⁰ Райчевски, Г., П. Петков, Кметовете на Пловдив, 102–103.

продължава. Новият градоначалник, веднъж назначен от силните на деня, е сигурен в избирането от Градския съвет и след протичането на вота, както и става. Промените са наложени от новия икономически курс, поет след VII конгрес на БКП и т. нар. „скок напред“ в стопанското развитие на страната²⁴¹. На висшия партиен форум е обявена пълната, окончателна и необратима победа на социализма в икономическите отношения²⁴².

Машабните строителни дейности и още по машабното планиране налага ревизиране на градоустройствения план, по което се работи от 1956 г. и е готово и одобрено от Изпълкома през юни 1959 г.²⁴³ Строителството през следващите години протича съобразно тези изменения. През същата година е поставено началото на Зоологическата градина в парк „Отдых и култура“ с преместването на малък зоокът, уреден в „Цар Симеоновата градина“ поради порастването на двете мечета, разположени в него, за да се осигури повече пространство за тях, а гражданите да бъдат отдалечени от неприятните миризми²⁴⁴. Едва ли някой тогава е можел да предположи колко дълго ще се проточи въпросът с изграждане на модерен зоопарк в града. По това време се завързва и друг сложен и актуален казус – ГНС отчуждава и отстъпва на Армейски спортен клуб „Ботев“ игрището на някогашният Френски колеж заедно със съседни частни парцели и го предоставя за нуждите на изграждането на клубния комплекс²⁴⁵.

Както вече беше посочено, през 1960 година най-сетне е открит за движение бул. *Георги Димитров* през моста и тунела, което изключително улеснява придвижването в града. В началото на същата година започва строителството на кино „Комсомол“ („Космос“) и Синдикалния дом на Културата, днес Общински дом на културата „Борис Христов“. Открита е новопостроената автогара „Юг“²⁴⁶.

²⁴¹ Стопанска история..., с. 240–241.

²⁴² Енциклопедия „България“, „Седми конгрес на БКП“.

²⁴³ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 400, л. 78–80

²⁴⁴ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 400, л. 164.

²⁴⁵ Пак там, л. 6, 187, 189

²⁴⁶ ОГ, 2.09.1960, 9.04.1961

Напредва работата по реализация и на други, заложен в плана задания. Разработен е перспективен план за застрояване, един от основните изводи на който е, че трябва да се повиши етажността и да се намали индивидуалното строителство. Започва строителството на комплексите „Втора Каменица”, „Гагарин”, „Ухото”, оформянето на ул. *Пазарджишка* и бул. *Лиляна Димитрова* като основни градски артерии. Оформят се градините до Джумая джамия, пред гара „Филипово“ и в западното подножие на Хълма на освободителите. Работи се по устрояването на парк „Отдых и култура”, строи се Гребната база. Асфалтирана е главната улица. Разчиства се и се оформя площадът пред новата тогава централна сграда на общината. Изграден е фонтанът, започва строителството на хотел „България“. По същото време е проектирано и построено стълбището от главната улица към Сахат тепе с известното бирхале „Каменица“²⁴⁷.

Пак тогава е извършена важна инфраструктурна промяна, която значително облекчава железопътния и автомобилния транспорт. Построена е източната железопътна връзка към гара Скуtare; това дава възможност да се премахне така нареченото Ухо в квартал Въстанически, по която преди това влаковете са обръщали движението и са се отправяли в източно направление през гара Филипово²⁴⁸. Между 1959 и края на 1961 процентът на улиците с градска канализация нараства от 9 на 25. Изградена и пусната в ход е Южната помпена станция. Работи се и по построяването на Северната помпена станция. Построени са жилищните комплекси „Стадиона” и „Захарна фабрика”, започва изграждане на жилищен комплекс по ул. *Пазарджишка*. Завършени са 7 детски ясли и една детска градина, построени са три училища и разширени други две. Увеличена е издръжката на образователните институции. Подобрява се здравното обслужване и се повишава броят на лекарите²⁴⁹.

²⁴⁷ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 400, л. 224; ОГ, 12. 01., 13. 03., 22. 03., 21. 06., 19. 07., 26. 09. 1960, 28. 01., 4. 02., 7. 02., 1. 08., 6. 08., 10. 08., 30. 08., 24. 09., 17. 12. 1961, 11. 01. 1962.

²⁴⁸ Райчев, Димитър. Пловдивски алманах (1878 – 1989), с. 318.

²⁴⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 21, л. 40 – 54; ОГ 24. 09., 28. 11., 22. 12. 1961.

Вижда се – градът се развива с все по-забързан ритъм. Индустриализацията води до увеличаване притока на население отвън и допълнително засилване на градоустройствените проблеми. Започва да се говори за затруднения в уличното движение заради нарасналия брой автомобили. Засиленото жилищно строителство продължава да изменя облика на града. 60-те години са началото на масово панелно строителство. От тогава започват да се извисяват и многоетажните постройки.

В изпълнение на постановлението от 1956 г. през 1959–1960 г. е подготвено издание за културно-историческото наследство на Пловдив на български, руски, немски, френски и английски език, което да го популяризира сред многобройните чуждестранни гости на града по време на Панаира²⁵⁰. През 1959 г. година е взето решение Музеят на Възраждането и националноосвободителните борби (МВНОБ), да бъде разположен в реставрираната къща на Димитър Георгиади²⁵¹. Срещу него възразява арх. Стамов, един от ангажираните с реставрационните дейности специалисти, който отпечатва статия в „Работническо дело“ от 27 ноември 1959 г. В нея той критикува и строително-реставрационните работи в сградата на Музея на революционното движение. В крайна сметка след възражения от страна на директорите на институциите и на общински служители²⁵², проектите са осъществени. Между 8 и 15 май 1960 г. се състои първата седмица на музеите и паметниците на културата със запланувани и отчетени множество мероприятия²⁵³. Подготвена със съдействие на Френското посолство и открита е експозиция в къщата „Ламартин“²⁵⁴.

Все повече се увеличават дейностите и посещаемостта на културните институти. Музеите отчитат годишно между няколко десетки и няколкостотин хиляди посетители, като лидер в това отношение е Археологическият. Още от предното десетилетие става

²⁵⁰ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 314, л. 141.

²⁵¹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 314, л. 112

²⁵² Пак там, л. 148 – 150, 153 – 155.

²⁵³ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 315, л. 7 – 30, 69 -71, 86, 96, 100, 104, 141 – 145.

²⁵⁴ Пак там, л. 112 – 113.; ОГ, 29. 01. 1960.

традиция да се гостуват художествени изложби от чужбина, които привличат значителен интерес. По това време за почват да се срещат първите документи за туристически интерес към паметници на културата. Отдел „Просвета и култура” изготвя списък с такива обекти в града и областта, някои от които за съжаление вече не са достъпни, като тракийска куполна гробница до Гара „Филипово“ и римската баня под училище „Й. Груев“²⁵⁵. През 1961 г. е отчетено, че в старинната част на града са възстановени 7 и са укрепени 25 обекта, почти са завършени подземна електроинсталация и канализацията. Отбелязани са и множество проблеми – липса на достатъчно средства и подготвени кадри, други строителни дейности, като тези по все още незавършения тунел, пренаселеността на квартала. Неудачно е стопанисването на сградите от „Жилфонд“²⁵⁶. През следващите години се планира работите да придобиват все по-широк обхват, обръща се внимание на настилката, озеленяването, украсата и архитектурните ансамбли, както и съвременната за тогава комуникационна инфраструктура – телефонна и радиомрежа. Строителните материали и техники са уточнени на събрание в МВНОБ на 5 май 1962 г. в присъствието на Атанас Костов. Взема се решение за направа на павилион за сувенири в стила на старинните постройки²⁵⁷. Правят се постъпки за възстановяването на Мевлеви хане, ползвано от самодейни колективи и намиращо се в плачевно състояние²⁵⁸. Работите по изготвянето на градоустройствения план на квартала се забавят поради бавното проучване на автентичния му изглед и други пречки²⁵⁹.

4.2. Иван Димитров

След изборите за Народни съвети от февруари 1962 градът запазва ръководството си, но година по-късно, на 1 март 1963 г., Ат. Костов е сменен поради изпадането в немилост пред Тодор Живков на неговия

²⁵⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 316, л. 122 – 124.

²⁵⁶ Пак там, л. 141 – 143.

²⁵⁷ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 317, л. 64 – 69, 74 – 76, 91.

²⁵⁸ Пак там, л. 95.

²⁵⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 313, л. 1 – 19.

покровител Антон Югов²⁶⁰. На негово място идва Иван Димитров, преди това избран за народен съветник на специално проведени частични избори. Интересното е, че новият председател на ГНС, бивш политзатворник, е участвал в завземането на властта на 8 септември и дори за няколко часа се е самопровъзгласил за кмет на Пловдив²⁶¹.

Най-запомнящото се в града за неговото краткото ръководство е подготовката по честване 20-годишнината от 9 септември 1944 г., както и поредната административна реформа от лятото на 1964 г., която връща града и общината на подчинение към Окръжния народен съвет²⁶². Към Градския народен съвет се разкриват четири административно-технически районни бюра в изпълнение на Постановление на МС и БКП от 22 май същата година. Предвижда се към тези служби да бъдат привлечани нещатни сътрудници, които да информират за несъбрани данъци, незаети жилищни площи, недекларирани наеми, за движението на населението в кварталите, благосъстоянието му и пр.²⁶³ Това формулирано „отваряне на администрацията към населението” всъщност търси допълнително разпространение на тоталитарната машина и свидетелства за неефикасността на кварталните ОФ комитети, които са натоварени именно с подобни функции. Въпреки всички мерки и акции, дори в официалните документи и печат се усеща апатията на населението към партийните лозунги и повели. Само няколко седмици преди великата дата в печата алармират, че се изостава с уличната и квартална украса. Някъде дори не са свалени лозунгите от 1 май. В края на краищата всичко е готово и годишнината е отбелязана с многохилядна манифестация на Централния площад и военен парад²⁶⁴.

Продължава разрастването на жилищното строителство във „Втора Каменица“, в южното подножие на Младежкия хълм, покрай

²⁶⁰ Дочев, Д. Провинциалният тоталитаризъм, с. 369–382. Калинова, Е., Балканската политика на България – предизвикателството от запад и от юг (1944–1989) – В: Изследвания по история на социализма в България. Център за исторически и политологически изследвания: София, 2010. с. 733.

²⁶¹ Райчевски, Г., П. Петков, Кметовете на Пловдив, 103–104; ОГ 2.03. 1963.

²⁶² ДВ, бр. 47, 16 юни 1964; 52, 3 юли 1964.

²⁶³ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 72, л.127; ОГ, 4 юли 1964.

²⁶⁴ ОГ, 10. 09. 1964.

днешният булевард *България*, тогава *Христо Ясенев*, по булевард *Източен* към Марица, в района между построената тогава сграда на Висшият институт по хранително-вкусова промишленост, днес Университет по хранителни технологии, и стадион „9 септември“, ж.к. „Хр. Смирненски“, „Зеленчукова борса“, „Пазарището“ и др. Въпреки тези успехи обаче е видно, че градът изнемогва. Строителните терени не достигат. Етажността се повишава, но и тази мярка не постига особен резултат. Натискът, под който се действа за разрешаването на жилищната криза, води до некачествено строителство, разностилие, прекалено стесняване на квартални улици и нередко събаряне на напълно годни за употреба частни сгради, което създава силно недоволство у потърпевшите²⁶⁵. Освен това гражданите, получили апартаменти на мястото на предишните имоти, на практика си ги купуват отново. Дори в случаите, когато наред с апартамента се предоставя и парично обезщетение, обикновено то не е достатъчно, за да покрие стойността, а част от обезщетяването е право на ползване на заем за жилищно строителство²⁶⁶. Наистина изплащането се извършва в продължение на десетилетия и на малки вноски, но това не намалява отговорността на тогавашните власти за насилствената експроприация на хиляди дребни собственици. Стремжът да се построят колкото може повече жилища и да се изпълнят плановете води до там, че новите квартали са почти без никаква пътна съобщителна и търговска инфраструктура, което налага да се довършват още години наред. Заради тежката междуинституционална комуникация нередко една и съща улица за кратко време е на няколко пъти разкопавана и настилана за полагане на телефонен, кабел, и телефонна мрежа, а би трябвало това да се извърши едновременно с построяването на сградата. Тази безотговорност и безстопанственост съдейства за масово присвояване на строителни материали и всякакви други активи на „социалисти-

²⁶⁵ РДА – Пловдив. Ф. 158К, оп. 3. а. е. 144, л. 7 – 17; а. е. 73, л. 58 – 69; ОГ, 4. 04., 16. 06. 1963, 14. 05., 8. 07., 12. 07., 20. 07., 30. 07., 23. 11., 7. 12., 9. 12. 1964.

²⁶⁶ РДА – Пловдив. Ф. 158К, оп. 3. а. е. 73, л. 271.

ческата собственост“. Само при строежа на Гребната база е отчетено, че изчезват 7 тона цимент²⁶⁷.

Проблемите са много, но и броят на строителните обекти е впечатляващ – през 1962 г. в пусков срок са 170 постройки на стопанско обединение „Градстрой“ – стопански, промишлени, жилищни и обществени. Като принадлежащи на туристическата инфраструктура сред тях се открояват разширението на хотел „България“ и ресторантът на 9 километър²⁶⁸. На заседание на ИК на ГНС от 27 ноември 1963 г. са отпуснати терени за нови два хотела²⁶⁹ – бъдещите „Марица“ и „Лайпциг“. Приложения към решението специален доклад за състоянието на комунално-битовите услуги в общината посочва, че редица по-малки градове в страната притежават относително повече легла на жител, отколкото Пловдив. Градът разполага заедно със стопанисваните от „Балкантурист“ хотели „Тримонциум“ и „България“ с 1118 легла – със 172 по-малко, отколкото преди 9 септември 1944 г., а за това време той е нарастнал с почти 80 хиляди жители. Изтъква се, че за да се изпълни приетият норматив от 8 легла на 1000 жители, с отчитане нарастването на населението до 1970 г. трябва да бъдат построени два-три нови хотела с 580 легла²⁷⁰.

Разраства мрежата на уличното осветление, поставено е осветление и на стадион „9 септември“. Построени и открити са знакови обществени сгради, които доскоро тънеха в разруха – най-модерното за времето си градско кино „Комсомол“ и детмаг „Снежанка“. Построена е сградата на Техникума по електротехника, и две детски градини в кварталите „Каменница II“, „Лаута“ и „Филипово“. През септември 1964 г. е открита и Северната помпена станция²⁷¹. С напредването на канализацията значително се разгръща настилането на улици и тротоари²⁷². Построен е мост за пешеходци над остров Адата²⁷³. Все по

²⁶⁷ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 144, л. 261.

²⁶⁸ Пак там, л. 218 – 222.

²⁶⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 72, л. 12; а.е. 73, л. 270.

²⁷⁰ Пак там, 53.

²⁷¹ Пак там, л. 139.

²⁷² Пак там, л. 83 – 104.

ясно става, че действащият градоустройствен план, въпреки многобройните актуализации, не отговаря на нуждите на града.

По това време вече основно приходно перо в бюджета е т. нар. данък оборот и отчислението от печалбата на стопанските предприятия, формиращи средно между 50 и 60 % от приходната част²⁷⁴. Броят на децата на издръжка на Съвета в градските почивни лагери намалява за сметка на тези финансирани от родителите си²⁷⁵. С решение от 20 май 1964 ГНС Пловдив преустановява строежа на частни вили в района на парк „Родопи“ до окончателното изготвяне на общата планировка на терена. Интересна подробност от историята на общината е подписването на договор за шефство на ГНС – Пловдив с петролния танкер „Марица“, съгласно който общинската управа се задължава да попълва библиотеката на танкера с художествена и научнопопулярна литература за Пловдив и окръга, да абонира екипажа за пловдивските вестници „Отечествен глас“ и „Комсомолска искра“ и да осигурява всяка смяна по две стаи в почивната станция „Студенец“ за неговите членове. От своя страна екипажът на танкера се задължава да преизпълнява плановете си, да посреща групи от ГНС на борда си при посещенията им на съветски пристанища и да поддържа почетно табло със снимки и материали за живота на Пловдив.

Лятната почивка вече се е превърнала в традиция за трудещите се. Освен в Студенец, ГНС разполага с почивна станция и в Приморско, към които има интерес и от почиващи извън общинските структури. По тази причина се определя квота от 10 % външни лица на разменни начала, която обаче надали е била изпълнявана, като се имат предвид сведенията за злоупотреби. Летовниците не се наслаждават на особен комфорт. Отходната яма на базата в Приморско се почиства ежедневно, защото замърсява намиращият се в съседство плаж, а за условията в Студенец се посочва, че са дори „по-примитивни“ от тези край морето²⁷⁶. Добре, че

²⁷³ ОГ, 26. 01. 1965.

²⁷⁴ РДА – Пловдив. Ф. 158К, оп. 3. а. е. 32, л. 42 – 44.

²⁷⁵ Пак там, л. 49.

²⁷⁶ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 72, л. 111, 148 – 149.

хората от онова време са по-непретенциозни. Все пак политиката по осигуряване на масов сезонен отдих, както вече се каза, формира навици и в дългосрочен план следва да се оцени изцяло положително за развитието на почивния туризъм в страната. По това време се поставя началото на изграждането и на любимия на децата лагер в Равда²⁷⁷. Вече само спомен. Строителните и благоустройствени мероприятия по парк „Родопи“ се бавят, въпреки осигурените средства²⁷⁸.

С решение на Министерството на просветата и културата в началото на 1963 г. в града заработва ателие за реставрация и консервация, от което има огромна нужда, настанено първоначално в къща „Недкович“. Предвижда се обитателите на къщата да бъдат преместени другаде²⁷⁹. По онова време, заради жилищната криза, след възстановяването на някоя къща в Стария град, живущите в нея са връщани обратно, но тази практика е установена като опасна и се препоръчва къщите да се използват за обществени нужди, като домове на професионални и творчески организации, музейни експозиции, заведения хотели и др.²⁸⁰ Въпреки многобройните дейности по опазване на културното наследство, в архива се срещат немалко примери и за обратното. Особено критична е докладна записка, подписана „Д. Яранов“, описваща престъпното бездействие на власти и институции в редица случаи на строителни работи в центъра – при направата на тунела, при строителството на хотел „България“ и много други случаи. Тракийската куполна гробница в квартал „Филипово“, оставена без охрана и надзор заради проучване на обекти по Трихълмието, тъй като приближава Панаира, става обект на постоянни вандалски посегателства²⁸¹. Все пак работите продължават и през следващата година е запланувано да бъдат реставрирани и укрепени 3 археологически и 10 архитектурни паметници на културата, а също да

²⁷⁷РДА – Пловдив. Ф. 158К, оп. 3. а. е. 73, л. 278.

²⁷⁸РДА – Пловдив. Ф. 158К, оп. 4. а. е. 92, л. 11.

²⁷⁹РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 316, л. 163 – 165.

²⁸⁰РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 318, л. 47 – 51.

²⁸¹РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 318, л. 52 – 52.

бъдат благоустроени 4 улици в Стария град²⁸². Разработен е перспективен план за работите през 1965–1970 г.²⁸³

В другите части на града се предвижда през следващите години да се построят нова сграда на Народната библиотека, голям кинозалон, Дом на културата и техниката, Братска могила на падналите борци против фашизма и капитализма, сграда на Музикалното училище, на Художествената галерия, изложбена зала и др. Предвижда се също издаване на списание за литература и изкуство художествена монументална украса, телевизионно студио, професионална киностудия, създаване на градска филхармония и нов кинолюбителски фестивал²⁸⁴. Изтъква се необходимостта от празник или фестивал на културата, необходим на голям културен център като Пловдив, посещаван от чужденци.²⁸⁵ Както беше отбелязано в други случаи, някои от тези обекти и мероприятия се осъществяват в бъдещето, а други не.

4.3. Иван Панев

Поради преминаването на Иван Димитров на друга работа на 10 януари 1965 г. е свикана извънредна сесия на ГНС²⁸⁶. За нов председател „единодушно с тайно гласуване“ е избран правещият стремителна кариера представител на новото поколение на тоталитарната номенклатура Иван Панев, дотогава зам.-председател на Окръжния народен съвет, преди това комсомолски деятел, асистент във ВСИ „Васил Коларов“, първи секретар на ГК на ДКМС и зам.-председател на ИК на ГНС²⁸⁷. За разлика от своите предшественици, той е високо образован и подготвен за ръководен пост, макар и ненавършил 32 години. Престоят му е кратък, три години, и според вече очертаната традиция, приключва посред мандата. Като партийен ръководител Иван Панев също оставя диря в историята на града и региона. Той е и

²⁸² РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 73, л. 272 (дублиран номер на страницата в архивната единица).

²⁸³ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 109, л. 1 – 3.

²⁸⁴ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3. а. е. 313, л. 27 – 33.

²⁸⁵ Пак там, л. 31.

²⁸⁶ ОГ, 10. 01. 1965.

²⁸⁷ ОГ, 22. 11. 1977.

единственият в досегашната българска история, заемал градоначалническият пост и на София, и на Пловдив.

Новият председател на ИК на ГНС идва с амбициозна програма – ударно увеличаване броя на построените жилища с цел достигане годишна бройка около 5000, (при положение, че през предните четири години са правени между 1000 и 2000²⁸⁸); на училища и детски заведения (по това време няколко училища с над 1800 ученици са на трисменен режим²⁸⁹); завършване през 1967 г. моста над остров Адата и изграждане на мост продължение на бул. *Тутракан (Васил Априлов)* до края на десетилетието; до същото време построяване на четири надлеза, които да отключат достъпа вътре и извън града на Сточна гара, Пазарджишко, Карловско и Коматевско шосе²⁹⁰. Тези начертания са изпълнени, но далеч по-късно от предвиденото.

Голяма част от документите на общината по онова време са молби и решения за предоставяне на жителство, или други актове, свързани с различни жилищни проблеми и всякакви други произтичащи от тях обстоятелства²⁹¹. Започва подготовка за изработването на нов градоустройствен план под ръководството на арх. Иван Попов²⁹². Развитието на урбанизационните и демографски процеси показват невъзможност гладът за жилища да бъде утолен само със строителство в съществуващите към онзи момент градски квартали. Тези територии трябва да се търсят в югозападна, западна и южна посока.

Нуждата от подобряване на автотранспортната инфраструктура е друг стратегически проблем. В средата на 60-те години в Пловдив вече се движат около 11 хил. моторни превозни средства, а прогнозите показват, че през 1980 броят им ще бъде 40 хил.²⁹³ По това време в печата вече редовно присъстват сигнали за лошо уредена пътна

²⁸⁸ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 12.

²⁸⁹ Пак там, л. 16.

²⁹⁰ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 35, 89 – 90; ОГ, 26. 01. 1965.

²⁹¹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3., а. е. 73, л. 25 – 28, 128 – 147, 156 -157, 180 - 183.

²⁹² РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 167.

²⁹³ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 29, л. 30 ОГ, 28. 05. 1965.

сигнализация, проблеми с транспорта и, за съжаление, значителното увеличаване пострадалите при катастрофи²⁹⁴.

През пролетта на 1965 г. е построена детска болница в кв. „Столипиново“; през есента в южните покрайнини на града са положени основите на новата сграда на Медицинското училище. Разширяват се инвестициите в разширяването в повишаването на легловата база. Строят се хотел „Марица“ и хотел „Тракия“ („Лайпциг“). В ход е строителството и на нова сграда на Партийния дом, концертната зала и на Народната библиотека²⁹⁵. ГНС провежда съвещание за обсъждането на дейностите по възстановяване на Стария град.²⁹⁶

Проведените местни избори в началото на 1966 г. не променят съществуващото положение. Разширен и издигнат над нивото на крайречните булеварди е мостът на Герджика. В края на годината от поточната линия, сглобена временно в палата 10 на Панаира до построяването на завод на Асеновградско шосе, слизат първите автомобили Булгаррено²⁹⁷. Започва строежът на ТЕЦ „Север“. След задълбочено проучване на посоките на пътничопотока, е направена промяна в маршрута на градските линии, увеличен е броят на обслужващите коли, вземат се мерки за подобряване на организацията и безопасността на движението²⁹⁸. Завършен и открит като част от панаирния комплекс е хотел „Марица“²⁹⁹. Продължават довършителните работи по Тунела под Трихълмието, завършени през септември 1967. По същото време е завършен и първият пешеходен подлез в Пловдив, извеждащ под бул. *Христо Ботев* пред Централна гара, който е част от предприето мащабно преустройство на целия площад. Преустроено е и кръстовището до Панаира, превърнато оттогава в т.нар „колело“³⁰⁰. Работи се по изграждане на училища – в новопостроените квартали „Гагарин“ и „Захарна фабрика“, строи се сградата на Спортното училище –

²⁹⁴ ОГ, 31. 10. 1965.

²⁹⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 64 – 66, 95 - 96.

²⁹⁶ ОГ, 29. 10. 1965.

²⁹⁷ ОГ, 11. 01., 16. 08., 24. 12. 1966.

²⁹⁸ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 35, 87 – 89.

²⁹⁹ ОГ, 19. 06. 1966.

³⁰⁰ ОГ, 12.08., 9. 09. 1967

тогавашен Физкултурен техникум; построена е сградата на Техникума по хранително-вкусова промишленост, започва строителството на нови сгради на Руската гимназия и Строителния техникум. Построено е и ново училище в „Столипиново“. По едно и също време в града се строят 11 училищни сгради. На трисменното обучение е сложен край. Открит е Спортният хотел. Завършена е сградата на Агрономическият факултет на ВСИ „Васил Коларов“, година по-късно и на Лозаро-градинарския. Тогава е започната и сградата на читалищния дом с кино на пл. Кочо Честеменски. Построена е пощенската палата в Каршияка, строи се Автогара „Север“³⁰¹.

Строят се също заводът за безалкохолни напитки „Тексим“, заводът на Булгаррено, фабрика „Родина“ и мн др. обекти. Отваря врати Заводът за пишещи машини, един от символите на пловдивската социалистическа икономика³⁰². Това дава възможност през следващите години бюджетите отново да се развиват възходящо с намаляне дялът на данъците на гражданите за сметка на този от „народното стопанство“³⁰³. Извършва се ансамблова реставрация на Старинен Пловдив, придружена и от други дейности. Към Музея на революционното движение започва изграждане на отдел на социалистическото строителство, на базата на съществуващия преди това отделен музей³⁰⁴. Направени са над 120 дка нови зелени площи. Много дейности се извършват в района на парк „Родопи“, обхващащ територията от Марково до Бяла Черква – ремонтирана е хижа „Здравец“; до нея през Гълъбово е прекаран асфалтиран път, строи се и отсечката през Марково, изграждат се помпена станция и водопровод. Построени са хижите „Родопски партизани“ (днес „Академик“) и „Върховръх“³⁰⁵. По това време вече градът се е оформил като значима туристическа дестинация. Издават се рекламни туристически брошури

³⁰¹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 120, 127 – 128, а. е. 29, л. 33; ОГ, 7. 01., 17. 01., 2. 02., 28. 02., 30. 03., 2. 04., 5. 05., 8. 06., 20. 07. 1967; Вечерни новини, 2. 09. 1967; Транспортен глас, 5. 07., 6. 12. 1967

³⁰² РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 113; ОГ, 31. 01., 1. 02., 17. 02., 1. 11. 1967.

³⁰³ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 146.

³⁰⁴ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 132; ОГ, 20. 01., 12. 02., 28. 03. 1967.

³⁰⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 79, л. 16; Отечествен фронт, 27. 01. 1966; ОГ, 13. 06. 1967.

на различни езици, рекламиращи хотели и заведения. В масовия печат Пловдив се представя като „важен обект за вътрешен и международен туризъм“³⁰⁶.

Построена е нова сграда на Втора градска болница, запланувана като Обединена работническа болница през 1959 г.³⁰⁷ Разширява се обхватът на новото строителство в централните, южните, западни, и северни градски части. Изработва се проект за градоустройство на Столипиново. Жилищното строителство се извисява все по-нагоре. Блокове по над 10-12 етажа се строят на десния бряг на Марица срещу Панаира, в квартал „Каменица II“, на площад „К. Честеменски“, срещу Захарна фабрика отвъд реката и др.³⁰⁸ Въпреки сеиозното разрастване на темпове на строителството, то не може да достигне заложеното в плановете увеличение на брой жилища за година³⁰⁹.

Отново най-много средства и труд се хвърлят в индустриализацията, в разрез с директивата на IX конгрес на партията за ускоряване жилищното строителство, а и този проблем е много по-съществен за населението. Идеологията стои над интересите на гражданите, но всъщност във всяко едно време често се намира по нещо, което да стои над тях. В Южната индустриална зона започва строежът на комплекс от машиностроителни предприятия – разширение на ДМЗ „Антон Иванов“, на Завод за резервни части на цигарената промишленост и Завода на за хидравлични и пневматични прибори. В квартал „Филипово“ се издигат основите на нов хлебозавод³¹⁰.

По това време започва да става неотменна характеристика от тогавашното ежедневие един обществен проблем, забелязан още през предното десетилетие – хулиганството³¹¹. Всички мерки, които власти и органи на реда предприемат, са безрезултатни. Нарушаването на

³⁰⁶ НБИВ, Пловдивски окръг 1967. Пловдив, 1968. Библиографски указател, № 4540, 4542, 4544, 4546; ОГ. 28. 10. 1967.

³⁰⁷ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 3, а. е. 400, л. 88; ОГ, 14. 04. 1967.

³⁰⁸ ОГ, 12. 04., 4. 08., 30. 05., 9. 09., 10. 10., 18. 10., 19. 10., 28. 10., 30. 11. 1967

³⁰⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 78 – 84.

³¹⁰ ОГ, 3. 01., 6. 01., 15. 02., 8. 03., 28. 03. 1967

³¹¹ Дочев, Д. Провинциалният тоталитаризъм, с. 332–333; Много показателен е следният материал в бюлетина на ГНС „По пътя към социализма“, 1954, 1: Папратилов, Ат. На борба за чисти нарави, против буржоазното влияние и хулиганщината сред младежта!

обществения ред с предизвикателен външен вид и поведение, взаимствано от старателно прикривани, но все пак пробиващи си път модели от Запад, е очевидно широко разпространено³¹². Най-крайната форма на този бунт и отрицание на съществуващия ред са разрушителните посегателства към вещи и приспособления, стопанисвани в огромния брой случаи от общината. В интервю пред вестник Отечествен глас Иван Панев споделя, че само за 1966 г. ГНС е дал 150 хил. лв. за ремонт или подмяна на счупено осветление, пейки, чешми, фонтани и кошчета за смет – сума с която би могло да се построи жилищен блок с 20 апартамента³¹³. Борбата с тези прояви е заявена като „патриотично възпитание на гражданите“ и е вдъхновена от решения на централното ръководство на БКП³¹⁴.

От отчетните документи личи, че заложените бюджетните приходи обикновено се преизпълняват, но от това време се наблюдава тенденция към намаляване на бюджетите. Този за 1965 е с около 400 хил. лв. по-малък от предходната, а за 1966 г. е намален с още почти два милиона лева. От приходната част са извадени дънъкът върху оборота и отчислението от печалбата на предприятията на централно подчинение, но те възлизат само на 870 хил. Нараства относителния дял на приходите от данъци на гражданите. Индикацията за неефективната социалистическа икономика става още по-очевидна от намерението недостигът да бъде компенсиран с допълнителен бюджет³¹⁵, позабравена практика през военните и първите следвоенни години. Обявява се международен архитектурен конкурс за оформление центъра на града със срок 1 януари – 30 септември 1968 г., планиран две години по-рано³¹⁶.

Некачественото строителство поради недобри материали или недостатъчно квалифицирана работна ръка също продължава. Покривите на много от новопостроените жилища протичат при по-

³¹² Дочев, Д. Провинциалният..., с. 319–322.

³¹³ ОГ, 9. 07., 15. 09. 1967.

³¹⁴ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 132, 175.

³¹⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 35, 54 - 56.

³¹⁶ Пак там, л. 57, 150, 152; ОГ, 6. 12. 1967.

силен дъжд³¹⁷. Плановете за завършване традиционно закъсняват. Стига се до курioзни случаи³¹⁸. Проблемни са финансирането на някои обекти, недостигът на строителни материали и работници. През 1967 г. в ДСО – Пловдив има 1100 работници по-малко от необходимата бройка за работа по всички обекти³¹⁹.

Много проблеми среща изграждането на парк „Родопи”. Бави се прокарването на панорамния път, не достигат парите за отчуждаване на земеделски имоти; строи се и се сече незаконно. Новоизграденият водопровод дава множество дефекти при включването в експлоатация. Започва работа по изработването на нов идеен проект за курортната зона³²⁰.

След двадесетгодишни строителни работи в общи линии проблемът с водоснабдяването и канализацията е разрешен; строителството им става предимно довършително в старите градски части и главното направление се съсредоточава към новите квартали. С изграждането на няколко големи градски колектора през втората половина на 60-те години за кварталите „Хр. Ботев“ и „Бузлуджа“, „Младежки хълм“ и „Филипово“ се ликвидират откритите градски мръсни канали – „страшна язва за града в санитарно-хигиенично отношение”³²¹. Около 60% от града е включен в канализацията, поставя се въпросът за изграждане на пречиствателна станция³²².

В началото на юни е проведено съвещание за архитектурно-художествения образ и силует на града и са обсъдени градоустройствените проблеми на вече наброяващият 228 хил. жители Пловдив. Вече започват да се чувстват проблеми от екологично естество – замърсяването на въздуха от промишлени предприятия и автомобили; наличието на индустрия в жилищни квартали и нуждата от по-големи

³¹⁷ ОГ, 31. 05. 1967.

³¹⁸ ОГ, 2- 02. 1967; РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 170.

³¹⁹ ОГ, 5. 03. 1967.

³²⁰ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 124.

³²¹ Градски народен съвет - Пловдив. Доклад за дейността на Градския народен съвет през мандата 1966–1970 г., май, 1971 година, Пловдив, с. 28.

³²² ОГ, 21. 12. 1967.

зелени площи³²³. Институтът за паметници на културата работи по общ градоустройствен план за Старинен Пловдив, чието изпълнение се предвижда да започне в началото на 1968³²⁴ и да даде необходимата нужна организация и насоки на продължаващата вече години реставрационна дейност в Стария град. Увеличава се обемът на електростроителството³²⁵.

Градският трафик постоянно се засилва. Все още много каруци съжителстват с моторните превозни средства по пловдивските улици и това създава сериозни затруднения. Културата на движение е ниска. На територията на Пловдив за 1965–1970 г. ежегодно загиват между 20 и 25 души, а средно около 170 биват ранени³²⁶. Съществен проблем създават прелезите в изходите на града – на *Карловско*, *Асеновградско*, *Коматевско* и *Пазарджишко шосе*. Като се добави към тях и преминаващата през града Марица, над която има само три моста, предназначени за автотранспорт, при това събрани в разстояние на не повече от половин километър – Старият мост (приблизително на мястото на днешния пешеходен), т. нар. Мост на Герджика и Мостът на Панаира, става ясно, че градът представлява своеобразен капан за автомобилите. Започва работа по проектиране и изграждането на подлез на Пазарджишко шосе под ж. п. линията между „Филипово“ и Централна гара³²⁷.

През октомври 1967 г. Тодор Живков изказва предложение пред Политбюро на ЦК на БКП за построяване на Музей на тракийската култура в Пловдив.³²⁸ Още в градоустройствения план от 1947 г. е предвидено изграждане на музейна сграда при северния вход на Тунела, впоследствие мястото е определено от другата страна. Осъществяването на тази идея обаче, макар и произлязла от партийния и държавен

³²³ ОГ, 4., 6., 7., 06. 1967.

³²⁴ Вечерни новини, 2. 01. 1967; ДВ, 4. 04. 1967; РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 134.

³²⁵ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 120.

³²⁶ Градски народен съвет – Пловдив. Изпълнителен комитет. Таблици към Доклада за отчитане мандата на ГНС – 1966/1970 год. Пловдив, май 1971,. Таблица за автопроизшествията в Пловдив.

³²⁷ ОГ, 10. 11. 1967.

³²⁸ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 132; ОГ, 2. 12. 1967.

ръководител, показва всички недостатъци на изградената вече социалистическа производствена и организационна система на планиране, работа и финансиране. За съжаление проектът не е реализиран, а преминаването след демократичните промени в другата крайност – всички стопански инициативи и начинания да бъдат в частни ръце – доведе до обстоятелството този паметник на приемствеността на престъпната безотговорност във властта в суперцентъра на града все още да стои като срамно петно.

4.4. Коста Куманов

В началото на 1968 г. Иван Панев е избран за първи секретар на ЦК на ДКМС, което налага оттеглянето му като председател на ГНС Пловдив. На отчетната сесия на Народния съвет на 17 януари на овакантия пост е избран инж. Коста Куманов, дотогава зам.-председател на съвета, отговарящ за строителните дейности³²⁹, автор на множество публикации по тези въпроси в местния официоз „Отечествен глас“ и на други места. Ден преди това на специална тържествена сесия е взето решение по случай 90-годишнината от освобождението на града да бъде изграден до края на годината паметник на капитан Бураго в съседство с Дома на младоженците, мястото, където неговият ескадрон преминава Марица, да се отбележи с паметен знак, да се постави паметна плоча на мястото на някогашното руско консулство и да се преименуват шест улици в памет на опълченци и участници в Руско-турската война³³⁰.

Като важни за бъдещо развитие дейности са определени въпросите на патриотичното възпитание, транспорта и безопасността на движение, градската чистота, озеленяването и просветното дело. На всеки един от тях са отделени специални сесии или точки в дневния ред при заседанията на ГНС³³¹. На тази за възпитанието е обърнато внимание и на туризма. В началото на доклада се посочва, че „Пловдив се явява

³²⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 29, л. 73 – 75.

³³⁰ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 29, л. 5 – 9; ОГ, 18. 01. 1968.

³³¹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 29, л. 109; ОГ, 6. 03., 22. 03., 30. 03., 6. 06.

средище на международния туризъм“ покрай Панаира и културния живот, а хилядите чужденци които преминават през града годишно „съзнателно демонстрират „прелестите“ на своя живот и тровят съзнанието на част от младежта“³³². Това твърдение е в очевидно подвърждение на наблюдението на писателя Г. Марков, че туризмът у нас е витрина към страните зад желязната завеса³³³.

По време на обсъжданията се обръща внимание и на последствията от „отровеното съзнание“, „чуждопоклонничеството“ и „нихилистичното отношение“, които не подминават и паметниците на културата. По думите на тогавашния директор на Археологическия музей Христо Джамбов в стария град „няма нито един здрав фенер, както и незесегнатата фасада“. Друг важен елемент в неговото изказване е да се промени масовото разбиране за туризма като „посещаване на хижи и красиви места“ и осъществяване на координация с музеите в града³³⁴. Очевидно новите реалности в страната изискват съответен подход и решения и още в програмата за сесии на съвета от началото на годината е записано, че през ноември е планирана такава по въпросите на туризма. Тази обективна необходимост, както обикновено е сведена от по-висшата държавна и партийна власт³³⁵.

Сесията се провежда на 12 ноември 1968 г.³³⁶ Представен е обемен доклад от 29 машинописни страници, озаглавен „Град Пловдив – обект на вътрешен и международен туризъм и перспективи за неговото развитие“, разработен от Научноизследователския център към Комитета по туризъм и ГНС. В доклада се подчертава значението на града като средище на исторически и културни паметници и събития от стопански, обществен, спортен и културен характер, които се явяват туристическите ресурси. Направен е преглед на легловата база както на хотелската, стопанисвана от „Балкантурист“ и „Жилфонд“, така и на частните квартири. Основната разлика между двете ведомства, от която

³³² РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 29, л. 188 – 189.

³³³ Марков, Г. Задочни репортажи..., с. 200.

³³⁴ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 29, л. 159.

³³⁵ Пак там, л. 102 – 103.

³³⁶ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 30, л. 64 – 166; ОГ. 7. 06., 26. 10, 13. 11. 1968.

произтичат всички останали е, че първото обслужва чужденци, а второто българи. Разгледан е въпросът със заведенията за обществено хранене и магазинната мрежа, които са крайно недостатъчни и изискват финансовата намеса на държавата. Изтъкнато е значението на културно-историческите паметници и битово-етнографските особености и на първо място на Стария Пловдив, с обзор на основните извършени работи и резултати, като също се очаква министерско постановление и съдействие от столицата. Следват музеите, спортната инфраструктура, културните прояви. Специално внимание е обърнато и на Панаира. Очертават се близки и по-далечни перспективи на развитие. Проведена анкета сред жителите на града сочи, че 94% от крайноседмичните (уикенд) пловдивски туристи се отправят на юг, към Родопите и само 6% в други посоки. Перспективата на разрастване на този вид туризъм е голяма с очакваното въвеждане на 5-дневна работна седмица през следващото десетилетие и нарастването на доходите. Поради тези причини е изтъкнато като крайно належащо да се изготви и приеме генералният план за парк Родопи, за да се ускорят благоустройствените мероприятия. Следващият важен въпрос е транспортът, особено въздушният, определен като най-слабо развит. Разгледани са също хигиената, строителството и архитектурно-художественото оформление, водоснабдяването, електрификацията и осветлението³³⁷. На практика почти всички дейности, за които общината отговаря.

Очевидна е връзката на туризма с цялостното социално, икономическо и културно ниво на града. Много от поставените тогава въпроси са все още актуални, като перспективата на разрешаването на някои от тях не е по-добра, дори напротив. В гласуваното решение, резултат от доклада и обсъжданията е оформена програма за развитието на туризма в града от 17 точки. По-важните решения са: Завършване до 1972 г. на хотел на Гаровия площад, (със запланувано започване 1970³³⁸) приемане на градоустройствено решение за хотел в източната част на

³³⁷ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е.30, л. 101 – 128; вж. и работен вариант на доклада а. е. 60, л. 139 - 152.

³³⁸ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е.56, л. 31, 37.

града. При новото проектиране и строителство на хотели да се предвидят зали за научни конференции и симозии; приемане на програма за благоустрояването на Стария Пловдив до 1975 г.; ускоряване приемането на плана на парк Родопи, строителството в него, вилните зони и направата на пътища и подобряване на транспорта и достъпа; повишаване квалификацията на екскурзоводите; пълно завършване на спортния комплекс „9 септември“ до 1972 г.; осигуряване на средства за оформянето на градския център и построяването на Универсален магазин в него; поставяне за разглеждане от Комитета по туризъм на различни строителни мероприятия за хотели, ресторанти, хижи и в Стария град³³⁹.

По това време градът вече е формирал значителен по разнообразие културен календар организират се Майски културни тържества, Фестивал на камерната музика и оперните представления на Бунарджика, театрален преглед, художествени изложби, литературната „Пловдивска есен“, учредена е наградата „Пловдив“ за литература. Голямо внимание се обръща и на художествената самодейност, също със свой фестивал и награда учредена тогава – „Пълден“. В отчета за 1968 г. се изтъква намерението ГНС да стане център на всички културни мероприятия в града³⁴⁰.

Растежът на строителството, жилищно и промишлено, налага изграждането на нови мощности. Южно от Втора градска болница се предвижда да бъдат построени строителна база с бетонов завод и домостроителен комбинат, изработващ типовите панели. Взето е решение многоетажните постройки в центъра на града да са изградени с монолитно строителство. Замислят се организационните действия за отбелязване 25-годишнината от 9 септември. Започва строителството на подлеза срещу главния вход на Панаира. Завършен е подлезът на Пазарджишко шосе. Предвижда се изграждането на Коматевския надлез и подлез под жп моста на южния бряг на Марица срещу Захарна фабрика, които обаче са изградени значително по-късно³⁴¹.

³³⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е.30, л.97 – 100.

³⁴⁰ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 174 – 177.

³⁴¹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 119 – 121, 169; ОГ, 7. 01., 26. 01., 7. 02., 9. 04., 5. 06., 22. 06., 25. 10. 1968.

Продължава изграждането на промишлени обекти и нови жилища. Направена е първа копка на Диспечерската централа за енергийната система в Южна България. Започва проектирането на Дома на техниката и сградата на проектантската организация. Строят се училища. За извършване ниското строителство ГНС създава ново предприятие „Инжстрой”, което трябва да се занимава и с предстоящото топлофициране на града. Създава се също и Градска комисия за младежта и спорта. Бул. *Л. Димитрова* се разширява и става с две платна, оформя се кръстовището с бул. *Димитър Благоев (Източен)*, разширява се и крайречният булевард *Ленин* на изток от моста на Панаира. Благоустроява се и Първи градски район (дн. „Южен“) – строи се пощенска палата, прокарва се канализация, асфалтират се улици; изгражда се обществена баня. Започва реконструкция на ул. *Р. Даскалов*, предвиждаща нейното затваряне до аптека „Марица“ и превръщането ѝ в пешеходна зона³⁴².

Работи се по генерален транспортно-комуникационен план. Изготвен е идейно-застроителен план на Стария Пловдив. Започва раздаването на 6000 парцела в северните склонове на Родопите в землищата на Марково, Белащица, Куклен, Храбрино, Брестник, Лилково и Гълъбово, предназначени за вилни зони на пловдивчани. Продължава строителството на парк „Родопи“. Завършен е идейният проект за квартал „Столипиново“, предвиждащ изграждане на комплекс от жилища за 40 хил. души. Направена е първата копка по изграждането на Хирургическия блок на Пещерско шосе – най-голямото болнично заведение у нас. Построена е сградата на Втора поликлиника и е започнато строителството на Първа, в строеж са Медицински техникум и Физкултурния диспансер. Реставрационните дейности и археологическите проучвания продължават. Специалната намеса на държавния ръководител Тодор Живков съдейства за тяхното усиляване, или поне така е официалната информация. През годината са отпуснати два пъти повече средства. Отчита се, че Старият град е посещаван ежегодно от

³⁴² РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 122, 169;ОГ, 7. 02., 24. 02., 15. 05., 22. 06., 2..07., 10. 12. 1968

хиляди туристи и е „център на древната тракийска и възрожденска култура“. Планира се обитателите на ценните къщи от квартала да бъдат настанени в специално построен блок, а реставрираните домове да се предоставят на културни и творчески институти³⁴³.

На проведения международен архитектурен конкурс за центъра на града, в който почетен председател на журито е Коста Куманов, първата награда печели пловдивски колектив с ръководител арх. Георги Петков. Проектът е съобразен с новия общ градоустройствен план на града и печели симпатиите с желанието центърът да се впише хармонично в релефа на градските хълмове. Предвижда се в района между централния площад и стария мост да е създаде пешеходна зона водеща към проектирания втори административно-делови център на пл. *Съединение*; зелен пояс по ул. *Гладстон* да свърже Сахат тепе, Бунарджика и Цар Симеоновата градина, както и Сахат тепе с Трихълмието; направа разширение на Централна поща с вътрешен двор и изграждане до него на хотел с подобен план, свързани с тераси към площада и бул. *Георги Димитров*. По на север, между Пощата и ул. *Гурко*, е предвидено да се изгради Дом на съветите, който да излиза с лице към площад *Централен* и градината и пред него е изграден монумент на освободителните борби на българския народ. На запад е разположен културен център с концертна зала, изложбена галерия с музей на изобразителното изкуство и открит амфитеатър в подножието на скалите. В западната част на това пространство, сред озеленен площад, отново в подножието на хълма, е разположена сграда на операта. Част от ул. *Гладстон* е проведена под центъра³⁴⁴.

Вижда се, че сравнително малка част от този план е приведена в изпълнение – в това число, за съжаление, разширението на Пощата, което лишава Пловдив от една от най-красивите му сгради – Дома на благотворителността и народното здраве „Д. П. Кудоглу“. В края на

³⁴³ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 124, 134, 178; ОГ, 11. 01., 26. 01., 2. 02., 29. 03., 24. 04., 1. 05., 18. 06., 30. 08., 6. 10., 2. 11., 23. 11. 1968.

³⁴⁴ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 167; а. е. 61, л. 246 – 249; ОГ, 22. 12. 1968.

годината е обявен друг конкурс за сграда на Музея на тракийската култура³⁴⁵.

1969 година бележи четвърт век от установяването на народната власт и съответно от гибелта на бележити дейци на комунистическата съпротива каквито са пловдивчаните Александър (Сашо) Димитров и Йорданка Чанкова (Николова). В тяхна чест са преименувани централни пловдивски булеварди ул. *Гладстон* от спортният комплекс в подножието на Бунарджика до пл. *Централен* приема името „Сашо Димитров”, а бул. Тутракан, днешен *В. Априлов* между Гарата и реката, става бул. *Йорданка Николова*. Извършено е преименуване като израз на верноподанически чувства към Съветския съюз. Бул. *Христо Ясенев* и ул. *Пазарджишка* се обединяват в единен булевард на име *Москва* (днес *България*), ул. *Пещерска* приема името бул. *Кишинев*. Площадът на Джумаята, носещ името на Александър Стамболийски, е наречен *19 ноември* по случай 50 години от проведената там демонстрация на бедното и гладно заради следвоенната разруха пловдивско население, завършила с кръвопролитие³⁴⁶. Други важни юбилеи са 50-годишнината от установяването на Пловдивската комуна и провеждането на XXV Международен мострен панаир³⁴⁷.

Отчита се със задоволство все по-нарастващ относителен дял на тежката индустрия и особено на машиностроенето в икономиката на града – само за една година процентът се покачва от 10 на 14. Жилищното строителство все още се развива бавно в сравнение с прираста на населението и заложеното в плановете. В годината на четвъртвековния юбилей пловдивчаните достигат четвърт милион, за това помага и присъединяването към града на селата Коматево и Прославкато квартали³⁴⁸. Вследствие на това населението от 240 достига

³⁴⁵ ОГ, 13. 12. 1968.

³⁴⁶ 20. 02., 20. 08., 23. 12. 1969.

³⁴⁷ Дочев., Д., Илиев, Й. и др. Пловдивска комуна; Мероприятия на Изпълнителния комитет на Градския народен съвет – Пловдив по подготовката на града за посрещането на 25-годишнината от Социалистическата революция в България и Юбилейния международен мостен панаир.

³⁴⁸ ДВ, 29. 08. 1960.

255 хил. И през следващите няколко години то нараства с 8–10 хил. годишно³⁴⁹. Училищата са претъпкани, учи се двусменно, а паралелките надхвърлят 40 деца. Сериозен е проблемът с инфраструктурата на новите квартали. Жителите им при мокро време газят в кал до колене. Не достигат търговски обекти. Снабдяването с лекарства също е проблемно – една аптека обслужва средно по 30 хил. души при норма 10 хил.³⁵⁰

През ноември по инициатива на ГНС – Пловдив се провежда конференция „За научен подход в организацията и дейността на народните съвети”, една от основните цели е опростяването на бюрократичните процедури по обслужването на гражданите. Пловдивският филиал на „Оргпроект” е натоварен да изготви проект за управленски модели и обработката на информация. Заключение на авторския колектив е, че е наложително внедряване в работата на информационни системи и електронна техника³⁵¹. Увеличеният брой автомобили, в съчетание с тесните градски улици, продължава да създава проблеми. Ограничава се движението на каруци и велосипеди. Започва организиране движението в центъра посредством еднопосочни улици. Значителни са затрудненията с пътническия превоз. Колите не достигат, движат се претъпкани с хора, което бързо ги амортизира. От началото на 1969 г. в градския транспорт се преминава към безкондукторно обслужване³⁵².

На индустриалния фронт настъплението е в ход. Започва строителства на Завода за периферни устройства. Изгражда се разширение на ДИП „Андрей Юруков“ и фабрика „Теодоси Марков“. Завършва се вторият етап от Завода за пишещи машини Завода за дървообработващи машини, главният корпус на „Ален мак“ и кожухарският завод „Пулпудева“³⁵³. Тези огромни промишлени

³⁴⁹ Доклад за дейността на ГНС 1966 – 1970, с. 4 – 5; Таблици към доклада за дейността на ГНС 1966 – 1970, Таблица за населението, без обозначена станица.

³⁵⁰ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 61, л. 7 - 9; ОГ, 12. 02. 1969.

³⁵¹ ОГ, 3. 12. 1969.

³⁵² ОГ, 9. 04., 24. 04., 26. 11.

³⁵³ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 161; Доклад за дейността на ГНС – Пловдив през 1969 г., с. 1; ОГ, 20. 02., 2. 03., 6. 05., 13. 06., 5. 11. 1969.

мощности обаче в голяма част от случаите произвеждат скъпа и лошокачествена продукция с ниска производителност на труда. По данни, изнесени в ГНС, за производството на един трактор в България са необходими 950 човекочаса, а в СССР 240. Един български работник в завод за телевизори произвежда 34 апарата годишно, докато за уреди от подобен тип съотношението е 80 за Чехословакия и 82 за Унгария³⁵⁴. В немалко случаи се допуска изоставане от строителния план. Изоставя строителството също на ТЕЦ „Север“, хотел „Тракия“, Автогара „Север“ и Строителния техникум. С постановление на МС е създаден отдел „Стопански“ към ГНС, който да поддържа близък контакт с промишлените предприятия на територията на града, да контролира и съдейства за изпълнението на производствените планове и разрешаването на възникналите трудности³⁵⁵. Направена е първа копка на сградата на Електронноизчислителния център. Продължават строежите и ремонтите на училищни сгради, студентски общежития, детски градини и ясли и търговски обекти. Започва разчистването на сградите откъм източната част на пл. *Централен* и събарянето на бившата градска баня, разположена в тази част. Необходимо е площадът да бъде готов навреме за честванията на 9 септември. Пак в тази връзка са завършени и тържествено открити Партийният дом и концертната зала. Завършен е жк „Христо Ботев – Юг“, започва строителството на жк „Христо Смирненски – Запад“, жилищните блокове по улиците *Кап. Райчо* и *П. Д. Петков*, в кв. „Свобода“ (в район Южен) и др. Създадени са нови зелени площи по булевардите Москва и Л. Димитрова, пред главната сграда на общината и на пл. *Централен*. За съжаление, няма промяна по отношение на вандализма в паркове и градини. Работи се по преустройство и разширение на стадион „9 септември“³⁵⁶.

Работите по Стария град се разширяват. Благосклонното отношение на централната власт по този въпрос продължава. Според

³⁵⁴ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 29, л. 62

³⁵⁵ Градски народен съвет – Пловдив. Доклад за дейността на ГНС – Пловдив през 1969, с. 3 – 6.

³⁵⁶ Доклад за дейността 1969, 6 – 24; РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 61, л. 49 – 58; ОГ, 1. 01., 15. 02., 27. 02., 7. 03., 14. 03., 24. 03., 4. 04., 27. 04., 19. 05., 17. 06., 21. 06., 22. 07., 13. 08. 23. 08.

официалната информация по инициатива на Т. Живков е създаден Комитет за възстановяване и благоустройство на Стария Пловдив. На практика обаче тя е резултат от дългогодишната местна политика в тази насока и по-конкретно от съвместен доклад до Министерския съвет, подписан от председателите на Окръжен народен съвет – Пловдив и ГНС – Пловдив Димитър Карамуков и Коста Куманов. След първото изречение, в които се казва, че стотици хиляди гости на града от страната и чужбина проявяват интерес към неговата старинна част и още няколко реда аргументация, са предложени дейностите и мероприятията, които трябва да се извършат, за да се „разгърнат на по-широк фронт реставрационните и благоустройствени работи“. Първата точка е повишено финансиране, втората разкриване на Управление за старинната част на града, следващите три уреждат по-маловажни въпроси³⁵⁷. В резултат на това на 1 април 1969 г. към ГНС е разкрито Управление „Старинен Пловдив“. То трябва да отговаря за развитието на квартала като културен, духовен и туристически център. Съставена е оперативна програма на дейностите до 1975 г.³⁵⁸ Само за 1969 г. са отпуснати 600 000 лв. при годишен общински бюджет около 25 млн.³⁵⁹ Завършен е кадастралният план, извършват се регулационни изменения³⁶⁰. Финансови инвестиции правят също Министерството на вътрешната търговия, Комитетът по туризъм и производствено-стопански учрежденията. Създадената организация в крайна сметка дава най-важния и траен резултат от тогавашното управление на Пловдив – възстановяването и адаптацията на архитектурно-историческия ансамбъл на Трихълмието – перлата на града, извечен и непреходен капитал за неговото развитие. Секретар на Комитета и ръководител на Управлението е легендарната сред пловдивските културни среди личност Атанас Кръстев, известен като Начо Културата. Реставрирана и обзаведена е къща „Недкович“ в Стария Пловдив, обявена за представителна къща на ГНС – Пловдив. Реставрират се също къщите

³⁵⁷ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп.4, а. е. 13. л. 1 – 3.

³⁵⁸ Доклад за дейността... 1969; ОГ, 17. 07. 1969.

³⁵⁹ РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е. 92, л. 190.

³⁶⁰ ОГ, 2. 11. 1969; ДВ, 4. 02., 29. 08. 1969.

„Хиндлиян“, „Павлити“, на П. Р. Славейков и др. Извършват се археологически разкопки, реставрационни и консервационни дейности и на паметници от други исторически епохи – крепостните зидове на Небет тепе и в подножието на църквата „Св. св. Константин и Елена“. Изгражда се Иконната галерия³⁶¹.

Въпреки декларираните както обикновено на всяка отчетна сесия широки строителни, благоустройствени и пр. дейности, развивани от народната власт на местно и централно ниво, през 1970 г. се получават нови тревожни сигнали за възможностите на общината да провежда заложеното в идеологическите приоритети в съчетание с наистина належащите нужди на града. В началото на 1970 г. внезапно е спряно производството на автомобилите Булгаррено, което е истински удар за Пловдив и изобщо за българската икономика. Неизвестността около истинските причини за закриването на завода, поражда слухове, съществуващи дори до наши дни, което много добре показва атмосферата на дезинформираност в онези години, между другото основен похват на всяка една тоталитарна власт. Утвърденият годишен бюджет на ГНС е с повече от два и половина милиона по-нисък от предходния и очевидно има връзка със закриване на производството. К. Куманов обяснява, че заради сушата през от 1968 г. капиталните вложения за следващите две се намаляват общо за цялата страна³⁶². Интересен аргумент, при положение, че като водещ отрасъл навсякъде се посочва промишлеността. В бъдеще ограничените възможности на нискоэффективната социалистическа икономика ще влязат в противоречие с нарасналия материален и жизнен стандарт на населението, и от породения социален и стопански конфликт, в крайна сметка системата ще се срути. В началото на 70-те години обаче България е все още в изгодното положение на верен съюзник на СССР, от който получава на безценица огромни количества суровини за самоцелно създадената тежка индустрия и чийто пазар поглъща произведеното от българското селско стопанство и лека промишленост.

³⁶¹ ОГ, 29. 05., 9. 08., 20. 09., 25. 11. 1969.

³⁶² РДА – Пловдив, Ф. 158К, оп. 4, а. е.30, л. 89; а. е. 58, л. 7, 25 – 26.

Намаляването на бюджета не се коментира в печата. В документите все по-често се появява оправданието, че някой висшестоящ орган – ОНС, министерство и пр. е отхвърлил някоя от заложените в графика на ГНС дейности „поради липса на лимит”. Стига се до замразяване на едни обекти за сметка на други – например проектирането на мост над Марица при ВХВП за сметка на проектиране надлезите на Кукленско и Карловско шосе и моста над остров Адата. През 1970 г. трябва да започне проектирането също на пешеходен мост между улиците *Райко Даскалов* и *Брезовска*, две основни училища, поликлиника в жк „Хр. Смирненски” – Запад и за пореден път Дом на съветите и Пионерски дом³⁶³.

В началото на годината, с оглед развитието на южната крайградска част, заложено в завършения по-рано идеен проект за парк „Родопи”³⁶⁴ към Пловдивската община са присъединени селищата Ситово, Лилково, Бойково, Дедево, Храбрино, Марково, Извор, Руен, Брестник, Браниполе, Гълъбово, Белащица и Цар Калоян³⁶⁵.

През същата година, във връзка с началото на шестата петилетка (1971–1975), е изготвен петгодишен перспективен план за развитието на града през посочения период. Главните насоки в него по отношение на жилищното строителство са построяването на комплексите „Въча“ и „Изгрев“, както и подготовката, проектирането и начало на изграждането в края на периода на ЖР „Тракия“, разположен на мястото на хеликоптерно летище и прилежащите терени. Предвижда се строеж на жилища и на юг от квартал „Христо Ботев“. Предвижда се също завиряване на река Марица, довършване на подлеза пред Панаира, изграждане надлезите на Карловско и Кукленско шосе, реконструкция на кръстовището между булевардите *Георги Димитров* и *Лиляна Димитрова*, изграждане на пешеходни подлези южно от Тунела, строеж на моста над Адата, топлофициране кварталите „Гагарин”, „Захарна фабрика” и „Москва”, изграждане на ОЦ – „Юг“, започване на помпена

³⁶³ Доклад за дейността на ГНС (1969), с. 30.

³⁶⁴ ОГ, 20. 02. 1969.

³⁶⁵ ДВ, 10. 02. 1970.

станция „Изток“, подготвя се изграждане на пречиствателна станция³⁶⁶. Наличието на такъв тип документи дава добра основа за съпоставка между направеното в действителност и останалото само на хартия. Процентът на нереализираните проекти остава висок.

Работата на ГНС продължава, съпътствана от усилената строителна програма и множеството разнообразни дейности. Провежда се нова конференция за научния подход в работата на Народните съвети, разискват се предстоящите дейности по преустройството на централната градска част, сключено е договор за шефство на ГНС над търговския кораб „Пловдив“. Сред най-обсъжданите мерки са подобряване снабдяването с хранителни и битови стоки, но всичко, което се предприема, не дава задоволителен резултат. Напразна остава в това отношение и поредната административна трансформация, предприета от централното партийно и държавно ръководство в посока към концентрация на производството в селското стопанство, което довежда до създаване тежките и още по-неефективни аграрно-промишлени комплекси³⁶⁷.

Започва кампания за подобряване на административното и техническото обслужване, вдъхновена от решенията на Ноемврийския пленум на БКП от 1968 г. В обувен завод „Петър Ченгелов“, Завода за свързочни материали, ДИП – „България“ и БНБ – 2 се откриват административни пунктове на ГНС. Проведените анкети показват, че има още много какво да се свърши, за да се подобри качеството и бързината на работа³⁶⁸. В началото на ноември заработва ТЕЦ – „Север“, открита е и новата сграда на „Ален мак“, строи се корпусът на завод „Чайка“. Завършен е новият машиностроителен завод „Антон Иванов“, Направена е първата копка на новият тютюнев комбинат в Северната индустриална зона и на нов завод на ДИП „Прогрес“ в Източна индустриална зона. Полага се началото и на отдавна запланувания завод за панелни

³⁶⁶ Градски народен съвет – Пловдив. Доклад за перспективното развитие на град Пловдив за периода 1971–1975 година. Пловдив, 1970, с. 18–19, 24 – 5, 37–38, 44; ОГ, 13. 05. 1970.

³⁶⁷ ОГ, 30. 01., 25. 02., 30. 04., 17. 11. 1970; Стопанска история..., с. 246.

³⁶⁸ ОГ, 03. 07. 1970.

конструкции³⁶⁹. Социалистическата индустриализация продължава, но проблемите са все по-очевидни, а отношението на гражданите към партийните повели става все по-формално. Организиран е конкурс за изработване проект за благоустройствено решение на Хълма на освободителите и връзката му с предстоящата да се изгради Братската могила. Първа награда не е излъчена и въпросът е оставен за следващо съревнование³⁷⁰. Между месеците март и септември е извършена мащабна реконструкция на бул. *Г. Димитров* в отсечката между моста и тунела. При много проблеми в напревара с времето до откриване на есенния панаир са построени трите пешеходни подлеза, осигуряващи и до днес безопасно прекосяване на централната отсечка³⁷¹. Започва строежът на сградата на проектантската организация на пл. *Съединение*³⁷². Сред архитектурната гилдия се надигат различни мнения за проекта, спечелил конкурса за оформление на централната градска част – мястото определено за монументалната Палата на съветите, за сградата на операта и др. въпроси³⁷³.

На сесия на ГНС на 24 юли в салона на кино „Комсомол“ проектът е представен пред пловдивската общественост, като са подготвени дори и кинокадри. Състои се оживена дискусия. Председателят на Окръжния комитет на БКП Костадин Гяуров изказва някои критични бележки за преработка и изготвяне няколко варианта на някои от решенията³⁷⁴. Това слага край на дискусията, до голяма степен и на реализацията.

Започва строителството на нова сграда на Текстилният техникум и Училището за глухонеме деца. Завършени са сградата и общежитието на Езикова гимназия „Иван Вазов“, оформя се комплексът от студентските общежития на ВХВП³⁷⁵. В печата започва да се появява информация за комплекс „Тракия“, както и за бъдещото построяване на 100 хиляден град

³⁶⁹ ОГ, 1. 03., 8. 10., 30. 05., 11. 06., 4. 09., 17. 09., 1. 11., 1970; Доклад за дейността на ГНС 1966 – 1970, с. 15

³⁷⁰ ОГ, 28. 01., 28. 06., 16. 12. 1970.

³⁷¹ ОГ, 11. 03., 1. 07. 1970.

³⁷² ОГ, 4. 01. 1970.

³⁷³ ОГ, 14.02., 17.02., 21.02., 6.03., 4.04.1970.

³⁷⁴ ОГ, 25. 07. 1970.

³⁷⁵ ОГ, 29. 01., 18. 06., 12. 08., 1970

сателит на Пловдив в подножието на Родопите между Куклен и Първенец – на практика възобновяване концепцията на проф. Х. Янзен³⁷⁶. Извършените от общинските власти проучвания в действителност показват, че това направление е най-удобно за разширението на града. Именно в тази връзка са прехвърлени от ОНС на подчинение на Пловдивския ГНС 13-те родопски села, посочени по горе³⁷⁷. С цел да бъде облекчен транзитният трафик започва строителството на бул. *Южен* от *Коматевско* до *Асеновградско* шосе. През 1970 г. артерията е завършена до ул. *Райчо Кирков* (бул. *Димитър Талев*). Започва съставяне на генерален комуникационнотранспортен план с електронна обработка на данните³⁷⁸. В района на хижа „Здравец“ са обособени две ски писти, два ски влека и една ски база за даване под наем на ски и шейни. Продължават строителните и благоустройствени дейности. Подобряват се транспортните връзки с града. Към 1970 г. паркът разполага с почивна база от над 2000 легла. Отчита се, че бъдещото развитие на парка не трябва да е свързано с частно строителство във вилните зони, а с обществено, за направа на хотели, мотели, къмпинги и други обекти. Междувременно обаче законното и незаконно строителство на вили е взело големи размери и застрашава бъдещото развитие на града³⁷⁹.

Продължават реставрационните дейности в Стария град. Възстановява се като заведение от Балкантурист Мевлеви хане; по скици и заснемания на арх. Хр. Пеев се изгражда отново съборената някога Чохаджиева къща, в която ще се настани управлението на Стария град, работи се и по инсталиране на художествено осветление. Реставрират се къщите на хаджи Драган Калофереца, хаджи Георги Николаиди, на д-р Рашко Петров и др. Завършено е някогашното гръцко професионално училище, извършват се мащабни археологически проучвания. „Древен Пловдив все повече се превръща в обект от национално значение за вътрешния и международен туризъм“³⁸⁰. През 1970 г. за пръв път е е

³⁷⁶ ОГ, 4. 01. 7. 01. 1970; Вечерни новини, 31. 07. 1970.

³⁷⁷ Доклад 1969, с. 14.

³⁷⁸ Доклад за дейността на ГНС 1966–1970, с. 31–32.

³⁷⁹ Пак там, с. 34 – 36.

³⁸⁰ ОГ, 14. 08., 26. 08., 3. 10., 4. 11., 18. 12.1970; Доклад за дейността на ГНС 1966–1970, с. 72.

изпълнен планът за жилищно строителство, като дори са предадени 202 апартамента в повече. Това обаче не може да компенсира общото неизпълнение. За целия мандат са предадени 2058 жилища по-малко от предвиденото. Определя се средната височина на сградите да бъде седем етажа, по-ниска в районите на хълмовете и и по-висока далеч от тях³⁸¹.

Направени са големи инвестиции в сметопочистването и градската хигиена – от 729 хил. лв през 1966, сумата през 1970 г. за тези цели достига 1040 хил. лв. Доставени за периода са общо 31 сметосъбирачни, метачни и миячни машини. Сериозно изостава обаче доставката на контейнери за смет – при заявени 5000 за 1970 г. са получени 900 бр. Налага се практиката сметта да се събира три пъти седмично в циганските квартали, а в останалите два пъти³⁸².

1971 г. е важна в немалко отношения както за Пловдив, така и за страната. Състои се X конгрес на БКП. За пръв път от пет години се провеждат избори едновременно за Народно събрание и Народни съвети, предвидени за 27 юни. На 16 май, народът е призван да се стече пред урните за да одобри новата Конституция³⁸³, в която Народна република България е обявена за социалистическа държава и се провъзгласяват ръководните роли на БКП и Съветския съюз. В Глава VII на новия Основен закон е разгледан въпросът за местната власт. Като цяло дейността на Народните съвети не се променя.

Бюджетът на ГНС – Пловдив, приет в началото на годината, възлиза на около 24 413 хил лв., значително по-висок от този за предишната година, но отново по-малък от бюджета за 1969 г. Отиващият си народен съвет прави равностойка на управлението, в която са изтъкнати впечатляващи достижения, но са отчетени и много нерешени проблеми. Все по-често се срещат оправдания за липса на средства³⁸⁴. Въпреки това градът е жив, динамично развиващ се и растящ организъм и общината като цяло реагира адекватно на неговите нужди.

³⁸¹ Доклад за дейността на ГНС 1966–1970, с. 19, 25.

³⁸² Пак там, с. 54.

³⁸³ ОГ, 8. 04., 6. 05., 7. 05., 13. 05., 17. 05., 28. 06.

³⁸⁴ ОГ, 31. 01., 6. 05. 1971

Все още недостатъчна е площта на търговските и хранително-питейните заведения – нещо твърде учудващо от днешна гледна точка. Изобщо проблемите в обслужването на гражданите са значителни, социалистическата власт така и не успява да се справи с тях, въпреки че постоянно ги отчита и декларира, че взема мерки³⁸⁵. Значителни успехи са постигнати в разширяването на материалната база на образованието на училищно и университетско ниво. Завършени са корпусите на ВСИ „Васил Коларов”, построени са пет нови студентски общежития и се строят още, нараства броят на студентите не само от България, а и от чужбина. В осигуряването на качествен отдых през отпуски и ваканции също са постигнати успехи. ГНС финансира изграждането на почивни бази за пионери в Приморско, Бойково и Паниците³⁸⁶.

Извършени са и значителни озеленителни и благоустройствени дейности. Зелените площи нарастват с 815 дка, а финансирането на тяхната поддръжка, заедно със средствата за парк „Родопи”, се увеличава от 660 040 на 828 192 лв. Общо за периода са положени 27600 м бордюри, 233276 кв. м тротоари, 211548 кв. м шосировка, 238500 кв. м асфалт и паваж, изградени са 67 трафопоста, прокарани са 68 км водопровод и 115 км канализация. Немалко благоустройствени мероприятия са проведени само за една година в родопските села, предадени през 1970 г. към общината³⁸⁷. Големи успехи са достигнати в здравеопазването – нараства броят на лекарския и медицинския персонал, леглата в болниците, на здравните заведения. В резултат продължава да се покачва продължителността на живота и да намалява смъртността. Строят се нови ясли и детски градини, но темпът е недостатъчен за обхващането на всички деца³⁸⁸. Продължава строителството на обществени бани³⁸⁹. За съжаление времето твърде скоро ще изхвърли от употреба тези съвсем доскоро необходими

³⁸⁵ Доклад за 1966–1970, с. 54 – 63.

³⁸⁶ Пак там, с. 21, 65, 70

³⁸⁷ Пак там, с. 29 – 32, 36 – 39,

³⁸⁸ Пак там, с. 76 – 84. Подробни цифрови и статистически данни в: Таблици към доклада за отчитане мандата на ГНС 1966/1970 год. Пловдив, май 1971.

³⁸⁹ Доклад за дейността на ГНС 1966 – 1970, с. 52

съоръжения, в резултат на което в момента тези, които не са имали късмета да бъдат съборени или употребени за друго, се саморазрушават, представлявайки опасност за населението. Подобна, макар и не с такива крайности в повечето случаи, е съдбата на многобройните битови комбинати, изградени из всички квартали основно през 60-те и 70-те години, за да заменят някогашните частни ателиета в сферата на обслужването – бръснаро-фризьорски, козметични, шивашки, obuщарски и др. дейности. Социалната ангажираност на общината продължава, но вече е насочена предимно към хора в нетрудоспособна възраст или положение. Проучвателската работа за подобряване обслужването довежда до издаване специален справочник³⁹⁰.

Развиват се реставрационните работи в Стария град. Изготвя се проект за подновяване водопроводната, електрическата и канализационната мрежа на Трихълмието. Частното жилищно строителство се извършва по специални проекти, които да го направят част от старинния архитектурен ансамбъл. Реставрационни работи се извършват и по ул. *Стръмна* и редица други улици; продължава изграждането на художествено осветление, разрешават се въпроси с водоснабдяването, топлофикацията, създаване на паркинги и оформяне на достъпа до квартала³⁹¹.

Модернизацията на живота изисква все по-голямо внимание към проблеми като безопасността на движение и опазването на околната среда. Тези въпроси често присъстват в дневния ред на общинските сесии, но разнообразието е голямо. Друга актуална тема е проектопланът за центъра на града. След обсъждане и подлагане на рецензии от различни специалисти, той е представен за одобрение в Министерския съвет. В медиите излизат сигнали за ставащите все по-традиционни за българския пейзаж дупки в асфалтовото покритие на

³⁹⁰ Справочник за административно-техническите услуги, оказвани на гражданите, учрежденията, предприятията и обществените организации от Градския народен съвет – Пловдив. Пловдив, 1971.

³⁹¹ Отчетен доклад за дейността на ГНС през 1971–1973 г., с. 52–53, Доклад за 1972, с. 51; ОГ, 1.04., 13.04., 26.05. 1971.

пътищата. В ранната пролет на 1971 г. немалка част от градските улици са в окаяно състояние³⁹². На 30 март придошлата Марица срутва най-стария мост над реката, чиито основи са построени още в първите години след османското завоевание³⁹³. Аварията се разминава без жертви, но причинява транспортен хаос както заради нарушената комуникация между двата бряга, така и поради повреда в електрозахранването на тролейбусите. В печата се появяват твърдения, че мостът ще бъде поправен, но е предвидено да се ползва само от пешеходци³⁹⁴. Този проект обаче се реализира след повече от десетилетие. Основите на моста се оказват негодни за по-нататъшна употреба и се налага да бъде построен отново с известно преместване на трасето.

Членовете на Изпълнителния комитет на ГНС се занимават и с разясняване на гражданството съдържанието на проекта за Конституция и необходимостта от нейното приемане. Обществено-политическата ситуация в страната е такава, че надали някой се изненадва от резултатите от проведения референдум – Основният закон е одобрен от 99,66% от гласувалите. Интересно е, че 935 гласоподаватели от Пловдивски окръг гласуват против³⁹⁵. През май управлявалият в продължение на пет години Градски народен съвет приключва дейността си; едно от последните му решения е за ускоряване строителството на Завода за едри панели с цел по-бързо задоволяване жилищните нужди³⁹⁶.

³⁹² ОГ, 24. 03. 1971.

³⁹³ Бойков, Гр. „Османизацията“ на Пловдив (Филибе) през XV в..., с. 41.

³⁹⁴ ОГ, 16. 04. 1971.

³⁹⁵ ОГ, 19. 05. 1971.

³⁹⁶ ОГ, 5. 05. 1971.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

X конгрес на БКП определя основните насоки на развитие на страната за следващите години. Страната поема по пътя на изграждането на развито социалистическо общество. За периода между 9 септември 1944 до пролетта на 1971 г. настъпват съществени икономически и политически промени. Особено през първото десетилетие развитието на туризма е твърде далеч от приоритетите на общинското управление, но нещата с инфраструктурата не стоят така, защото тя е част от общото възстановяване след войната и модернизацията на живота. Посредством политиката, насочена към културното и стопанско развитие от средата на 50-те години по естествен път се стига до включването и на туризма към тях и осигуряването на подходящи условия и за него. Това е локално отражение на международни и национални процеси. До края на разглеждания период развитието на туризма и изграждането на неговата инфраструктура заема полагащото му се място като отношение на местната власт, без това да означава, че винаги и всичко е правено по най правилния и резултатен начин. За една толкова многопосочна като дейности, обременена и от идеологически стереотипи власт, които освен всичко друго нарушават и нормалното функциониране на пазарните отношения, движението на стоките и предлагането на услугите, може да се каже, че това е възможният максимум.

След 1958 г. се утвърждава практиката председателите на Изпълнителните комитети да идват на власт или няколко месеца след партийните конгреси, когато започват да се осъществяват техните решения, или в следствие на важни стопански директиви. Атанас Костов идва на власт след VII конгрес и обявения през ноември 1958 г. „скок напред“; Иван Димитров – в месеците след VIII конгрес, когато е обявено, че до края на XX век в България ще се изградят материалните условия на комунизма; Иван Панев – с осъществяването на „Новата система за планиране и ръководство на народното стопанство“, а Коста

Куманов – с нейното преустановяване³⁹⁷. Връзката е очевидна и няма как да бъде случайна. Тази зависимост между централна и местна власт продължава и в следващите години.

През 1971 г., малко повече от четвърт век след 9 септември 1944 г., Пловдив е преобразен, като за добро, така и не чак дотам. Голямата част от канализацията е изградена, водопроводната и електрическата мрежа покриват целия град. Улиците и тротоарите са покрити с настилка. Градският облик коренно се е променил заради многоетажното строителство. Градът е значим за страната транспотен, комуникационен и особено културен център. Коренно се променя стопанската му характеристика, заради множеството промишлени мощности, които се изграждат. Всички тези дейности са направени от или с непосредственото съдействие на местната власт. Общината прави много за развитието на туризма в града. През втората половина на 30-те години по време на управлението на кмета Божидар Здравков са извършени първите дейности в тази насока³⁹⁸, когато страната е в икономически подем, прекъснат от войната. С оглед на това, което се случва в последствие обаче, няма да е пресилено и ако се каже, че материалната база на туризма започва да се изгражда от много ниска точка. Все пак създадените традиции, които общината наследява, не позволяват да се твърди, че това става от нулата.

Пловдив се появява на картата като туристически обект, още когато понятието туризъм не е съвсем известно или по-точно за вътрешността на страната означава разходка сред природата, а за немногобройните организирани групи чужденци от социалистически страни – почивка край морето³⁹⁹. Основната заслуга за това е възобновяването на Панаира. За това възобновяване важна роля има единодушието и единомислието на местна и централна власт. Министър-председателят по онова време, Васил Коларов, като по-млад

³⁹⁷ Вачков, Д. Иванов, Икономиката на социалистическа България (1963–1989) – В: История на НРБ, с. 293–302; М. Икономиката на социалистическа България (1963–1989) – В: История на НРБ., с. 304–309; Стопанска история..., с. 241–243.

³⁹⁸ Шивачев, Ст. Ролята на Община Пловдив за развитието на града..., 276–277.

³⁹⁹ Шкодрова, А., Соц гурме..., с. 158–160; Иванова, М. Туризм под надзор..., с. 27–38.

прекарва 15 години от живота си в Пловдив между 1904 и 1919 г. и остава завинаги свързан с града. Не случайно на негово име в Пловдив още приживе започват да се наричат какви ли не обекти, за да се стигне до внушителен за едно населено място брой – Главната улица, Сахат тепе, Аграрният университет, промишлени предприятия, училища⁴⁰⁰. Прекалено много наистина, но после се отива в другата крайност и сега паметта за този силно свързан с града политик и държавник от най-високо ниво е несправедливо заличена. Панаирът много бързо е изграден на новото си място и се превръща в традиция, която привлича към Пловдив стотици хиляди гости от страната и чужбина. Другата значима дейност за развитието на туризма е работата по реставрацията на Стария град и въобще политиката по опазване и представяне на културното наследство. И тези дейности имат своя корен от преди войната, но действително широк размах придобиват след нея. В това отношение са реализирани множество достижения и успехи. Не всичко е положително, Старият град се реставрира бавно и при много проблеми, музейните експозиции трябва да са съобразени с изискванията на единствено правилното „марксистко-ленинско учение“, често ръководството на културните институции не е достатъчно компетентно, но при всички положения положителната тенденция е забележителна.

Социалистическата база и надстройка на обществото е факт. Следващата стъпка е построяването на развитият социализъм. Случайно или не, това време съвпада с процеси на още по-положително развитие в системата на туристическата и градска инфраструктура, които ще бъдат разгледани цялостно в следващата част. В заключение трябва да се каже, че като планиране, строителство, финансиране, организация, и осигуряване на широк достъп на населението до много непознати за него преди това удобства и улеснения, социалистическият икономически модел показва значителни възможности и не случайно почти всичко впечатляващо и благоприятно е постигнато в тези аспекти. Като стопанисване и инициатива за доразвиване на направеното обаче

⁴⁰⁰ По пътя на социализма, 1954, 1, с. 3–8.

проблемите си личат и са постоянно признавани от всички ръководства. Хотелската база е недостатъчна, улиците и булевардите заради сбърканото градско планиране са тесни и непригодни за интензивен трафик. При провеждането на Панаира градът се превръща в разбутан кошер. Мобилизацията е пълна. На гостите се предлагат и части квартири, подлежащи на строг контрол. Особено интересен е подходът на различни ведомства, които използват промишлени и други служебни помещения, казарми, дори училищни сгради. Магазините и заведенията се задъхват, въпреки специалните мерки, които се вземат още в началото на годината и осигуряването на държавна финансова и снабдителна помощ. Цялата тази дейност е организирана и осъществявана или поне координирана в най-голяма степен от местната власт.

Управлението на града през този период е такова, че трудно някой от заемащите поста кмет или председател на ИК на ГНС може да бъде отличен. Това важи обаче и в негативен план. Без значение на възможностите и способностите на всеки един кмет или председател, убедено може да се твърди, че те изпълняват задълженията си отговорно и съвестно и се стараят да бъдат на висотата на заемания пост. Идването на власт на Иван Панев слага традиция начело на града да стоят образовани и подготвени управници. Преди това качествата на управляващите зависят основно от техните заслуги в съпротивата и връзки с висшите партийни среди. Тези фактори няма да престанат да имат важна роля и впоследствие, но определено от средата на 60-те години експертността на ръководителите на общината се увеличава. Изминалите две десетилетия от началото на промените способстват за произвеждането на такива специалисти.

Може да се каже, че в голяма част от начинанията се среща разбирането и съдействието на органите на централната власт. Този първи период от изграждането на туристическата инфраструктура в Пловдив е време за създаване на материална база и формиране на навици в посока усвояването на туризма като обществено явление, начин за прекарване на свободното време и отрасъл. Тъй като градът не

притежава природни дадености на курортен център за летен или зимен вътрешен или международен туризъм, на преден план излизат други, които се доразвиват, обогатяват или създават: дълговечното културно-историческо наследство, панаирната традиция преди войната, разнообразните културен живот и календар от събития. През следващите десетилетия от историята на социалистическия град тази база ще продължи да се доизгражда, а използването ѝ да се разширява. Настъпват нови промени и тенденции. Нови успехи и разочарования.

SUMMARY IN ENGLISH

The Plovdiv Municipality and the Construction of the Urban and Tourist Infrastructure

First Part. The Socialist building since 9th September to June 1971

By Vidin Sukarev

The research is dedicated to the problems from the time of the newest Bulgarian regional and institutional history, as well the tourism and everyday history. In 2014 Plovdiv was elected for European capital of culture in 2019. This big international recognition of the contemporary city would be impossible without the contributions from the time of the Communist regime 1944–1989 when was created the bigger part of the modern urban infrastructure the cultural institutions and many traditions in the cultural and intellectual life of the society. The Municipality of Plovdiv, called in the most of the time according Soviet model Gradski naroden savet (City people counsel), was main organizer, executor, controller and provider of all these actions. As a part of the centralized public authority the Municipalities in that time were involved in the Government enterprises on their territory. Thanks to the nationalization of the industry, bank capitals and other expropriation activities, between 1946 and 1953, the public sector concentrated huge financial resources intended for building of the future socialist society.

The new political system demonstrated many disadvantages but at the same time were achieved a lot of favourable facilities enlarging of the cultural life access, free time and rest as well improvement of the general urban and the tourist infrastructure. During that time Plovdiv became University center, many new cultural institutions were opened – museums, libraries, gallery, puppet theatre etc. Some new residential neighbourhoods were also constructed. The most important anthropogenic tourist resources were two. The first one is the showcase of the Bulgarian Economy – the International Plovdiv Fair. After its postwar resumption on new Municipal

territory, since 1947 the Fair got fast development. Each year, during the two weeks of its duration, it was visited by hundreds of thousands guests from Plovdiv, Bulgaria and abroad. The second essential contribution derived from the successful cultural heritage policy. In 1956 the Old Plovdiv was proclaimed as museum neighborhood. Consequently, large scale restoration works were started, proceeding during the all researched period. Several new big and modern hotels were erected. On the other hand, in the area of service were encountering a lot of problems. The public authority did not succeed to maintain in satisfactory level the supplying of mass consumption goods in the shops, restaurants and other eating and drinking venues. The number of hotels and beds was always insufficient. The problems were most serious in these branches connected naturally with the private initiative. Different national and local events and processes marked the end of this period in the spring of 1971. The second one finished about the autumn of 1990 and will be considered in the next part.

ЛИТЕРАТУРА

Архивни документи

Регионален държавен архив – Пловдив, фонд 129К, опис 1–4.

Централен държавен архив – Архив на ЦК на БКП. Ф. 1Б, опис 6, архивни единици 10, 27, 627.

Архивни документи, публикувани на сайта на Централното разузнавателно управление на Съединените американски щати:

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R001000530001-5.pdf>

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R005400410005-6.pdf>

[https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00046R000500410012-](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00046R000500410012-8.pdf)

[8.pdfhttps://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A002400810010-](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A002400810010-5.pdf)

[5.pdfhttps://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81-01043R001400050004-](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81-01043R001400050004-3.pdf)

[3.pdfhttps://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A003100050009-](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A003100050009-3.pdf)

[3.pdfhttps://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00809A000700140101-](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00809A000700140101-2.pdf)

[2.pdfhttps://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A002300760010-](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A002300760010-2.pdf)

[2.pdfhttps://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00809A000700150544-0.pdf](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00809A000700150544-0.pdf)

[https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81-01043R001400050004-](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81-01043R001400050004-3.pdf)

[3.pdfhttps://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A002501100009-6.pdf](https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A002501100009-6.pdf)

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A000100150002-5.pdf>

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A000100030005-5.pdf>

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81-01043R002000060013-5.pdf>

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80T00246A045400160001-0.pdf>

Издания на пловдивската община

Пловдивски общински вестник, 1946–1948 г.

По пътя на социализма / За делото на социализма (промяна в заглавието от 1954 г.) / *Пловдив. Бюлетин на Изпълкома на ГНСДТ* (от 1955). Издание на Пловдивския градски народен съвет на депутатите на трудещите се, 1953–1957 г.

Градски народен съвет – Пловдив. Изпълнителен комитет. Доклад отчитане мандата на Градски народен съвет през мандата 1966–1970 год. Пловдив, май 1971.

Градски народен съвет – Пловдив. Изпълнителен комитет. Таблици към Доклада за отчитане мандата на ГНС – 1966/1970 год. Пловдив, май 1971. Таблица за автопроизшествията в Пловдив.

Градски народен съвет – Пловдив. Доклад за дейността на ГНС – Пловдив през 1969 и основните задачи на плана, бюджета и и благоустройствената програма на града за 1970 г. Пловдив, 1970.

Градски народен съвет – Пловдив. Доклад за перспективното състояние на град Пловдив за периода 1971 – 1975г. Пловдив, 1975.

Градски народен съвет – Пловдив. Справочник за административно-техническите услуги, оказвани на гражданите, учрежденията, предприятията и обществените организации от Градския народен съвет – Пловдив. Пловдив, 1971.

Градски народен съвет – Пловдив. Мероприятия на Изпълнителния комитет на Градския народен съвет – Пловдив по подготовката на града за посрещането на 25-годишнината от Социалистическата революция в България и Юбилейния международен мостен панаир. Пловдив, ГНС, 1969.

Изследвания и други публикации

Александров Кр., Икова, Й. Културният туризъм – част от устойчивия туризъм в град Пловдив. – В: Аграрен университет – Пловдив, Научни трудове, т. LX, 1, 2016, с. 153–160.

Анев, П. и др. История на профсъюзното движение в Пловдив. София: Профиздат, 1976.

Анев, П., Дочев, Д. и др. 1919–1960. 50 години от обявяването на Пловдивската комуна. Пловдив: ГК на БКП и ГНС – Пловдив, 1969.

Белчов, Т. Страници из живота на Васил Коларов в Пловдив. – По пътя на социализма, 1954, 1, с. 3–8.

Бойков, Гр. „Османизацията“ на Пловдив (Филибе) през XV в. Население, градоустройство, архитектура – ГРИМПД 2012, с. 39–67.

Василева, В. Сабриева, С. Съвременни специфики в развитието на туристическата инфраструктура и суперструктура в България и основни насоки за подобряване. – В: Туризмът и иновациите. Варна: „Наука и икономика“, 2018, с. 415–420.

Вачков, Д. Икономиката на социалистическа България (1963–1989) – В: История на Народна Република България. Режимът и обществото. Ред. И. Знеполски. София: Сіела, с. 263–302.

Вачков, Д. Паричната обмяна в България през 1947 г. – форма на финансова репресия – В: Епохи, 2013, 2, с. 105–111.

Грозданова, Е. Българската селска община. София: БАН, 1979.

Дечев, Ст. В търсене на българското. Мрежи на национална интимност (XIX-XXI век). София: Институт за изследване на изкуствата, 2010.

Дечев, Ст. Лютите чушки“ и българската национална кухня – между историческата реалност и социалното въображение (от втората половина на XVIII в. до наши дни) – ИБ, 2014, 1-2, с. 59–107.

Дечев, Ст. Пътят на боба до българско национално ястие. – ИБ, 1-2, 2015, с. 71–112.

Дечев, Ст. Българска, но не точно шопска. За един от кулинарните символи – БФ, 1, 2010, с. 125–140.

Дочев, Д. Пловдив между двете Световни войни (1918–1944). Част II. От демокрация към диктатура. 1931–1944. Пловдив: „АСТРА-П.Д, 1995.

Дочев, Д. Провинциалният тоталитаризъм. Ч. 1. Пловдив: Атеа букс, 2007.

Еленков, И. Орбити на социалистическото всекидневие. София: Ciela, 2018.

Иванов, М. Икономиката на социалистическа България (1963–1989). – В: История на Народна Република България. Режимът и обществото. Ред. И. Знеполски. София: Ciela, с. 303–337.

Иванов, Хр. Временното руско управление и възстановяването дейността на общините. – ИМЮБ, т. 15, 1989, с. 319–329.

Иванов, Хр. Общинско управление и кметове от 1878 до 1944 г. – В: Очерци из историята на Пловдив. Ч. 1., съст. Ст. Шивачев. Пловдив: „Полиграфия“ АД, 1996, с. 114–136.

Иванова, М. Туризм под надзор. Балкантурист – началото на международния и масов туризм в България. София: Ciela, 2018.

Колев, В. Общините в България (60-те – 80-те години на XIX век). София: ИФ 94, 2006.

Колев, В. Българските общини в периода на Временното руско управление. – В: Създаване и развитие на модерни институции в българското възрожденско общество. Ред. Пл. Митев. София, 1996, с. 113–136.

Колев, В. Общинските служители в България при управлението на Демократическия сговор (1923-1931 г.). – ГСУИФ, Т. 91-92, 1996-1997, с. 229–271.

Колев, В. Ликвидиране на общинското самоуправление от правителството на Демократическия сговор (юни 1923 – май 1924 г.) – В: Модерният историк: въображение, информираност, поколения. София, 1999, с. 122–134.

Колев, В. Общинското самоуправление и изпълнителната власт 1879–1939. – В: 120 години изпълнителна власт в България. София, 1999, с. 188–201.

Колев, В. Борбата на Демократическия сговор с опозицията за управление на общините (1926–1931 г.) – ГСУИФ, Т. 89–90. София, 2000, с. 185–242.

Колев, В. Статутът на столичната община (1878-1998) – В: София – 120 години столица. Юбилейна книга. София, 2000, с. 207–215.

Колев, В. Общинската взаимопомощ и създаването на Съюза на българските градове – В: Взаимопомощ и благотворителност в България в края на XIX и нач. на XX в. Ред. Пл. Митев. София, 2002, с. 230–259.

Колева, Р., Тоева, А. Кметът Божидар Здравков. Пловдив: Летера, 2014.

Кривошиева, Й. Из дейността на общинското управление и Комитета за стопански грижи и обществена предвидливост в Пловдив през Първата световна война (1914–1918) – Ипр, 2019, 1, с. 154–186.

Маринов, В., Е., Дограмаджиева, М. Асенова. Еволюция на туристическото райониране в България: цели, подходи, резултати – ИБГД, 39, 2018, с. 3-10.

Марков, Г. Задочни репортажи за България. София: Профиздат, 1990.

Митев, Й. и др. История на Пловдивската окръжна партийна организация на БКП (1892–1975). София: Партиздат, 1976.

Найденев, С. Страници из историята на Своге и общината. I. София: ИК „Дилижанс Експрес“, 1996.

Папратилов, Ат. На борба за чисти нрави, против буржоазното влияние и хулиганщината сред младежта! – По пътя на социализма, 1954, 1, с. 26–31.

Петков, Г. Подробният градостроителен план на Пловдив е пред своя завършек. – По пътя на социализма, 2, ноември 1953, с. 7–10.

Попов, А. Народная Республика България как объект зарубежного туризма советских граждан. – Дриновський збірник/Дриновски сборник, 2011, 4, сс. 302–309.

Попов, О (А). Радянсько-болгарські туристські зв'язки крізь призму мікроісторії та історії повсякдення – Історичні записки, 26, 2011, сс. 147–156.

Попов, А. Международное сотрудничество социалистических стран Причерноморья в сфере туризма (1950–1980-е годы) – В: Причерноморье в контексте российской цивилизации: История, политика, культура. Материалы международной научно-практической конференции Севастополь, 24–26 октября 2019 г., Краснодар: Кубанский государственный университет, 2019, сс.308 – 314.

Попов, А. Особливості розвитку міжнародного туризму у Болгарії у 1970-х–на початку 1990-х рр. – Гуманітарний журнал, 1-2, 2015, сс. 149-157.

Пижев, А., Сукарев, В., Шивачев, Ст. История на Община Пловдив (1878–1989) Пловдив: Тафпринт, 2014.

Пунев, Ат. История на Пещерската община. Пещера: Общински исторически музей, 1996.

Райчев, Д. Пловдивски алманах (1878 – 1989). Пловдив: Мултипринт, 2011.

Райчевски, Г. Петков, П. Пловдивските кметове. Пловдив: Седем Д, 2005.

Спасов, Л., Д. Борисов, М. Маринова. Стопанска история история на България, Европа и света XV–XXвек. Ч. 1. България. София: Иврай, 2016.

Стамов, Ст., Коларова, В., Ботушарова, Л. Пловдив – паметници на културата. Пловдив: ДИ „Христо Данов”, 1960.

Станчева, С. Идеологически основания на музейната институция през периода на държавния социализъм в България (1944–1989) – ГСУФФ Книга Библиотечно-информационни науки, т. 6, 2014, с. 49–77.

Тацов, Ал. Сборникъ. Книги, статии и материали за София, Столична община и Етрополе. София: Ciela, 2012.

Узлова, Л. Пътуване и туризъм от ГДР към НР България през периода 1950–1990 г. (Щрихи към социалистическото всекидневие през посланията от пощенски картички). – БЕ, 2015, 2, с. 208–225.

Христов, Хр. Българските общини през Възраждането. София: БАН, 1973.

Шивачев, Ст. Ролята на Община Пловдив за развитието на града през периода 1886–1944 г. Дисертация на Стефан Николов Шивачев за присъждане на образователна и научна степен „доктор по история“ – ГРИМПД, 2018.

Шкодрова, А. Соц гурме. Куриозната история на кухнята в НРБ. Пловдив: Жанет 45, 2015

Всички права запазени. Никаква част от текста на тази книга не може да бъде възпроизвеждана без съгласието на автора. Ползването в публикации за научни и образователни цели е разрешено при прилагане на правилата за академично цитиране.

ВИДИН СУКАРЕВ

**ПЛОВДИВСКАТА ОБЩИНА И ИЗГРАЖДАНЕТО НА
ГРАДСКАТА И ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА
1944–1990 г.**

**Част I. Социалистическото строителство
от 9 септември 1944 до юни 1971 г.**

Рецензенти:

проф. д. ист. н. Донко Дочев
проф. д-р Стоян Маринов

Коректор:

Мира Николова

Издателство „Интелексперт-94”

Българска. Първо издание

ISBN: 978-619-7220-69-8